

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

HARDSYSSELS AARBOG

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND
FOR RINGKØBING AMT

FØRSTE BIND · 1907

KØBENHAVN

I KOMMISSION HOS LEHMANN & STAGE

1907

REDAKTIONSUDVALG

J. FINSEN, By- og Herredsfoged, Ringkøbing

P. STORGAARD PEDERSEN, Lærer, Hee

P. SEVERINSEN, Sognepræst, Tim

HARDSYSSEL

Af P. SEVERINSEN

I Aaret 1793 forenedes Lundenæs og Bøvling Amter til et nyt *Ringkøbing Amt*. I Løbet af det 19. Aarhundrede trængte da dette nye Navn igennem som Landsdelens almindelige Navn. Tidligere havde man altid talt om *Hardsyssel* og om *Hardboere*. Og endnu lever Navnet blandt Folk norden for Limfjorden. Det er et af vore ældgamle Landskabsnavne ligesom Himmerland, Salling, Vendsyssel og Thy.

Man er ikke klar over, hvornaar Jyllands Inddeling i Sysler er sket. Man har gættet paa Harald Blaatands Tid. Det var Retskredse med fælles Ting (Bygdeting), der for Hardsyssels Vedkommende fandtes i Holstebro. Kirken sluttede sig til denne Statens Inddeling og oprettede Sysselprovstier, som skulde føre Tilsyn med deres Syssels Kirker. Den Retskreds, der her er Tale om, strakte sig fra Limfjorden til Skern Aa og omfattede Vandfuld (Vendlefolk), Skodborg, Ginding (Geding), Ulvborg, Hing (Heinge), Bølling, Hjerm og Hammerum Herreder. Sonden for Skern Aa fandtes Vardesyssel. Heraf hører nu den nordlige Del af det gamle Horne Herred til Ringkøbing Amt. Ellers har Amtet de gamle Sysselgrænser.*

Men ældre end selve Syslerne er en ældgammel Landskabsinddeling, som mange Steder afspejler sig i Syssel-

* Om Syslets Forhold i ældre Tid se P. Storgaard Pedersen: *Hardsyssel. En middelalderlig Studie*. Ringkb. 1904.

navnene. En Del af Syslerne har Navne efter Byer eller maaske rettere efter Kongsgaarde (Vardesyssel, Jellingsyssel, Istedsyssel, Sallingsyssel). Det er formentlig nye Navne, der er blevne til, da en Rigsadministration skabte den fuldstændige Sysselinddeling. Men i andre Sysselnavne findes der *gamle Folke- og Landskabsnavne*, som rækker tilbage til den fjerneste Oltid.

Navnet Vendsyssel indeholder det gamle Landskabsnavn *Vendel*, der ogsaa viser sig i den endnu brugte Betegnelse *Vendelbo*. Og et gammelt Folkenavn findes ogsaa deri, *Vendler*, med latinsk Skrivemaade *Vándaler*, hvor Tonen rettelig skal lægges paa det første a.

I Thy er Sysselnavnet gaaet af Brug (Thythæslysæl), og det gamle Landskabsnavn har holdt sig, egentlig *Thyd*. Ogsaa her er et gammelt Folkenavn paa Færde, *Thyder*, paa Latin *Teutoner*.

Himmerland, det gamle *Himbersyssel*, indeholder ligeledes et ældgammelt Folkenavn, *Himbrer*, paa Latin *Cimbrer*.^{*} Det hører til de gamle Oldtidsefterretninger, at „Cimbrenne“ boede paa den jyske Halvø, hvorfor man fordum, naar man skulde være aandrig, talte om „den cimbriske Halvø“ og sang: „Kommer, I cimbriske Helte med Ære!“

Paa samme Maade indeholder Navnet Hardsyssel et ældgammelt Landskabsnavn og Folkenavn, som vi kan spore i fjerne Tider.

Landskabsnavnet er *Hard* (Harth), hvortil svarer det nyere Folkenavn *Hardbo* (Hardboøre) og et ældre, der paa Dansk vel bedst kan skrives *Hardere*, paa Latin *Charudes*, *Charydes*, *Harudes*.

Vi ved fra vore Oldsager, at der har været en livlig Handelsforbindelse mellem Norden og Romerriget.

* Det er en sproglig Lydlov, at hvad der i vor Sprogudvikling er blevet til H, er i den latinske blevet til K (C).

Selvfølgelig har ogsaa fantastiske Rygter om de uendelige Rigdomme i Italien gaaet i vore Lande. Derfor finder vi tidlig Masser af germanske Tjenestefolk i Italien. Og omkring Aaret 113 før Kristus ser vi Himbrere og Thydere (Cimbrer og Teutoner) bryde op fra deres Bopæle for at tage sig nyt Land i Sydens Æventyrlande.

Derefter ser vi en sydtysk Konge af Svabernes (Svebernes) Folk med sin Hær tage Krigstjeneste for Sekvanerne, et Folk der boede i Franche-Comté. De havde Krig med et andet gallisk Folk, Hæduerne i det nuværende Burgund. Kongen hed *Ariovist*. Og til ham strømmer nu byttelystne Krigere fra Germanien, det nuværende Tyskland og Danmark. Bl. a. kom der ikke mindre end *24,000 Hardere* (Harudes) og tog Tjeneste hos ham.

Det var ikke videre behageligt for Sekvanerne. Deres lejede Hærfører havde forlængst gjort sig til Herre og havde taget en Tredjedel af deres Land til sine Tyskere. Da nu de mange Hardere kom, forlangte han endnu en Tredjedel til Bopæl for disse. Hæduerne klagede iøvrigt ogsaa over, at omstrefjende Hardere af denne Skare plyndrede i deres Land.*

Cæsar saa, at her var Fare for en Folkevandring og for en Stormagts Opstaaen. Derfor slog han hurtigt til. I det nuværende Elsass besejrede han fuldstændig den store Germanerhær i Aaret 58 før Kristus og standsede Folkevandringen nogle Aarhundreder.

Det kan være et Spørgsmaal, om disse Hardere netop var komne fra den jyske Halvø. Derimod er vi paa sikker Grund den næste Gang, Folket omtales.

Det er ingen ringere end Kejser Augustus selv, der fortæller. Paa en Tempelvæg i Ankyra i Galatien har

* *Cæsar*: De bello Gallico. I., 31, 37, 51.

han ladet indhugge en udførlig Beretning om, hvad han har udrettet. Heri hedder det:

„Jeg har udvidet Omraadet af alle Romerfolkets Provinser, der grænsede til Folkeslag, som ikke adlød vort Herredømme. Jeg har skaffet Fred i Provinserne Gallien og Spanien og i det af Oceanet omsluttede Germanien fra Cadix til Elbens Munding. Alperne fra den Egn, der er næst ved Adriaterhavet, og til det toskanske har jeg skaffet Fred i, uden at der med Urette er paaført noget Folk Krig. Min Flaade sejlede gennem Oceanet fra Rhinens Munding til den østlige Egn indtil Himbrernes Landemærker, hvorhen før den Tid aldrig nogen Romer er kommen hverken til Lands eller til Vands; og Himbrere (Cimbri) og Hardere (Charydes) og Semnere (Semnones) og andre Germanernes Folk i samme Egne udbad sig ved Sendemænd mit og Romerfolkets Venskab.“ *

Det var i Aaret 4 efter Kristus, denne Flaadeekspedition fandt Sted, og den vakte betydelig Opsigt, fordi den gik ind i hidtil ukendt Omraade. Plinius omtaler denne Omsejling af „Cimbrernes Forbjerg“ (Ska-gen?), og Strabo (død 20) meddeler, at „Kimbjerne“ sendte Augustus som Hyldningsgave deres hellige Kedel. Det er i det hele mest denne Folkestamme der nævnes. Den kendte Romerne jo i Forvejen. Den jyd-ske Halvø synes hidtil at have haft et eget Navn, *Tastris*, men fra nu af kaldes den altid „den cimbriske Halvø.“ **

Men man vidste godt noget om andre Stammer. Da omkring 150 den berømte Geograf *Claudius Ptolemæus* skrev sit store Værk, fortalte han ogsaa om den jyd-ske Halvøs Befolkning:

* Res gestae Divi Avgusti, ed. Th. Mommsen, c. 26.

** Karl Müllenhoff: Deutsche Altertumskunde. II., 287.

„Men selve Halvøen indehaves oven for Sachserne af *Sigulonere* fra Vest. Derpaa *Sabalingiere*. Derpaa *Kobandere*. Oven for dem *Chalere*. Og atter oven for disse dog vestligere *Fundusere**. Men østligere *Chárudere*. Men nordligst af alle *Kimbrere*.“

Ptolemæus har vel siddet i sit Studerekammer og sammenflikket denne Folkefortegnelse af daarligt forstaaede Beretninger. Derfor er den uklar og sandsynligvis urigtig. Men hvis det ikke er en ren Misforstaaelse, hvad der siges om Hardernes „østligere“ Bopæl, saa kan der ikke særligt være tænkt paa dem i det nuværende Hardsyssel. Overhovedet har den romerske Flaade vel næppe gjort Landgang mellem Blaavandshuk og Skagen. Det nordligste Folk, de har truffet paa Vestkysten, er disse Fudusere eller Eudosere, sagtens paa Sønderjyllands Kyst. Derimod er der sagtens paa Kattegatkysten øvet rigelig Strandhugst. Her har man da fundet Himrere og — synes det — sønden for dem Hardere.

Man kommer med andre Ord til at gætte paa, at det gamle Harderland har strakt sig fra Hardsyssel syd- og vestpaa over Vardesyssel, Almindsyssel og Jellingssyssel eller over Ribe og Vejle Amter. Ja man fristes til at gætte paa en Forbindelse med nogle af de Skellinjer, der den Dag i Dag drager Grænse mellem jydsk Dialekter.**

Man *gætter*, — ja thi Efterretningerne er saa hullede, at man kun kan bringe Sammenhæng ved Hjælp af Formodninger.

Iøvrigt er der ogsaa Mulighed for mange Flytninger og Forskydninger i den saakaldte Folkevandringstid,

* Eller Fudusere, mulig Fejlslæsning for Eudosere. Tacitus: Agrikola og Germanien, overs. af Lefolii. S. 175.

** Se Marius Kristensen: Nydansk. S. 60.

da en Vandrefeber greb alle Folkene norden for Donau og østen for Rhin. Men da Historiens Lys atter falder over de danske Folkeforhold, har vi i al Fald i disse Egne et Landskab Hard med Hardboer.

Man kunde spørge, hvad Navnet betyder. Den tyske Sprogforsker *Grimm* har da virkelig ogsaa givet en Forklaring, der ikke lyder saa ilde. Han forklarer det af charud, harud, gammelsachsisk hard, gammelhøjtysk hart, der betyder *Skov*. Det er et Ord, som forekommer i flere tyske Stednavne (Reginhart, Spehteshart, Månhart). Efter den Forklaring skulde Harder da simpelt hen betyde *Skovbeboer*. Han bruger den iøvrigt til at gøre dem til det samme som Holstenere, hvis Navn betyder det samme (Holtseter). Dette er dog ganske meningsløst.*

Er Ordforklaringen ellers rigtig, vil et saadant Navn iøvrigt kunne opstaa flere Steder. Og vi finder virkelig ogsaa Navnet flere Steder. Det findes vistnok i det norske *Hordeland*, og det findes i *Harzen* i Tyskland. Harzbeboerne nævnes i Aaret 852 med Navnet Harudi.**

Her er to Forklaringer mulige. Horderne i Norge og Harderne i Harzen kan hedde saaledes, fordi de har beboet et Skovland. De kan ogsaa hedde saaledes, fordi de er Stykker af den gamle Harderstamme. Bl. a. kan man jo fortsætte sine Formodninger og gætte paa, at Ariovists mange Hardere havde faaet Bopæl i Harzen i Stedet for dem, de søgte i Franche-Comté.

Men enten nu Navneforklaringen er rigtig eller gal, saa er der i vore Egne bevaret et ældgammelt Folke-

* Jacob Grimm: Geschichte der deutschen Sprache. 4. Aufl., II., S. 440.

** Grimm anf. Sted.

navn af dem, hvormed man alt paa Kristi Fødsels Tid vidste Verden over at nævne den jyske Halvøs Befolkning, før der endnu var noget, der hed Danmark eller Danskere.

Derfor har vi sat det gamle Navn paa vor Aarhogs Titelblad og til Forklaring foretaget denne lange Rejse gennem 2,000 Aar. De store Skoves Land er blevet de store Heders. Men nu vokser der atter Skov i Heden, og Hardboerne har vundet nyt Land ind, hvor der gror Korn til Menneskeføde. Faa af Danmarks Folkstammer har i den sidste Menneskealder gjort saa store Landvindinger.

Nu vil Hardboerne ogsaa søge at dyrke deres Historie op og lære af den. Thi man lærer virkelig noget af Historien. Det er Forklaringen af, hvorledes det, som nu er, er blevet til.

HANS JØRGEN LEMWIGS BERETNING OM HR. BERTEL AGERHOLMS SYNER

Ved C. KLITGAARD

Blandt ukatalogiserede Sager i Aalborg Stiftsbibliotek findes følgende Beretning, der bærer Paategning om at være en Kopi. Den er i sin Tid kommen til Biblioteket sammen med nogle andre Papirer, der antagelig hidrøre fra Biskop Fogtmanns Bo.

Hr. Berthel Agerholm 5/160.

En kort og sandfærdig Beretning om Sognepræstens for Oddum Menighed i Riiber Stift, Hr. *Berthel Agerholms*, Syner af Spøgelse og deraf giorte Slutninger til paafølgende Dødsfald, forsaavidt Manden ved en og anden Leylighed selv har udladt sig herom.

Hr. Berthel Agerholm*, Sognepræst for Oddum Menighed i Nørre Herred i Riiber Stift skal fra sit Alders 12. Aar have havt adskillige Syner og set mange Slags Spøgelse. Dette er en Sandhed, som er bekiendt for alle dem, der kiender noget til ham, og, som erfares, tilstaar hand det selv, naar mand spørger ham, om det saaledes forholder sig. Førend jeg blev kaldet til Præst i samme Nørre Herred hørte jeg tale om hans Syner, og da jeg først i Aaret 1747 blev kaldet til Hemmed og Wium Menigheder, begiærede nogle lærde, brave og anseelige Mænd i Kiøbenhavn af mig, at jeg vilde in-

* Berthel Andreas Christensen Agerholm var Søn af res. Kappellan Chr. Agerholm i Ringkøbing og døde 2. Pinsedag 1754, „bekendt for sine Syner af det saakaldte Varestand“. [Wiberg].

formere mig noget om hans Syner og indberette dem derom hans egne Ord, siden de havde hørt om ham, at hand skulde være en alvorlig og sanddru Mand. Jeg talede med ham første Gang in Majo 1747 ved Skiftet efter min Formand* her i Præstegaarden, hvor hand indfandt [sig] som Assessor i Stervboen, og erfarede jeg af hans Forhold, at hand var en stille, lidet talende, alvorlig og sanddru gammel Mand. Og for at faae noget vist og tilforladeligt at viide om hans Syner besøgte jeg ham nogle Gange derefter og søgte Leylighed at tale med ham selv derom og ventilere denne Materie, da hand altid kom mig for som en fornuftig og sanddru Mand, og paa Anmodning fortalte og berettede han mig følgende:

At medens hand var Hører i Ringkiøbing latinske Skole, havde hand mødt Gespenster der paa Gaden og kiendte paa Ansigtet og Gangen, hvem de afbildede. Hand havde set ofte om Aftenen Spectra paa Marken der, ja endog nogle gange uforvarendes følet paa dem. All som tiest saae hand deres Gestalt og Gienfærd, medens de endnu vare levende og karske, hvoraf hand altid sluttede, at deres Levetiid i denne Verden blev ey lang. Disse Tanker vidste hand ikke at have slaget ham feyl nogen Tiid, at, naar hand havde seet saadant Syn, Dødsfæld jo gik for sig, undtagen eengang, efterat han var bleven Præst i Oddum**, da han saae Varsel for en af hans Sogne-Mænd, ongefær 10 Aar før Manden døde.

Videre berettede hand, at naar et Menneskes Gestalt eller Gienfærd presenterede sig for ham, kunde hand

* Niels Jensen Bloch, død 15. Januar 1747.

** Kom til Oddum 1724 som Efterfølger og Medhjælper for Præsten Jeppe Jepsen Tarm og blev selv Sognepræst her 27. Marts 1732. [Wiberg].

endog i største Mørke livagtig kiende det Menneskes Ansigt, som det afbildede. Hand fremførte blandt andet herpaa et mærkeligt Exempel. Din Tiid hans Fader var Præst* og han Hører i Ringkiøbing, besøgte hand en Aften en af sine Paarørende, men da hand derfra gik hiem, mødte han 2de Gespenter i hviidt Linnet med Floer om Hovedet. Disse, da hand nøje havde betragtet dem, kiendte hand af deres Ansigter og Gang, at de lignede 2de Koner der i Byen. Gespensterne ilede til Kirkegaarden, og Hr. Agerholms Wey til hans Logemente faldt over Kirke-Gaarden. Hand gik over Kirke-Rysten, men de derimod gik igiennem den lukte Kirke-Port og søgte deres Graver; inden eet Fierding-Aars Forløb døde disse tvende Koner.

I Skole-Vindvet saa han tidt om Aftenen, at Spectra søgte deres Graver. Videre udlod han sig med, at hand kunde slutte sig til enten det Menneske, hvis Gespenst hand saae, skulde døe snart eller efter lang Tiid; thi dersom deres Gestalt præsenterede sig tidlig om Aftenen, døde de snart; saaes de sildig, kunde det vare længe, inden de døde; dog gik det aldrig over et Aar.

Ellers er det besynderligt, at saadant lod sig ey alle Tider og paa een og samme Maade see. Da hand var i Ringkiøbing, saae han tiest Gestalter, siden hand kom derfra og blev Præst ey saa ofte, men nu seer imellemstunder et Lys at gaac fra det Huus, hvorfra Liget vil komme, som gaar over Marken til Kirkegaarden, men da kan hand ey viide Personen, som skal døe, undtagen ved Gisning.

Hr. Agerholm har ellers ofte sagt til min Naboe, Hr. Johan Helsted, Præst i Lønborg**, og andre sær-

* Fra 1685- 1725. [Wiberg].

** Fra 1737-- 1785. Han ægtede 1755 Berthel Agerholms Enke, Birgitte Jeppesdatter Tarm. [Wiberg].

deles Bekiendtere: „Inden den og den Tiid vil der komme et Lig fra den og den Gaard“, hvilket og rigtig efter deres Beretning har tildraget sig. Hr. Helsted har fortalt mig det selv og sagt, at saa ofte Hr. Agerholm havde fortalt det, havde det aldrig slaget feyl, hvilket og Hr. Agerholm vedstod, da jeg spurgte ham derom. Mand skulde tænke, at Manden maatte vorde frygtagtig ved saadanne Syner, men det kunde hand ikke sige, siden hand var bleven vant til at see sligt; hand tilstod ellers, at hand i Førstningen, da hand var ung, var noget hange, især naar det hændte sig, at Spectra eller en heel Liig-Skare fulgte bag efter ham paa Ringkiøbings Gader, som ofte skeede, men naar saadant gik for ved ham, frygtede hand intet.

Hand fortalte tillige om andre, som kunde see saadanne Syner, hvilket bleve meget altererede derved; blandt andet fortalte hand følgende: At der var et fem Aars Pigebarn i Ringkiøbing i hans Tiid, medens hand der var Hører, som kunde see slige Syner, men var meget hange derved, skreeg og raabte højt; Barnets Navn var Anna Maria Boesen, hun saae Spectra endog ved højlys Dag. En Gang saae hun tre fornemme Koners Gestalter, nemlig en Borgmester-Kones ved Navn Barne Bang, Raadmand Andersens Kones og en Kiøbmands Kones, navnlig Mette Jeps-Datters, og det om høj Middag gaae i hviide Klæder til Kirken. Dette Syn blev bekiendt for mange der i Byen, og samme Koner vare den Tiid friske og vel, men kort Tiid derefter bleve de alle 3 syge og døde i een og den samme Uge. Der skal endnu være i Ringkiøbing de, der kand bekræfte denne Sags Vished.

Her kand jeg ey forbigaa at fortælle et mærkeligt Syn, som hand berettede mig, at samme Barn skal have havt, hvilket hand selv endog undrede meget over, og

blev samme Syn bekiendt for mange, førend det tildrog sig og virkelig passerede.

Dette Barn saae om Middagen, da Forældrene vare tilstede i Stuen, en liden Liig-Kiste staae midt paa Gulvet, som var ganske sort. Barnet, da hun seer dette, begyndte at raabe og sige til sin Moder: „Se, Mama! hvilken liden sort Liig-Kiste, der staaer midt paa Gulvet.“ Moderen svarede, at det var Sludder og skientde paa Barnet sigende: „Meener Du, om een af dine Sødskende døde, at den skulde komme bort i en sort Kiste?“ Barnets Tale blev da holden for daarlig og barnagtig, men hvad skeer? Kort derefter bliver hendes lille Broder syg og dør, hvorpaa der blev gjort en proper beslagen Ecge-Kiste til Barnets Lig, som det blev lagt i; men da Dagen og Tiiden kom, at Liget skulde bæres bort til Graven, kom Byefogden i Ringkiøbing Kl. 11¹/₂ slet med 2. Mand og gjorde Forbud, at Liig-Kisten ey maatte saaledes komme ud af Huuset, siden det var imod den Kongelige derom udgangne Forordning, og dersom de ey strax forandrede det, kom de i Straf efter Høystbemeldte Forordning, hvorudover de maatte i Hast sværte Kisten, hvorved Barnets Syn blev fuldkommen opfyldt.

Men at komme til Hr. Agerholms Syner igien, da fortalte hand fremdeles, at da hand var Hører i Ringkiøbings Skole, saae hand en Aften Kløkken ved 10 slet en Liig-Kiste komme ud af Anders Møllers, en fornemme Kiøbmands Huus, og af dem som fulgte Liiget, fattede hand den Tanke, at det maatte betyde hans Kones, Madam Møllers Død, som den Tiid var gandske sund og stærk, men frugtsommelig. Dagen derefter fortæller Hr. Agerholm dette Syn i Fortrolighed til Iver Hansen Hemmeth, Rektor i Ringkiøbings Skole; det gjorde dem begge ont, at samme Kone skulde døe saa

snart, da hun var en god og brav Kone. Men Rectoren istedenfor at tie dermed fortalte sin Kone det, som Hr. Agerholm havde seet, men da hun havde faaet det at viide, varede det ey længe, førend det kom til bemeldte Anders Møllers Kone selv, som hand sagde skulde vist snart døe. Konen, da hun fik dette at høre, blev vel noget alterered, dog kom hun sig igien strax, befandt sig siden vel, gjør Barsel og kommer frisk op af sin Barsel-Seng. Imidlertid vilde Hr. Agerholm reyse til Kiøbenhavn for at søge Oddum Kald*, som hand og fik; da hand nu kom ind til Kiøbmand Møllers for at tage Afsked, forekastede Konen ham det, der var sagt af ham om hendes Død, sagde derhos, at den Gang havde hand dog taget feyl med mere. Hr. Agerholm søgte vel paa bedste Maade at undskylde sig, men da hun dog blev ved at tale uden Ende derom, sagde hand til hende: „Madame! mit Raad skal være, at hun tænker paa sin Død og Livets Ende; det kan endnu hænde sig, at Døden kommer, førend mand venter den; gid jeg havde taget feyl.“ Derpaa tog hand strax Afskeed, gik bort og reyste Dagen derefter til Kiøbenhavn; men neppe var hand kommen dertil, førend hand faaer Brev, at Madame Møller var i en Hast hendød. Hun havde holdet sin Kirkegang og var da vel, men Dagen derefter havde hun faaet Lyst til at spise en Ribbeens-Steeg, som var feed, hvoraf hun fik, som meentes, et Stikflus og døde inden Aften, saa at Hr. Agerholm blev dog imod alles Tanker en alt for sand Spaamand.

Forunderligt er og det, som tildrog sig efter hans egen Beretning med en Løy-bænk i en Mands Huus i Ringkiøbing, som ofte blev udlaant af Eyermanden at legge Liig paa naar forlangedes. Om Aftenen skal meerbemeldte Hr. Agerholm hos dens Eyermand, som

* Altsaa ca. 1724.

hand iblant besøgte, ofte have seet deres Gestalt ligge paa den, som skulde med første døde og legges paa denne Løy-bænk, som hand og sagde forud til hans Venner. Engang hændte det sig, at hand uforvarende rørte ved een, som laae paa samme, i Tanke, at det var et Menneske, som hvilede sig derpaa; men da hand tænkte sig lidet om og saae nøyere til paa Gestaltet i Tusmørket, bliver hand vaer, at det var en gammel Kones Skikkelse i Byen. Hand fortæller det derpaa til Folkene i Huuset, og faae Dage derefter kom Bud efter Løy-bænken med Beretning, at samme gamle Kone i en hast var bleven syg og døde, saa at hand saa ret nok til.

Saasom hans Forudsigende gik saaledes alletider for sig, saa blev hand meere, end hand vel vilde, bekiendt som en Visionair, og Folk i Byen gjorde sig adskillige Tanker herom. Engang hændte det sig, at der blev om Natte-Tider saadan Tummel og Allarm i en Mands Gaard der i Byen, at alle i Huuset vare i stor Frygt og Forskrækkelse, thi Dørene sloges itu, Bordene væltedes, Lyset gik ud etc., hvorudover Manden i Huuset, som var bekiendt med Hr. Agerholm, sender Bud efter ham en Løverdags Nat, da hand skulde prædike om Morgenen til Froe-Prædiken i Ringkiøbing; Budet bad ham, at hand for Guds Skyld vilde komme hen og ansee det forfærdelige Syn og Tumult, der var i Huuset. Hr. Agerholm, hvor nødig hand end vilde, følger dog med og tager sin Bibel hos sig for at studere; da hand ankom didhen, havde det sig saaledes, som meldt er, hvorpaa hand bad dem alle at søge Sengen, og lod sig give et Bord med 2de Lys. Dette var ved Midnats Tiid. Kort efter, da de andre havde begivet sig til Rolighed, sloges Døren op, og der kom en overmaade stor sort Hund ind, hvis Lige hand aldrig havde seet;

samme tog forskrækkelig afsted og omsider lagde sig under Kakkell-Ovnen; Bordet, som Hr. Agerholm sad ved, med Lysene paa rystede saare, stor Bulder hørtes paa Loftet; dette varede til om Morgenens Kl. 4 omtrent, da Hunden gik sin Vey og Tumulten ophørte; dog varede det lang Tiid derefter i samme Huus, saa at det derover tildeels blev ruineret, som alle endnu levende, der paa den Tiid vare i Ringkiøbing, fortæller. Hr. Agerholm, som undersøgte denne Sag, kom efter, at dette var skeet ved Troldoms Kunster af en Lieutenant, som var forviist Kongens Riiger og Lande for et Mords Skyld, som var begaaet ved Warde, hvor en uskyldig Mand ved Navn Jørgen Hansen Colding blev ihjelslaget af nogle, som Lieutenanten dertil havde bestilt, saasom hand vilde have samme Kiøbmands Kone til ægte, den hand havde havt alt for fortroelig Omgængelse med. Konen var fød i Ringkiøbing og havde der sin Søster og Slægt i det ovennævnte Huus, der saaledes blev infestered.

Hr. Christen Lund*, forrige Sogne-Præst i Ølgoed, som Hr. Ude Haar, nuværende Sognepræst og Provst, succederede, bliver syg, hvorfor Hr. Agerholm som hans nærmeste Naboe forrettede hans Embede tilligemed sit eget. Trinitatis Søndag prædikede hand for ham i Ølgoed, vilde derpaa tage hiem til Oddum, men den syge Præst bad ham bie Natten over, siden hand ønskede gjerne følgende Morgen at communicere, hvorpaa hand bliver der. Om Aftenen sildig gik hand op i Giestekammeret for at legge sig, og da hand var gaaet til Sengs, aabnedes Døren kort efter, som gik fra Stor-Stuen til Giestekammeret, hvor hand seer mange Mennesker stode omkring en Liigkiste; omsider da Kisten skulde tilslaacs og bæres bort, begyndte en gammel

* Var Præst i Ølgod fra 1724 til sin Død 1728. [Wiberg.]

udlevet Mand at slaae Haand i Haand, græde og skrige høyt, idet den døde blev udbaaren. Hr. Agerholm tilstod selv, at hand ansaae dette Syn med nogen Banghed og Alteration, sluttede ellers heraf til Præstens visse Død. Morgenen derefter fortæller Hr. Agerholm det, som var arriveret, for en Student, som da var i Ølgoed Præstegaard, ved navn Sahle, som for en 4 Aar siden døde i Kiøbenhavn, og bad ham, at hand ey vilde eller maatte lade sig mærke herom, førend Præsten var død og begravet. Hand fortalte Sahle den gamle Mands Adfær, da Kisten blev tilspærret, og spurgte, hvem hand meente det kunde være, hvortil Studenten Sahle svarede, at det maatte betegne Hr. Lunds Fader*, som boede ved Fredericia og var en Mand over 80 Aar gammel. Derpaa døde Præsten Hr. Lund 2 Dage derefter, og alting tildrog sig, saaledes som Hr. Agerholm havde fortalt Sahle, som siden refererede denne Sag til mange, endog i Kiøbenhavn, hvor hand fortalte dette.

For nogle Aar siden, da Hr. Agerholm stod og prædikede i Oddum Kirke, skal hand have seet en Kone blive hovedløs; hand standsede ved dette ellers for ham usædvanlige Syn, men sluttede dog deraf til hendes Død, som fulgte derpaa inden 8te Dage vare forløbne.

Da hans Kones Forældre** endnu levede i Oddum Præstegaard, gik Hr. Agerholm engang om Aftenen igiennem Stor-Stuen, hvor hand saae Folk i Sørgedragt med Floer, og en Liig-Lugt kom ham for Næsen, hvoraf hand fattede Tanker om deres Dødsfald, sagde det og

* Thomas Lund til Bøstrup i Salling.

** Jeppe Jepsen Tarm, Præst i Oddum, døde ²⁷/₁ 1732 efter 13 Aars Sygeleje, og hans Hustru Kirsten Petersdatter døde 1729. [Wiberg.]

blandt andre til Hr. Friis i Hemmeth*, at de gamle Præste-Folk i Oddum vilde snart døe, som og skeede faae Uger derefter.

For ongefær 4 Aar siden vilde Hr. Johan Helsted, Præst til Lønborg og Egvad Meenigheder, reyse til Ringkiøbing, og isteden for at tage Landeveyen over Schiernbroe besluttede hand at tage over Lønborg-Aae paa lisen til Ringkiøbing; men Hr. Agerholm, som hørte hans Forsæt at kiøre over lisen, raadede ham meget derfra og sagde til ham i andres Paahør: „Inden kort Tiid omkommer der nogen paa Aaen“. Hr. Helsted kiører desuagtet frem og tilbage paa lisen, saasom den Vey er to miile nærmere end Lande-Veyen; hand kom lykkelig hiem; 8te Dage derefter druknede en Mand paa samme Aae. Hr. Helsted og fleere af hans Huus har bekræftet dette for mig og fortæller det endnu, naar der tales om. Hr. Agerholm, som blev spurgt, hvoraf hand saa vist kunde viide det, at et Menniske skulde omkomme, svarede: „Jeg har seet nogle Aftener efter hverandre et Lys brænde paa Aaen“, og var dette ham Advarsel nok derom.

Hr. Agerholm kom engang til Hodde Præstegaard for efter Løfte at besøge Præsten, Hr. Peder Fanø**, forblev der om Natten, men da hand var gaaet i Seng, sloges Døren op, og en sortklæd Mand kom ind, gik til Sengen og lagde en kold Haand paa Hr. Agerholms Bryst; hand vendte sig derpaa og uforfærdet sagde: „Vil nogen tale med mig, da er jeg gandske vaagen“, men den store, sorte Mand gik fra Sengen og forføyede sig udaf Døren. Der blev siden spurgt ham, hvem hand meente det var, hvortil hand svarede, at

* Morten Christensen Friis i Hemmet døde ^{30/5} 1731. [Wiberg.]
Det maa altsaa have været Varsel for Hr. Berthels Svigermoder.

** Præst i Hodde fra 1706 til 1754.

hand meente, det var Præstens Spøgelse, som havde været i Kaldet tilforn og var kommen ilde af Dage*.

Anno 1747 en Uge før Pintzedag kom Biskopen, Hr. Brorson, til Oddum for der at visitere i Kirken; Fru Bispinden var med ham. Om Aftenen, da de havde lagt sig til Hvile, hører Biskopen og hans Frue et ynkelig Skriig og Raab, som af et i Fare geraaden eller vildfarende Menniske; Bispinden staaer op og gaaer ud for at erfare, hvad der var paa færde, vækkede til den Ende Pigen op; da Hr. Agerholm fornam dette, berettede hand dem, at dette Skriig var sædvanlig, og bad dem, at de ikke vilde kiære sig derom. Bispinden har selv fortalt mig dette, saa og Hr. Berthel Agerholm, som ikke tilfulde vidste, hvad det havde at betyde, men meente, at et Menniske der maatte være ombragt. Hand fortalte ogsaa om en, som havde flyttet nogle Skiælsteene, at denne gik paa marken Aften og Nat, skreeg og hviinede forskrækkelig, saa at ingen torde paa den Tiid tage forbi ad den Wey. Manden var død i Hr. Agerholms Tiid og skal have været skyld i den Forurettelse.

Hr. Agerholm kiørte engang med mig forbi en stor Høy paa Oddum-Mark; da hand kom til høyen, fortalte hand mig, at hand nogle gange var kommet der forbi, men i sær eengang om Aftenen strax efter Solens Nedgang, da det ey endnu var ret mørkt, kiørte hand forbi høyen, men da hand saae til høyen, gik der en liden Dreng og legede sammesteds, „og idet jeg“, siger hand, „kiørte nærmere hen, løb Drengen

* Hermed menes vist Jakob Christensen Warde, der 1684 blev forgivet af sin Hustru, og som senere blev nedmanet af Hr. J. M. Gaverslund fra Andsager. Om Fanøes nærmeste Formand Gregers Nielsen Kabel bemærkes dog, at han ogsaa skal være kommen ilde af Dage. [Wiberg.]

eller rettere sagt Spøgelset ned af Høyen, og hvert Trin det gjorde, blev det altid høyere, indtil det naaede op til Skyerne, saa forsvandt det"; men hand vidste ikke, hvad det kunde betyde, undtagen der maatte være Penge eller Liig i samme Høy nedgraven.

Ved Samtale gav hand ellers tilkiende, at hand holdte for, det som hand tildeels selv havde erfaret, at de onde Aander spøge i sær i Kirker, ved Graver og paa sumpige og øde Steder.

Ovenstaaende, som jeg her meldt haver, har Hr. Berthel Agerholm selv fortalt mig med meere, som ikke har været af Betydenhed og er derfor af mig forbigaaet. Men som hand desuden ved mange Leyligheder har forudsagt det, som skulde passere, til mange, som endnu ere i Live og kan bekræfte hans Udsiigende at være gaaet for sig, det jeg og hos dem har informeret mig om, Hand desuden er en gammel troeværdig og oprigtig Mand, som taler faae men fyndige Ord, saa har jeg efter de høye Herrers Begiæring hermed opfyldt mit dem i Kiøbenhavn givne løfte og sender hermed dette, som jeg selv har hørt af hans Mund, hvilket bekræfter

Hans Jørgen Lemwig,

Sognepræst for Hemmeth og Wium Menigheder.

Hemmeth Præstegaard, den 16. Oktober 1748.

OM FORTIDS LÆGEVÆSEN OG OVERTROISKE LÆGEMIDLER

Ved P. STORGAARD PEDERSEN

Tringen til et ordnet Lægevæsen fandtes i høj Grad i ældre Tider. Henrik Smith skriver i sin Lægebog 1556: „Lærde og trofaste Læger og Jordemødre fattes her udi mange Steder, og udi deres Sted have vi forløbne Munke, Nonner, ulærde Præster, fordærvede Købmænd, gamle Kællinger, ja Sudere og Smede, Troldkarle og Troldkoner og andet saadant ørkesløst Folk, som ikke ville arbejde og søge deres Føde, Næring og Bjerring med det, de af Rette skulle, men vil hellere gaa ørkesløse og føde sig med det, de ikke have lært, som er Lægedomskunst, og vide ikke, hvad Dyd og Kraft Lægedommen haver med sig Disse Bedragerere og fordærvelige Mennesker, naar som de have læst eller lært et Stykke eller to udi Lægekunsten, med det samme understaar de dem at hjælpe hver Mand, hvad som helst Sot eller Sygdom han haver. De handler og gøre ligesom den Skomager, der ikkun haver ét Par Læster og vil gøre Sko over dem, som skulle tjene til hver Mands Fødder. De stjæle Livet, Helbreden, Gods og Penninge fra mangen Mand.“

Fremgangen paa dette Omraade gik langsomt. Christian den Tredje skænkede vel Ejendomme i flere større Byer til en Bartsvær eller „Vundarst“ (Saarlæge): „thi“, som han skrev i et af sine Breve derom, „vi

forfare, at mærkelige Brøst findes her i Riget paa Doktorer i Medicin og paa gode Apotheker, saa at naar nogen af Rigets Indbyggere eller andre her i Riget fange nogen Sygdom, da bortdø mange af Forsømmelse“.*

Men endnu i det attende Aarhundredes første Halvdel stod det offentlige Lægevæsen dog paa et meget ringe Standpunkt. Selv de ved Universitetet uddannede Læger havde kun opnaaet temmelig ringe Indsigt i Lægevidenskaben. Der var ogsaa kun lille Tilgang til det medicinske Studium, saa i en Aarrække uddannedes gennemsnitlig kun én Læge aarlig. Følgelig fandtes der i mange af Landets Egne slet ingen uddannede Læger.

Først 1775 fik Ringkøbing og Omegn en fast Læge, der skulde have Ret til at udøve sin Virksomhed i Hing og Bølling Herreder samt i 10 Sogne i Hammerum Herred. Før den Tid havde der rigtignok været en Regimentsfeltskær ved det Kompagni Infanteri, der laa i Ringkøbing indtil 1785. Samme Feltskær havde vel nogen Lægevirkosomhed paa Egnen, men naar en enkelt Læge skulde virke paa omtrent 40 Kvadratmil, kan man sige sig selv, at kun en ringe Del af Befolkningen kunde faa Lægehjælp.

Des rigere Virkeplads var der for kloge Mænd og Koner. Til dem søgte Folk, naar Sygdom eller andet Uheld stødte til.

Paa Grund af Folks ringe Indsigt i de almindelige Naturlove trivedes der nemlig en stor Mængde Overtro, ikke mindst paa Lægevæsenets Omraade. Mange af Fortidens kloge Mænd og Koner har været i Besiddelse af Snildhed og Menneskekundskab, saa de forstod at omgive sig med et vist mystisk Skær, for at Folk skulde

* Erslev og Mollerup: Danske Cancelliregistranter. 25. April 1549.

faa den Opfattelse, at de stod i Forbindelse med overnaturlige Magter.

Det var ikke saa sjældent, at Præster optraadte som Læger, og foruden Brugen af Lægemedler synes de ogsaa tidt at have ladet Patienterne faa en Følelse af, at de stod i Pagt med stærkere Magter.

Paa Reformationstiden var Christen Rødhoved Præst i Staby, og samtidig nævnes en Præst, Hr. Peder Rødhoved, som sikkert nok var af samme Slægt. Samme Hr. Peder Rødhoved var „en berøckt oc en naffn kønnet Mand offuer all Jutland“, idet han rejste omkring som Læge. Han havde, saa vidt man kan skønne, læst over et daarligt Ben for Adelsmanden Otto Gyldenstjerne, hvorfor denne blev beskyldt for Trolddom. Senere, da Oluf Rosenkrans paa Vallø 1538 laa syg og blev raadet til at søge Hr. Peder Rødhoveds Hjælp, turde han ikke gøre det af Frygt for et lignende Klagemaal.

Foruden de i den Tid brugte Lægemedler, som de gamle Lægebøger gav Anvisning paa, brugtes ofte helt mærkelige Raad mod visse Sygdomstilfælde. De saa berygtede Cyprianusbøger indeholdt Meddelelse om saadanne overnaturlige Midler, hvis Brug sikkert nok i mange Tilfælde stammer fra ældgammel Tid og ofte bærer et hedensk Præg, skønt de mange Gange har klædt sig i en Dragt, der bærer Vidnesbyrd om Kristendommens Paavirkning.

Det var en almindelig Tankegang, at Sygdom, Modgang og Uheld ofte paaførtes Mennesker som Straf af en vred, uforsonet Gud, som kunde formildes ved Ofringer; ofte tænkte man ogsaa, at onde Mennesker var Skyld i ens Sygdom og Uheld, der paaførtes ved Trolddomskunster, som man kun kunde værgе sig imod ved lignende Midler. Derfor søgte man Hjælp hos

Folk, der var inde i den sorte Kunst, Folk, som ved at bruge endnu stærkere Midler kunde give Raad mod det paaførte Onde.

II

Hos mange Hedningefolk har den Forestilling været grundfæstet, at man maatte bringe Ofre for at forsone de vrede Guddomme. Den Forestilling har været almindelig, at jo mere Værdi det havde, man ofrede, des mere kunde man opnaa. I den kendte Fortælling om Hakon Jarl, der ofrer sin Søn Erling for at fange Sejr over sin Modstander, har man sikkert et almindeligt Udtryk for den hedenske Tankegang.

Man har flere Vidnesbyrd om, hvor sejglivet en saadan Tankegang kunde være, idet man Aarhundreder efter, at Kristendommen havde formet Tankesættet her i Norden, kan møde den i sin rene hedenske Skikkelse. Nede paa den sønderjydske Vestkyst var Vesterhavets Oversvømmelse noget nær den største Ulykke, der kunde ramme Folk. For at skærme Landet lod man da store Diger opkaste, men skulde Digerne være holdbare, lod man endnu i Middelalderens Slutning et Barn levende begrave i dem. Den hedenske Tanke, som laa bagved saadan uhyggelig Ofring, var sandsynligvis den, at dermed skulde den vrede Havgud være forsonet.

I Valdemar Atterdags Tid var „den sorte Pest“ den største Landsulykke, og et svensk Sagn fortæller, at man for at standse Pestens Fremgang nedgravede smaa Børn levende i Jorden. Folk ofrede deres bedste Eje for at forsone den vrede Gud.

Endnu saa langt op i Tiden som i Frederik den Andens og Christian den Fjerdes Regeringstid vedblev Pesten at være en slem Svøbe over Landene. Med

korte Mellemrum vendte den tilbage til København og andre Søkøbstæder, og fra Byerne kunde den ofte tage Fart ud over Landet, hvor den navnlig tog haardt fat langs de almindelige Færdselsveje.

I Aaret 1602 var Pesten særlig ondartet. Dette Aar huserede Pestilentsen, som den kaldtes, svært i Jylland, hvortil den var kommen allerede kort efter dens Udbrud i København. I Sommertiden var den værst; men endskønt Vintertiden lagde en lille Dæmper paa Sygdommen, fandtes den dog hist og her. Ifølge Biskop Hegelunds Optegnelser var der 1602 Pest baade i Ringkøbing, Lemvig og Holstebro. I Sommeren 1603 tog Sygdommen imidlertid fat igen med fornyet Styrke, og den var særlig slem i Egnen øst for Ringkøbing.

Et Par Optegnelser derom findes endnu. Paa Skern Kirkes Mur staar, at Pesten 1603 borttog 107 Mennesker der i Sognet, og paa en Sten i Stavning Kirkes nordlige Mur staar: „Anno 1603 døde der af Pestilente i østre Sogn i Stavning fra den 14. April til den 31. Oktober 150 Mennesker.“ Ligeledes fandtes paa Snebjerg Kirkes sydlige Mur indhugget følgende: „Anno 1602 døde af Snebjerg Sogn 209 Mennesker af Pest. A. S. S.“ *

Under denne hærgende Sot blev ogsaa det hedenske Middel med Barneofring brugt for at standse den. En Kvinde lod et levende Barn begrave her i Lundenæs Len, hvor Pesten sikkert har raset allerværst. Denne uhyggelige Sag kom for Lensmanden Ulrik Sandbergs Øre, og han lod afholde Forhør derom. Da Sagen

* I Præsteindberetningen 1766 meddeles, at Folk kaldte samme Pest for „Bolddøden“. Bold, paa vestjydsk Boll, betyder Bullenskab eller lille Byld. Betændelsesagtige Svulster, Brandbylder og forskellig Hududslet var de sikre Kendetegn paa Pestsygdommen under disse Epidemier.

derved kom klart for Dagen, forespurgte Lensmanden hos Kongen, hvorledes han skulde forholde sig overfor Kvinden. Kongens Svar paa denne Forespørgsel findes endnu i „Jydske Tegnelser“ S. 208 og 222. Et Uddrag af de to kongelige Breve, denne Sag vedrørende, gives her med Nutids Skrivemaade*:

„Vor Gunst tilforn: Vid, at eftersom vi af din underdanigst Beretning forfarer, hvorledes der udi Lundenæs Len under denne sidste farlige Pestilentse og nogen Tid siden skal være nedsat og begravet et levende Barn, og du nu underdanigst begærer at vide, hvorledes du dig med dem, samme Gerning har begaaet, skal forholde. Da bede vi dig og ville, at du dem derfor nu straks med Retten lader tiltale og forfølge, tagende Dom udi Sagen og samme Dom siden, førend du derefter lader ske nogen Execution, indskikker udi vort Cancelli, hvorpaa du videre vor naadigst Erklæring udi al Underdanighed skal have at formode.“

Ovenstaaende Brev er afsendt fra Haderslev den 11. Februar 1604. Efter at Lensmanden havde ladet Sagen forfølge ved Domstolene, fik Kongen Meddelelse derom, og han afgav nu i et Brev af 7. August 1604 følgende Kendelse:

„Vor Gunst tilforn: Vid, at eftersom du underdanigst efter vor skriftlige Befaling skal have ladet til Doms forfølge en Kvinde der udi Lenet, som for nogen Tid siden forleden levende skal have ladet udi Jorden nedsætte og begrave et af hendes egne Børn og det udi saa Maade omkommet, for hvilhen hendes Forseelse hun og skal være bleven dømt til Stejle og Hjul, og du nu underdanigst er begærende at nøje vide, hvorledes du dig derudi skal forholde. Da efterdi det ikke er tilbørligt eller forsvarligt hende at skulle gaa hendes

* Se „Danske Samlinger“, 1. Bind, S. 307.

tilbørlige Straf forbi, saa haver vi dog naadigst bevilget hende, at (hun) maa straffes paa sin Hals og rettes med Sværdet, bedendes dig og vil, at du med første Lejlighed udi saa Maade lader hende staa sin Ret.“

Det er naturligvis for Sømmeligheds Skyld, at Kongen forandrer den Kvinden idømte Straf. Paa lignende Vis hedder det i den gamle Riberret, at Mænd for gentagen Tyveri skulde straffes med Galgen, mens Kvinder, der paa samme Maade havde forset sig, for deres kvindelige Æres Skyld skulde levende begraves.

III

I ældre Tider var Koldfeberen eller „Koldesygen“, som den almindeligst kaldtes, en meget almindelig Sygdom. Koldfeberen optræder i Epidemier, og endnu i første Halvdel af forrige Aarhundrede optraadte den meget farligt her i Landet et Par Gange. Sygdommen begynder med Kulderystelser, der følges af Hede og Sved. Anfaldene vender tilbage hver anden eller tredje Dag, og i Mellemmummene kan den syge befinde sig ret vel. Var Sygdommen ondartet, fulgtes den ofte af Nervesygdomme og Krampe samt andre slemme Følgesvende.

Fortidens Læger vidste ikke gode Raad mod denne Sygdom. Derimod havde Folk ofte mere Tro til overnaturlige Midler. Saaledes skrev Niels Hemmingsen i sin Bog om Trolddom, der 1618 udkom i Trykken: „Item naar mand faar Koldesiuge, da søger mand til dem, der skulle skriffue for, hvilke der somme skriffue et Ord, somme et andet, somme skriffue Calamitas, somme Kalamaris, oc andet Gæckeri, hvilket mand skal paa adskillige Tider æde udi sig.“

Den Slags Helbredelse med skrevne Formularer blev fra gammel Tid straffet som Trolddomssynd. Saaledes blev Præsten Jens Hansen Rusk i Lønne 1611 dømt

til Baalet, fordi han, som Biskop Hegelund nævner i sine Dagbøger, var overbevist om Trolddom og magiske Bedragerier. Af de faa levnedede Retsakter om denne Sag* ses det, at han netop dømtes for at have helbredet Folk ved at give dem skrevne Formularer, som de skulde bære paa sig. I den følgende Tid kunde en saadan Forseelse straffes med Forvisning af Kongens Riger og Lande.

Henad i det attende Aarhundrede holdt man op med at kaste Folk paa Baalet for slige Forseelser. Saadanne Sager førtes oftest for en særlig dertil sammensat gejstlig Ret, og det ses ved flere Lejligheder, at Præsterne var ivrige efter at faa slige Forseelser straffede.

Blandt de til Ribe Biskop fra Bølling Herred indkomne Breve findes en lille Pakke, der omhandler en saadan Anklage, som Pastor Allerup i Lem Sogn 1718 har fremført mod Bonden Christen Haurvig.

Pastor Allerup gav en Fremstilling af Sagen til Stiftamtmanden, og man kan tydelig skønne, at Bonden har været i stor Knibe og vistnok kun er sluppen nogenlunde vel fra Klagen, fordi Herredsfogden snildelig fik Sagen indanket for verdslig Ret, ved hvilken Dommen lød paa Frikendelse.

Præsten fremstillede Sagen saaledes: „En Bonde fra Lem Sogn, Christen Haurvig, har omgaaedes med nogle mistænkte Kunster og brugt nogle Karakterer skrevne paa smalle Striber Papir, derhos noget, hvilket han kalder Pulver, som skal være, som han siger, dumpet i Vand og smurt paa samme Papir, hvilket tilhobe han skal have givet en Mands Datter at tage ind i 8 Morgener i Rad, og det sidste Stykke Papir skulde da niende Morgen brændes for Koldesygen at kurere. Der dette begyndte at udsprede i Sognet,

* Jydske. Samlinger, 7. Bind, S. 79 ff.

lader jeg samme Mand samt Pigen og hendes Moder, som var Medvider, ved Degnen indkalde i Kirken for mig og mine Medhjælpere inden lukte Døre Dom. 18 Trin. efter Prædiken, og ikke en Sjæl var til Stede, end ikke Degnen, undtagen vedkommende. Men som Manden ikke mødte, lader jeg ved Degnen, som tog en Mand med sig, vedkommende atter indkalde at møde for mig og Medhjælpere 8de Dagen efter, nemlig Dom. 19 Trin., alt inden lukte Døre ligesom tilforn. Og som vi da syntes Sagen af den Consideration*, at jeg ikke turde lade den hvile paa min og Medhjælperes Decision** alene, begærede jeg skriftlig, at velærværdige Hr. Provsten med tvende Præster efter Lovens Vejledning vilde umage sig hid, at vi kunde consulere og deliberere*** om Sagen, som mig synes at være af en betænksom Conseqventz, og blev Mødet sat 15. Novbr., da de gode Mænd og jeg med den ene Medhjælper indfandt os i Kirken, og var samtlige vedkommende advaret til samme Dag Kl. 9 at møde.

Men hvad sker? Vor Herredsfoged Jakob Pedersen Schanderup lader sig indfinde ved Kirken tillige med Provsten og mig, kommer straks ind efter i Kirken og spurgte, hvorfor jeg havde indkaldt Christen Haurvig? Jeg svarte, at det var noget, som intet gik ham an eller kom ham ved. Derpaa for han ilig hid af Kirken sigende: „Det skal jeg lære jer,“ med flere Ord, han brugte; møder saa uden for Kirkekvisten den ene Medhjælper, som og er Sognefoged, og befalede ham med stor Ivrighed paa Kongens Vegne straks at skaffe ham fire Mænd og turde saaledes i sin egen Privatsag misbruge Kongens store Navn til at udføre hans Ondskab med.

* Betydning.

** Afgørelse.

*** raadslaa og overveje.

Medhjælperen faar han saaledes draget fra os, og til Christen Haurvig flyede han sin Hest at ride ned til Medhjælperens Gaard, hvor han og selv gik hen, til han fik 4 Mænd samlede. Om Moderen og Datteren vare af ham befalede til at blive borte lige saa længe, ved jeg ikke; men da vi fire Præster gik i Kirken til Klokkeren henvend 12, og ingen mødte, maatte vi saaledes have den Rejse og Besværing forgæves.

Som vi da kommer ud af Kirken, møder han os med sit Selskab inden for Kirkeristen, hvor han greb mig an uden given Aarsag med adskillige Skældsord og blandt andet sagde: „Fiu, skamme maa I jer, for Præst I er“, hvilket jeg nødtvungen agter at tage ved Vidnesbyrd beskrevet af Provsteretten.

Og er dette ikke den første Gang, han har trængt sig ind i Gejstlighedens Forretninger. Hvad gjorde han ikke i den Sag, Hr. Lambert Guldager* maatte føre med en løsagtig Kvinde i hans Menighed? som ligger klarlig Bevis paa for Øjne.

Og kunde flere af hans Importuner** godtgøres, som han har øvet mod Herreds Gejstligheden. Saa det synes, som det er hans Element at leve i, eller hans største Lyst, hvor han kan hindre Guds Ære, styrke Satans Rige og gøre Gejstligheden Fortræd. Hvad havde han i vores geheime Constellation*** at bestille, hvor der skulde trakteres en pur „casus conscientie“†; her var jo ingen Rettergang sat, og hvad vilde han med de 4 Mænd, han i Kongens Navn lod antage? Lader det sig ikke øjensynlig se, han forsætlig vilde gøre Fortræd?“

* Var Præst for Bølling og Sædding 1705—1724.

** Hensynsløsheder.

*** hemmelige Sammenkomst.

† Samvittighedssag.

Klagen er underskrevet af Provsten Poul Pedersen i Stavning samt Præsterne Lambert Guldager i Bølling og Elias Pedersen i Ølstrup.

Herredsfogden maa imidlertid have haft en Følelse af, at han var gaaet over Stregen i denne Sag, og derfor lod han den 28. November 1718 i Hanning Hede-gaard afholde et Møde med Pastor Allerup samt Provsten og vistnok de to andre Præster, der havde været Vidner til hans grimme Udtalelser. Her forligtes Pastor Allerup og Herredsfoged Schanderup. Dagen efter var det Tingdag paa Bølling Herreds Ting, og her tog Herredsfogden Vidne paa, at Sagen mellem ham og Pastor Allerup var bilagt. Tillige lod Herredsfogden indføre et Vidne om, at Bondemanden Christen Haurvig var en enfoldig Mand, der for slig Gerning eller andet ukristeligt Levnet var uberygtet.

Pastor Allerup gjorde i en Skrivelse til Stiftsøvrigheden Indsigelse mod Herredsfogdens Vidneførsel den 29. November, idet han hævdede, at det Forlig, der var indgaaet, kun vedrørte deres private Mellemværende, medens Sagen mod Christen Haurvig burde afgøres af den dertil beskikkede Øvrighed. Tillige indsendte han Medhjælpernes Vidnesbyrd angaaende den sælsomme Kur, som Christen Haurvig havde brugt til Frederik Mølgaards Datter:

„Pigen og hendes Moder tilstod for os i Kirken, at der var nogle Tegn eller Bogstaver skrevne langs paa de smalle Stribler Papir, 9 Bogstaver paa det første Stykke Papir, siden alt et Bogstav og Tegn mindre indtil det sidste Stykke, hvorpaa der kun var 1 Bogstav, og var ogsaa hvert Stykke Papir kortere og kortere; det sidste eller det 9de Stykke med det ene Bogstav paa skulde den 9de Morgen brændes, men de 8 Stykker skulde ædes i 8 Morgener i Rad ved Solens Opgang.

Men Chr. Haurvig vilde forsikre, at der var ingen Bogstaver skrevet langs paa Papiret, men ikkun et Bogstav ved den ene Ende paa hvert Stykke Papir, og han fremviste saa noget, han kaldte Pulver, hvilket han sagde, han dempede (dyppede) i Vand og smurte paa Papiret; men det vilde Moderen og Datteren ej tilstaa.“

I Feilbergs Bog om „Dansk Bondeliv“ fortælles mere om den i ældre Tider hyppige Brug af saadanne skrevne Tegn, som her er nævnt, og i nogle gamle Cyprianusopskrifter, der er gengivne i „Jydske Samlinger“, 4. Bind, S. 140, fremstilles flere lignende Formularer mod Koldesygen.

Det Ord, Christen Haurvig havde brugt, var vistnok et af dem, Niels Hemmingsen nævner i sin Bog; thi baade Kalamaris og Kalamitas har 9 Bogstaver. Det sidstnævnte Ord er latinsk og betyder Ulykke eller Skade. Opskriften paa Sedlerne kom da til at se saaledes ud:

Kalamitas
 Kalamita
 Kalamit
 Kalami
 Kalam
 Kala
 Kal
 Ka
 K.*

Tankegangen, der laa bag ved Brugen af saadanne skrevne Formularer, var vel denne, at ligesom Ordet, der fortæredes af den syge, efterhaanden blev mindre

* Cyprianus, udg. af L. Pio, har Calmariet (S. 24). Det hedder der: „Det sidste Ord C. maa endeligen enten kadstis forr hunde heller og maa mand opbrænde det. Mens disse andre Ord skalt mand endeligen opæde fastendis. Da blifver patienten med Gudz hielp strax till sit pas.“

og mindre, saaledes skulde ogsaa Sygdommen svinde, og naar saa det sidste Bogstav var brændt, skulde Sygdommen være helt forsvunden. Pulveret, som Christen Haurvig foregav at have brugt, hørte ikke med til Kuren, og han har sikkert nok nævnt det, fordi han derved mente at kunne slippe fri for Tiltale, da Pulveret jo kunde være et naturligt og derfor lovligt Middel mod Sygdommen.

Hvordan det forøvrigt gik med Christen Haurvigs Sag, kan ikke oplyses. Herredets gejstlige Justitsprotokol har intet videre derom, og de verdslige Tingbøger fra den følgende Tid findes ikke mere.

Det fremgaar iøvrigt af den her omtalte Retssag, at Øvrigheden paa det omhandlede Tidspunkt var kommet bort fra at forfølge saadanne Overtrædelser med den Strænghed, som brugtes et Aarhundrede forud.

Dette har naturligtvis sin Grund i, at Folkets mere dannede Kredse ikke længere mente, at de, der brugte saadanne Tryllemidler paa Lægevæsenets Omraade, stod i Forbindelse med Mørkets Magter. Det varede desværre meget længe, inden Menigmand kunde frigøre sig for den Overtro, der knyttede sig til disse Lægemidler, som den lærde Niels Hemmingsen med Rette kaldte „Gæckeri“.

IV

Udøvelsen af Kirurgien, hvorved man i Almindelighed tænker paa den udvendige Behandling af Sygdomme, var i ældre Tider overladt til Barbererne, Bart-skærerne, som de forhen kaldtes.

Endnu i Mands Minde har Barbererne haft Ret til Tandudtrækning og til at forbinde Saar; men i tidligere Tider gav de sig ogsaa hyppigt af med at helbrede indvortes Sygdomme, trods gentagne Forbud.

Desuden havde enkelte andre, der ikke havde nydt lægevidenskabelig Uddannelse, Tilladelse til at helbrede udvortes Sygdomme, Benbrud og lignende. Saadanne Folk kunde ofte opnaa megen Navnkundighed over større Omraader, naar de havde Held med sig.

Den afdøde Folkemindesamler Jens Kamp fortalte i sin Bog „Danske Folkeminder“, at blandt de kloge Mænd og Koner havde Mads Weis og Gammeltoft-konen opnaaet særlig stor Navnkundighed her paa Ringkøbingegnen. I min Barndom har jeg ofte hørt Folk omtale disse to, og jeg skal her meddele lidt om dem.

Allerede 1803 nævnes Mads Weis i Bladet „Viborg Samler“, hvor der var indrykket en Tak til ham fra en Mand, hvis Søn han havde helbredet for dobbelt Hareskaar og en lang Udvækst. Det fremgik af den offentliggjorte Takskrivelse, at Mads Weis, der den Gang boede i Ørre Sogn, var noget andet og mere end en almindelig Kvaksalver.

Da hans Efterkommere endnu bor her paa Egnen, har jeg søgt Oplysning hos dem om ham, og ifølge disses Meddelelser om Stamfaderen skal han stamme fra Sønderjylland, vistnok fra Byen Læk, hvorfra ogsaa hans Hustru Ingeborg Katrine Krøyer var. Hendes Fader var Sagfører og skal have været saa dygtig til at læse Runer, at han af Kongen blev kaldet til København for at tyde Skriften paa de bekendte Guldhorn, der var fundne ved den lille By Gallehus i Nærheden af Tønder. Ingeborg Krøyer var en from og god Kvinde, der har bevaret et godt Minde i Slægten.

Efter nogle Aars Ophold i Ørre flyttede Mads Weis til Nøvling. I „Viborg Samler“ for 8. November 1817 hedder det efter „Københavns Skilderi“: „I Boelsgaard, Nøvling Sogn, Hammerum Herred, bor Mads Weis, en

Holstener, der som Soldat var Tjener hos en Regiment-feltskær, hos hvem han uddannede sig selv til den duelige Saarlæge, han er. Folk, der brydsom søgte Hjælp hos duelige Saarlæger, har han helbredet."

Der fremsættes saa nogle Eksempler paa, hvilke heldige og vanskelige Operationer han har foretaget, og Artiklen slutter saaledes:

„Held følge dig, Weis, fremdeles i alle dine Idrætter, Held følge dig i at danne din Søn i at vorde dig lig til lidende Menneskers Trøst og Glæde. Din Ros genlyde fjern og nær, sildig, ja sildig gaa du til dine Fædre. Manges Velsignelser skulle følge dig.“

Mads Weis var stadig paa Farten, snart til den ene Egn af Jylland, snart til den anden. 1821 kundgør han i „Viborg Samler“ fra Vinding ved Horsens, at han har Cancelliets Bevilling til at operere Hareskaar, forbinde Benbrud og reponere Luxationer*.

Siden tog Mads Weis Ophold i Hinge Sogn, sydøst for Viborg, og overlod Gaarden i Nøvling til sin Søn Simon Weis.

I første Udgave af Traps Beskrivelse af Danmark hedder det: „I Hinge boede i en lang Aarrække indtil sin Død 1839 en over en stor Del af Jylland bekendt Mand, Bondelægen Mads Weis, der af Almuen regnedes til de saakaldte „kloge Mænd“, men som dog ved Kundskaber og virkelig Dygtighed hævede sig langt over disse, hvorfor han ogsaa af Regeringen erholdt „jus practicandi“** og i Hinge oprettede et Slags Kurhus for Folk, der led af Benskade og andre ydre Onder.“

Følgende Mindevers blev skrevet efter Mads Weis's Død og gemmes endnu hos Familien:

* trække i Led.

** Ret til at praktisere.

Der boede i Jylland en Bondemand,
den gamle Mads Weis i Hinge.
Som Doktor ham kendte det hele Land,
saavel den fornemme som ringe.

Vel kunde han hverken Græsk eller Latin,
kun Dansk var hans Skrift og Tale.
Paa Dansk han kurerde, men hans Medicin
hjalp tusind til Helbred og Svale.

Han ændsede hverken Skænk eller Gunst,
men agted alene paa Sagen;
trods mangan Professor i samme Kunst
han lagde sit Snille for Dagen.

Paa Ruderne ind i hans gamle Gaard
i alle Hjørner og Kanter
saa mangt et Navn taknemlig staar
indridset med Diamanter.

Nu gemmer Jorden hans trætte Ben,
Grøntørven er sunken derover;
men hverken Kors eller Mindesten
os viser det Sted, hvor han sover.

Dog Marmor hensmulrer i Aar paa Aar,
de gyldne Runer hensvinde,
men frisk i tusinde Hjerter staar
den gamle Mads Weis'es Minde.

Sønnen Simon Weis, der som forhen omtalt blev uddannet til at fortsætte Faderens Virksomhed, boede i flere Aar i Boelsgaard i Nøvling, siden flyttede han til Hover ved Ringkøbing. Ligesom Faderen rejste han meget omkring over en stor Del af Jylland, og han skal ligeledes have været en ret dygtig Operatør. Det fortælles endog om ham, at han flere Gange med Held opererede Kræftsvulster. Folk søgte ogsaa til ham rundt omkring fra Jylland, dog synes han aldrig at have naaet den Navnkundighed, Faderen havde haft.

Den før omtalte „Gammeltoftkone“, der særlig her paa Ringkøbingegnen udøvede en udstrakt Lægepraksis, var en Datter af gamle Mads Weis. Hun var født i Byen Læk i Sønderjylland 1783, og hendes Døbenavn var Marie Madsdatter Weis. I mange Aar boede hun i Gaarden Gammeltoft, der ligger i No Sogn ved den gamle Landevej. Efter denne Gaard fik hun sit Kendingsnavn, og derfra drev hun sin meget udstrakte Lægevirksomhed. Hun har utvivlsomt erhvervet sig sin Dygtighed ved at hjælpe Faderen, og de Midler, hun brugte mod forskellige Sygdomme, har han lært hende.

Eftersom Folk fortæller, brugte hun aldrig Lægemedler, hvortil der knyttedes gammel Overtro, og det vides ogsaa, at Folk af alle Samfundsklasser søgte hendes Hjælp. Saaledes har jeg hørt fortælle om, hvorledes hun engang ved Aar 1840 ydede Pastor Storm i Stadil fortrinlig Hjælp. En Dag, da Pastor Storm skulde til Anneks sognet Tim, var Vejen frossen og glat, saa Hesten, han red paa, styrtede med ham, og han forslog sig saa stærkt, at han i meget lidende Tilstand blev ført tilbage til Præstegaarden.

Gammeltoftkonen blev da hentet. Hun satte Armen i Led, forbandt ham og var i det hele saa heldig med Kuren, at han efter kort Tids Forløb var fuldstændig rask igen. Pastor Storm, der var en velhavende Mand, lønnede hende godt for hendes Umage og gav hende desuden Løfte paa, at hun hvert Aar, saa længe hun levede, maatte hente $\frac{1}{2}$ Tønde Rug i Stadil Præstegaard.

Hun døde den 15. November 1866 og var da 83 Aar gammel.

I det hele taget vil man finde, at Folk i Fortiden kun i meget ringe Grad gjorde Brug af Lægehjælp og

Lægemedler. Derfor hedder det ogsaa i Halds Beskrivelse af Ringkøbing Amt, der omhandler Tiden før 1830:

„Lægehjælp og Medicin benyttes sjældent undtagen af de mest formuende, og af andre almindeligvis først, naar Døden er vis.“

Forskellige Forhold har virket til, at der paa dette Omraade er sket en forbavsende Fremgang siden den Tid. For det første har der i det sidste Aarhundrede været en rig Udvikling af Lægevidenskaben, og Tilgangen til dette Studium har været saa stor, at Landet bedre og bedre er bleven forsynet med dygtige og praktiske Læger. For det andet har den almindelige og større Oplysning ført Folk bort fra Troen paa de overnaturlige Lægemedlers Kraft, og endvidere har den store økonomiske Fremgang gjort det muligt, at Folk af alle Klasser kunde ofre noget for at opnaa Lægehjælp.

FRA LØBEDEGNENES TID

SMAATRÆK AF SKOLENS HISTORIE

Ved P. STORGAARD PEDERSEN

Før Reformationstiden var saa godt som hele Arbejdet for Ungdommens Oplysning knyttet til Latinskolerne. Paa Landet fandtes ingen Skoler og ingen ordnet Undervisning af Bondeungdommen. Men Reformationens Mænd maatte lægge Vægt paa, at Ungdommen undervistes i Kristendomskundskab; derfor blev der i Ordinansen af 14. Juni 1539 fastsat følgende:

„Saa skal Sognedegne undervise det unge Bønderfolk udi Børnelærdom og Catekismo én Sinde om Ugen, udi Sted og Stund Sognepræsten dennem foreskriver. Thi alle Landsdegne skulle herefter ligesaa lære Børnelærdommen, og dersom de dertil ej ere bekvemme, da maa de ikke være Sognedegne.“

Som det samtidig hedder, skulde det derefter være Degnens ypperste Gerning at tage Vare paa Børnelærdommen. De andre Degneforretninger kunde enhver udføre; thi som Peder Palladius skriver: „En Bonde kan jo snart drage om en Klokkestreg som ved en Hølee.“ Derimod hørte der særegne Evner og Kundskaber til „retteligen og redeligen at lære Ungdommen“.

Da der ingen Skolehuse fandtes paa Landet, skulde Undervisningen foregaa i Kirken. Hver Søndag før

Gudstjenesten, naar Degnen havde ringet første Gang, skulde han med Klokken klemte 15—16 Slag, da skulde de vide, at det klemte til Børnelærdom. Naar Børnene saa havde indfundet sig i Kirken, skulde Degnen undervise dem „med Lyst og Lempe“. Efterat Præsten derefter havde prædikeret en halv Time, skulde han bruge den næste halve Time til den voksne Ungdoms Undervisning. Efterhaanden blev det dog Skik de fleste Steder at henlægge Børnelærdommen til efter Gudstjenesten.

De Børn, hvis Hjem laa langt fra Kirken, skulde Degnen samle i en Dannemands Hus en Dag i hver Maaned, „naar det er dejligt Solskin og Børn kan komme fra Huse“. Saaledes skrev Sjællands Biskop, Peder Palladius, og man har Vidnesbyrd om, at noget lignende fandt Sted i de andre Landsdele.

Degnene skulde som Løn for deres Tjeneste nyde de samme Indtægter af Sognet „som i Bispernes Tid“, d. v. s. før Reformationen. De skulde have en Degnegård, der fra 1568 blev fritaget for Skatter. Dernæst var det Sognemændenes Pligt at yde Degnen den Degnetrave, der tilkom ham, og som udgjorde en Trediedel af Præstetienden. Desuden maatte Folk ikke glemme at yde Degnen Smaaredsel, Højtidsoffer og Gildesoffer.

I alle Tilfælde maatte Sognemændene huske paa, „at Sognedegnen kan ikke mere leve af Fuglesang end andre“, men da de sørger for det aandelige, bør Menigheden sørge for deres Legemer igen.

Indtil 1568 havde sikkert nok hvert Sogn eller i det mindste hvert Pastorat sin Degn, men nævnte Aar udgik et Kongebrev, der paabød, at de Sogne, der var indtil 2 Mil fra Købstaden, skulde, hvad Degnetjenesten vedrørte, lægges ind under Byens Latinskoole. Allerede

i Kirkeordinansen hedder det: „De Landsogne, som ligger noget nær Købstæderne, skulle tage sig Sogne- degne af Latinskolerne og lade dem faa den vanlige Rente for en Hjælp at studere med. Dog de Sogne- degne, som nu bo i samme Sogne, de beholde dem i deres Tid.“

Men Folk i Landsognene vilde ikke have Latinskoler- nes Drengene til at udføre Degnetjenesten, og Udtrykket „noget nær Købstæderne“ var saa ubestemt, at For- ordningen af den Grund ikke blev gennemført.

Anderledes gik det 1568; det kongelige Bud kunde man den Gang ikke slippe uden om; thi det hed:

„Naar de Landsdegne, som er nu udi noget Sogn, der ligger paa to Mil nær Købstæderne, enten dør og afgaar eller og i anden Maade kommer fra Sognene, da skal der tilskikkes Personer af Skolen udi de næste Købstæder, som samme Sogne besøge skulle — Per- soner, der saa lærde og forstandige ere, at de kunne gøre den Tjeneste, en Degn bør at gøre, og kunne undervise og lære det unge Folk deres Børnelærdom.“

Fra nu af maatte de mange Sogne, der ikke laa mindst to Mil fra Købstaden, give Afkald paa at have en Sædedegn („siddende Degn“) og maatte nøjes med de saakaldte Løbedegne, der var store Drengene fra Latinskolerne, som blev udtagne af Skolens Forstander (Rektor) og Købstadens Præst, og dem, som disse ud- saa til at forrette Degnetjenesten, skulde Præsten og Sognemændene i Landsbyen tage imod og dermed lade sig nøje. Men Folk lod sig i Almindelighed slet ikke nøje dermed. Der klagedes stedse over, at disse Løbe- degne ofte forsømte baade Gudstjenesten og Børne- lærdommen. Latinskolerne, til hvis Nytte Forordningen var givet, var i Virkeligheden ogsaa daarlig tjent med den nye Ordning, idet mange af Lærlingerne forsømte

deres Skolegang. Naar Løbedegnen havde forrettet sin Tjeneste med Sang i Kirken og Ungdommens Undervisning, skulde han uden Ophør vende tilbage til Skolen; men det var ikke til enhver Tid, at de unge, der var slupne ud fra Skolens Tvang, havde Lyst til at adlyde dette Paabud. Det kunde tværtimod ofte hændes, som det hed: „Mange meget lovende Disciple føres lidt efter lidt bort fra Pligten og fordærves ved den ved Bryllupper givne Lejlighed til Svir, saa de aldeles faar Afsky for Muserne og hengiver sig til Bakkus og Lediggang; ofte skulde de hele tre Dage i Sognene, idet de snart skyde Skylden paa deres Embede som Forsanger, snart paa det ugunstige Vejr.“

Fra mange Steder lød der da Klage over, at „hvor Skolebørnene udløbe til Sognene, der forsømmes baade de selv og saa Ungdommen paa Landsbyerne, som de skulle undervise“.

Bønderne kunde derfor nok have Grund til at være inderlig kede af Løbedegnene, og de gjorde alt, hvad de formaaede, for at beholde Sædedegne; men i den hyppige Strid derom holdt Regeringen og Tilsynet næsten altid med Skolerne, saa Sognebeboerne gerne trak det korteste Straa.

Her i Ringkøbing Amt var der fra Reformationstiden og indtil 1740 Latinskoler i Ringkøbing, Holstebro og Lemvig. Disse Latinskoler nød naturligvis de sædvanlige Rettigheder, foruden at Kongerne ofte støttede dem med Gaver. Man finder ogsaa Eksempler paa, at 2 Mils Grænsen fra Købstæderne for Skolernes Rettigheder til Degnekaldene blev overskreden; men dette vilde Bønderne nødigt finde sig i.

I det følgende skal der fra Egnen her nævnes nogle Tilfælde, hvor Landsognene fik Tilladelse til at have en „siddende Degn“.

I Stadil Sogn, hvor en Lærling fra Ringkøbing Skole skulde udføre Degnetjenesten, klagede man 1594 over, at Løbedegnen „til mange Tider, naar stor Regn og Vandflod er om Sommeren, eller naar Tøbrud sker om Vinteren“, ikke kan komme til dem, hvorfor de ofte „miste deres Kirketjeneste“. I dette særlige Tilfælde fik Sognemændene i Stadil Lov til at faa en Sædedegn kaldet igen.

En Snæs Aar senere døde den gamle Jens Degn i Dejbjerg-Hanning Sogne, og endskønt disse Sognes Kirker laa udenfor den fastsatte 2 Mils Grænse, gjorde Ringkøbing Skole dog Fordring paa Degnekaldet. Biskoppen i Ribe, Iver Iversen Hemmet, gav Skolen Medhold i dens Fordringer og skrev til Herremændene Anders Skram til Dejbjerglund og Frants Juel til Rekkergaard i Hanning, at Degnetjenesten herefter skulde besørges af en Løbedegn fra Ringkøbing Skole.

Sognemændene i Dejbjerg-Hanning skrev da 1616 følgende Brev til Biskoppen:

„Eftersom vi af de gode Mænd Anders Skram til Dejbjerglund og Frants Juel til Rekkergaard have erfaret, at I paa alles vores bedste have dem tilskrevet om en løbendes Degn af Ringkøbing Skole, som vi til vor Degn skulde annamme, hvilket os fattige Folk synes os og vore fattige smaa Børn til største Ulejlighed at kunne geraade; thi vi bekende en 60 Aar og mere altid at have haft bosiddende Degn, som vore Børn har udi Læsen og Skrivelse med Flid forfordret, undtagen at vi for Nødens Skyld har bevilget en af Ringkøbing, som kunde holde Tjeneste, indtil vi kunde bekomme en bosiddende Degn igen, og efterdi vi fattige Folk ikke en Part ere saa ved Formue, at vi vore Børn udi Købstæderne kunne holde til Skolen, men ved slige Middel dem at lade forfremme har hidindtil

været os fattige Folk bedst gavnligt, og dersom vi ikke maa nyde vor gamle Frihed, maaske at mange fattige Børn deres Velfærd, Lærdom og Disciplin i slige Maa-der kunde fratages.“

Men Bøndernes Klagemaal over Tabet af deres gamle Frihed hjalp ikke noget, de maatte finde sig i, at en Pebling fra Ringkøbing Skole overtog Degnetjenesten. At denne ikke er bleven særlig godt udført, fremgaar med stor stor Tydelighed af en Skrivelse, der 3 Aar senere sendtes fra Herremanden Frants Juell til Biskop Iver Hemmet. Dette Brev, der er skrevet paa Rekker-gaard den 22. Juni 1619, lyder med Nutids Skrive-maade saaledes:

„Biskop Iver!

Endskønt jeg har tilforn skrevet eder til udi Anders Skrams* Velmagt, at jeg var tilfred, hvad for en Degn I os tilforordnede, først han sit Embede og Kald efter Ordinansen kunde og vilde fuldgøre, hvilket ingen af de tre, I os paa 2 Aars Tid en efter anden paatrucket har, nu har villet eller kunnet fuldgøre. Thi den første, som var Hans Hører, tilspurgte Hr. Jens**, mange Sognemænd og jeg, om han vilde være vor Degn og selv betjene Kirken og os efter Ordinansen og ikke fremskikke en liden „Pussil“ i sit Sted og dog selv oppebære Degnerenten, da svarede han nej, at det var hans Reputats altfor nær selv ideligen at bisse herop tre store Mil. Den anden kunde hverken synge Officia eller Halleluja eller bestaa sit Kald, som det sig burde. Denne liden løgnagtig And, I os nu tilskikket har, begyndte nu om Sommeren, Dagene er længst,

* Anders Skram ejede Dejbjerglund fra Aaret 1550. Som forrige Brev udviser, levede han 1616, men maa være død kort efter.

** Jens Hansen var Præst for Dejbjerg-Hanning c. 1600—1620.

undertiden at komme midt under Prædiken, undertiden efter Prædiken, og undertiden bliver han slet borte, som jeg med rigtigt Tingsvidne kan bevise, at der jeg nu kort forleden med mit ringe Husgesinde var til Herrens Bord, var han slet intet tilstede at gøre Gud og Kirken, mig eller mine den Tjeneste, han pligtig var, hvorfor jeg og har forbudt mine Tjenere at give ham den Degnerente, han burde at have, om han sit Kald imod os fyldestgjorde, hvorpaa jeg og vil hævde Dom til sin Tid.

Og vel kan vi aldrig fuldtakke Gud for Øvrigheden, som saa vel agter at forfremme den fattige Bondeungdoms Optugtelse efter Ordinansen, som de Ringkøbinger angiver. Og eftersom I har skrevet Mester Lave* til — for hvem vi os have beklaget, at samme itzige Degn sin Tjeneste og Kald tidt forsømmer — at vi maa være meget uforstandige Folk, for vi med disse udygtige Børn til Degnetjenesten ikke ville nøjes, saa synes det mig i Sandhed ingen Uforstand, at disse fattige Sognemænd ville efter Kgl. Majestæts Ordinans have en Degn, som deres smaa Børn og Bondeungdommen udi Katekismo og Børnelærdom kunde informere; men de sige dem for Gud og Hans Majestæt at ville have at beklage, at de formene, Ordinansen i de Maader ikke efterkommes, ej heller Kgl. M. Brev, som byder, at Lensmanden med Biskoppen skulle føre Raad til saadanne Vitia**.

Nu har Mester Iver intet anset det Brev, min Farbror Iver Juel*** og Hr. Ulrich Sandberg† eder om

* ~~Maa være Rektoren ved Ringkøbing Skole.~~ *se Revisen 166*

** Dette Ord betyder her: Afvigelser fra hidtil gældende Regler og Vedtægter.

*** Lensmand over Bøvling Len fra 1617—1627.

† Lensmand over Lundenæs Len fra 1603—1636.

des Lejlighed sidst i Vinter tilskrevet har fra Bøvling, som lydde paa 2 Mil i det længste Degne fra Skolerne og til Sognene at forordnes, men mere anset en Part de Skalke Ringkøbingers Angift og Interesser, som har sagt, at de skulde have en løbende Degn fra Ringkøbing herind, skulde det koste dem hundrede Daler, hvilket jeg selv af Peder Skrivers Mund har hørt, endog det kommer den hovmodige Stakkel intet ved. Mig synes det og, kære Mester Iver, ingen ret kristen Kærlighed at lade en 60 eller 80 smukke, unge Bønderbørn blive udi deres kristelige Børnelærdom forsømt, som ere og af Guds Faaresti, og man bør og at have Omhu for dem, saavel som for een, som maaske kan blive til noget, kanske aldrig.

Vor naadige Herre saa og forrige Konger have tillagt Ringkøbing Skole en meget god Præbende og Løn; men hvad Frugt deraf hidindtil kommet er, maa Gud vide. Han skaffe (hjælpe?) alle de fromme Skolepersoner, ja vilde han have og hjælpe af yderste Formue, dog saa, at 20 ikke bortkastes eller forsømmes for én enestes Forhjælpsning, saa jeg med Herrens Hjælp ingen værre skal udlægge i de eller nogen Maade. Og dersom denne „Pussil“, endskønt han faar de 4 Tønder Korn af disse tvende Sogne til Degnerente, saa forsømmer han dog de tre Dage om Ugen fra hans Skole og Studiis, og naar Vinteren tager til for Alvor, skal I befinde, at efter den Forordning, Mester Iver har gjort i disse Maader, skal næppeligen han have nogen Passage; thi Præsten med Heste og Vogn næppeligen uden Livsfare undertiden kan komme mellem Sognene; men tre store Mil hid og tre tilbage er ikke noget nær Købstæderne, som Ordinansen formelder.

Og som I skriver, kære Mester Iver, at Hr. Jens burde haandhæve forskrevne Pussil, saa har Hr. Jens

saavel som jeg taget ham ind i vort Hus og givet ham baade Mad og Øl og gjort ham alt godt og aldrig noget andet, og dersom han siger os andet efter, da lyver han uærligen. Aleneste har jeg ladet ombede Hr. Jens, han intet vilde føre ham mellem Sognene, efterdi vi skal have en løbende Degn. Hr. Jens rider og en liden Ganger, mere end han ager.

Alle de andre Punkter, I Hr. Jens og mig om har tilskrevet, har han ved min Gud og Salighed af en løgnagtig Aand digtet og optænkt, og efterdi han nu i sin Ungdom saadanne dristige Løgne kan opkvæde — baade med Harpiks under Lysene, Alterstenenes Optagelse, usædvanlig Sang med Renden mellem Sognene og andet — er det jo vel Sted at befordre og haandhæve ham; thi efter saadanne Begyndelser maa jo uden Tvivl blive en driftig og mærkelig Ringkøbings Mand af Barnet; men vi maa retteligen sige en Lejesvend og udygtig Arbejder at være indtrædet udi Sl. Jens Degns Sted, han som selv er blind og dog skulde være de blindes Ledsager, ja han maa vel kaldes en sovende Hund, mens vaagen nok udi Løgn; thi naar Præsten gaar i Prædikestolen, saa lægger den fine fattige Barn sig i Degnestolen langs ad Bænken og snorke, indtil han bliver af Præsten eller af dem, noget af Prædikestolen vil lade forkynde, efter Prædiken opvakt; men jeg haaber, at denne fine Ringkøbing Skolebarn skal, naar han er vaad til Knæerne, blive endda mere søvnagtig, saa han skal blive saa ked af os, som vi af ham.“

Ovenstaaende Brev er medtaget i sin Helhed, fordi det i mange Henseender giver Oplysning om hine Tider. Som Brevet nævner, havde man i Dejbjerg-Hanning haft tre Løbedegne i mindre end tre Aar. Om

den midterste af disse unge Løbedegne, ham, som hverken kunde synges Officia eller Halleluja, haves en Dom fra Landemodet i Varde 16. December 1618. Til dette Møde var stævnet Skolemesteren (Rektoren) i Ringkøbing Kjeld Nielsen*, som vistnok mødte for at faa en Kendelse paa Skolens Ret til Dejbjerg-Hanning Degnekald, hvilket ogsaa ved Mødet tildømtes Skolen.

Der var til samme Møde indgivet Klage over Løbedegnen Olaf Nielsen. Han fremstod paa Mødet og forsvarede sig mod Klagen. Han sagde, at „hvis Børnene i Sognene ikke var saa flittig underviste og oplærte i deres Børnelærdom, var det ikke hans Skyld, efterdi han en lang Tid var Degnekaldet forbudt for en Klammeri, han var paadigtet. Desuden laa Hanning 2¹/₂ Mil fra Ringkøbing, og der var en ond, slem og skiden Vej og Uføre imellem.“

Folkene i Dejbjerg-Hanning fik næppe nogen Sogndegn trods al deres Umage. De maatte vistnok vente et halvt Aarhundrede paa at faa dette beskedne Ønske opfyldt. Saa vidt jeg har kunnet se, fik disse Sogne deres første fast ansatte Degn 1676, hvilket Aars 1ste April Daniel Pedersen for Biskoppen aflagde sin Degned, da han kort forud var kaldet til Sogndegn for de nævnte Sogne.

Avlum Sogn, der ligger omtrent 2 Mil øst for Holstebro, havde ogsaa en Tid Løbedegn fra Holstebro Latinskole. Som sædvanlig har man heller ikke her været tilfreds med denne Ordning, hvorfor Fru Berthe Friis, der 1641 ejede Herregaarden Lergrav, nævnte Aar skænkede 200 Rdl. til et Legat, hvorefter en „siddende Degn“ i Avlum skulde nyde aarlig 12 Rdl. Rente, imod at holde Skole for Sognets Børn.

* Var Præstesøn fra Ulfborg, hvor han et Par Aar senere fulgte Faderen i Embedet.

Hee Sogns Degneembede var paa lignende Vis lagt til Ringkøbing Skole, hvis Hører skulde nyde Indtægterne mod at udføre Embedets Forretninger. Men Hørerens, der var en studeret Mand, oftest en ung theologisk Kandidat, fandt det i Almindelighed under sin Værdighed selv at forrette Degnetjenesten, som han lod besørge ved en saakaldet „Substitut“.

Herremanden Otto Krag paa Volbjerg og Hee Sogns Bønder klagede da over dette Forhold til Biskop Peder Kragelund, engang denne kom paa Visitats i Sognet. Klagen gik ud paa, at eftersom Hee Sognekirke laa omtrent en Mil fra Ringkøbing, var det ganske sjælden, at Hørerens besøgte nævnte Sogn og forrettede Degnetjenesten der, „hvorfor en Bonde udi hans Sted Degnetjenesten der sammesteds skal forrette, og Børnene i deres Catechismo og Børnelærdom derved forsømmes.“ Otto Krag, der paa den Tid var Lensmand paa Bøvling Slot og en af Landets mest formaaende Mænd, bragte Klagen frem for Kong Frederik den Tredje, som den 29. Januar 1652 bød, at det paaklagede Forhold skulde afhjælpes. I det kongelige Brev derom hed det:

„Da paa det derudi nogen god og tjenlig Forandring Sognet saavel som Børnene til bedste ske kan, haver vi naadigst for godt anset, at udi bemeldte Hee Sogn for dets Storheds Skyld en „siddendes Degn“ skal forundes at forblive og ham tillægges og forundes al Degnerente.“

For at Hørerens i Ringkøbing ikke skulde miste noget af sin Indtægt ved den trufne Ordning, skænkede Kongen Hørerembedet 300 Rdl., hvoraf den aarlige Rente den Gang var 18 Rigsdaler. Ligeledes skænkede Kongen 100 Rdl. til Degneembedet i Hee, og Biskoppen i Ribe skulde have tilbørligt Tilsyn med begge Kapitaler og Renternes rette Brug.

Ved Forordningen af 25. December 1670 blev det fastsat, at der for Eftertiden skulde være Sognedegne overalt, og det Tab, som Købstædernes Latinskoler kom til at lide ved, at de ikke længere kunde udsende Løbedegne, skulde godtgøres dem ved en aarlig Afgift af Degneembederne paa Landet.

I det 16. og 17. Aarhundrede blev der, som man vil have set, kun udrettet grumme lidt til Gavn for Almuens Oplysning. Vel paabød „Danske Lov“, at Degnene paa Landshyerne skulde foruden den Undervisning, som skete om Søndagen, tillige en Gang om Ugen undervise Ungdommen i Børnelærdommen; men dette bragte kun ringe Fremskridt. Undervisningen, der væsentlig foregik ad mundtlig Vej, gik ud paa at faa Børnene til at huske Luthers lille Katekismus og nogle faa af de bibelske Historier samt enkelte Salmer. Læreren skulde foresige og foresynge saadanne Guds Ord saa ofte og saa længe, indtil Ungdommen kunde sige og synge dem efter. Naacdes dette, syntes man at være tilfreds.

I Løbet af det 18. Hundreदार vaktes der dog hos mange en Forstaaelse af, at der burde gøres noget mere for Almuens Oplysning, og der blev paa mange Steder gjort gode Fremskridt. Nærværende Aarvog vil ogsaa give en Fremstilling af Landsbyskolens Historie i dette Aarhundrede med særligt Henblik paa Forholdene her i Ringkøbing Amt.

DEGNEENS ØKONOMISKE TILSTAND I HAMMERUM HERRED FOR OMTRENT 200 AAR SIDEN

Ved P. STORGAARD PEDERSEN

Som det vil ses af en foregaaende Fremstilling, mistede Latinskolerne ved Forordningen af 25. Decbr. 1670 Retten til at udsende Løbedegne til de Degneembeder, der laa to Mil nær Købstæderne; men i Stedet derfor maatte alle Degneembederne svare en aarlig Pension, som det kaldtes, til Latinskolernes Fremme. Omkring Ringkøbing var denne Afgift mindst 3 Mark aarlig af hvert Embede, men enkelte Steder kunde den være det dobbelte eller tredobbelte.

Degnene i Hammerum Herred havde, vistnok paa Grund af deres smaa Kaar, været fritaget for at svare nævnte „Pension“. Da Laurids Thura 1713 kom paa Bispestolen i Ribe, lagde han Mærke til, at Degnene i Hammerum Herred dannede en Undtagelse fra Reglerne i det øvrige Land, og da han selv i mange Aar havde været Hører og Rektor ved Køge Latinskole, har det ligget ham paa Sinde, at disse Skoler fik, hvad der kunde tilkomme dem. Han skrev da til Provsten over Hammerum Herred, Svenning Poulsen Svenstrup, om at gøre Rede for Sagen.

Provsten lod derfor en Rundskrivelse gaa omkring til Herredets Præster af følgende Indhold:

*Venerandi et honoratissimi domini fratres!**

Saasom det ses af vores højædle Hr. Biskops højrespektive Skrivelse, at Hs. Højærværdighed forlanger at vide Aarsagen, hvorfor Hammerum Herreds fattige Degne ikke ere ansatte udi Pension til Skolerne saavel som andre, da ville Deres Velærværdigheder behage herom at tegne enhver en kort og sandfærdig Beretning om sin Degns Tilstand og Indkomst til Anvisning udi anstundende Varde Landemode,

beder Deres Tjener

S. P. Svendstrup.

Præsternes Redegørelser findes vedhæftet Provstens Skrivelse i Bispearkivet**, og de gør Indtrykket af, som det var forlangt, at være sandfærdige. De meddeles her i deres oprindelige Form, men med Nutids Skrivemaade:

Degnen Niels Stephansen i Rind sidder med Huset fuld af smaa Børn i stor Armod og har ikkun ganske lidet at leve af. Han har ikke som andre Degne fri Degnebolig, men skatter og skylder af 1 Td. Hartkorn. Til Offer paa de 3 store højtidelige Fester kan han bekomme til hver Fest 2 Sletdaler. Kornet af begge Sogne*** beløber sig til 5 Tdr. Rug, formoder derfor Deres velædle Højærværdighed her min fattige Degn for dette ekstraordinære Paabud for hans mange smaa Børns og hans store Fattigdoms Skyld forskaanes.

Rind Præstegaard, den 3. Oktober 1714.

G. Bonsach.

* D. v. s.: Ærværdige og højtærede Herrer Brødre.

** Dokumenter fra Hammerum Herred, Pakke 10.

*** Rind og Herning. Der var i Almindelighed kun een Degn i hvert Pastorat. Biskoppen har endnu Kaldsret til de gamle Degneembeder.

Degnen i Skarrild Niels Jensen Birch, en fattig Student, vidner jeg sandfærdig for, at han af dette ringe Kald bestaaende i 26 Gaarde nyder kun 3 Tdr. og 2 Skpr. Rug og intet andet Korn. Penge hver Ofrings Dag beretter han at kunne have 2 slette smaa Rigsdaler. Dette nyder han af Hovedsognet regnet, og af Annexsognet det, som ej er for noget at regne.

Degnebolig haver han og ikke, men med sin Hustru sidder i et Lejhus, og foruden af samme sit ringe Brød pænslerer han aarlig til forrige Degn, som for Defect paa sit Syn maatte kvittere Kaldet, 6 Sletdaler. Deraf kan ses, hvor ringe hans Brød er, saa han det for sin Ringheds Skyld har haft i Tanker at forrende.

Skarrild, den 2. Oktober 1714.

C. Lund.

I min Principals Hr. Søren Munches absence* beder jeg ydmygst, Deres velædle Højærværdighed dette i Naade vilde anse af mig en ringe Person, som nu et Aars Tid har været i Felding Præstegaard og hel vel kender Peder Christensen Degns Lejlighed. Da foruden at han er hel gammel og har en stor Familie, kan jeg i Sandhed testere, at hans revenue aarligen bestaar i følgende: nemlig af begge Sognene halvfjerde Td. Rug + i Offer tre Sletdaler + Smaaredsel. Derudover bekommer han intet i Hovedsognet og hel lidet i Annexen. Degneboligen har han vel, dog saaledes, at det Jord, som dertil er lagt, er af Aafloed moxen borttaget, og han derfor paa 20 Aars Tid har maattet leje Jord af Villum Christensen Nyboe, boende paa Krogsdal, som han endnu driver,

testerer

Felding, den 5. Oktober 1714.

J. Larsen.

* Præsten Søren Munch i Felding led af en periodisk „Sindets Forvirring“, som det kan ses af mærkelige Breve, han har tilskrevet Biskoppen. 1723 rendte han bort og kom ikke tilbage, saa Embedet blev givet til en anden.

Degnen i Snebjerg og Tjørring Sogne Niels Jensen Dybek* nyder til aarlig visse Indkomst af bemeldte Sogne fire Tønder og to Skpr. Rug, femten Faarelaar, to Sletdaler og to Mark i Penge til Offer paa hver af de tre store Højtider. Haver ingen Degnebolig, men opholder sig i en Lejestue i Snebjerg Sogn, og hans Tilstand er armelig. Testeres

Gjødstrup Præstegaard, d. 7. Oktober 1714. *M. Heide.*

Degnen til Vilbjerg og Timring Sogne Iver Pedersen boer paa et Hus kaldet Hiortsballe, liggendes under Møltrup Sædegaard, søm er en Tønde Skyld; og svarer han ellers deraf alle paabudne Skatter, Tiender, Skyld og Landgilder. Nyder dog en Rettighed halvtredie Tønde Rug af begge Sogne, 1 Rigsdaler og 1 Mark hver Ofringsdag. Af Smaaredsel bekommer han ikke det ringeste; hans Vilkaar er saa slet, at han umulig kan taale at pensere.

At dette saa er i Sandhed, testerer Pastor Loci
Vilbjerg, den 10. Oktober 1714. *Laurits From.*

Degnen i Aulum Peder Graversen har vel en Degnebolig sat i Matriculen for 5 Skpr. Hartkorn, men han lider af jevnlig Besværing, Execution, Udgifter og Overløb med Soldaterhold i disse Krigstider. Til Offers kan han bekomme om Aaret 6 Sletdaler og til Korn-tiende 2 Tdr. Rug og Byg, eftersom mangfoldige Steder her i Sognet ere slet øde, og nyder ligesom jeg og selv slet intet deraf. Af Æg, Kager, Faareslaar og sligt Smaaredsel faar han intet, ikke heller af de 200 Rigs-

* Hans Fader Jens Nielsen Dybek var Præst i Snebjerg og Tjørring Sogne 1658—1697. Hans Bedstefader menes at have været Præsten Niels Kjeldsen i Dybe, hvorfra Navnet stammer. Dybe skreves altid i ældre Tid Dybek.

dalers Rente, som af velbaarne Sl. Fru Berthe Friis er testamenteret til Degnens Ophold i Avlum Sogn og ikke er given i hans Tid. Ikke desmindre, kunde Degnen nyde Frihed for Familieskat, som det sker paa nogle Steder, kunde de ligesaavel give en liden Pension til fattige Skolebørn.

Testerer

Matts Ollufsen Buch.

Avlum Præstegaard, den 10. Oktober 1714.

Degnen til Ørre og Hodsager Sogne, navnlig Alexander Lauritzen, er ingen Sædedegn, har ingen Degnebolig, men er en Fæstehonde af Lergravs Gods, som i alle kongelige Contributioner med andre Fæstebønder befindes ansvarlig. Hvad sig belanger hans Pensions Effekt kan lettelig sluttes af den forrige hans Indkomsters Angivelse. Men især efter hans til mig gjorte Ed kan bekræftes, at dersom han — hans iboende Fæstebol uanset — for aarlig Familieskat, disse Tidens Krigs og Dags Skat etc. endskønt kunde befries, han dog ikke for sin egen Person — Hustru og Børn uberegnet — kunde have det kære, bare og tørre Brød til hans Underholdning.

Saaledes testerer

S. Krøger.

Ørre Præstegaard, den 11. Oktober 1714.

Degnen til Sunds Sogn, Maths Stephansen, meget arm og fattig, hvis Hustru, med fire smaa Børn, gaar med et spædt Barn i Armen og tigger til de andre smaa, — alle vitterligt haver 21 Skpr. Rug, naar det kan bekommes. Han haver ingen Degnebolig, men han sidder i et lidet jordløst Hus af Husbonden velædle Hr. Assessor Peder Tøgersen til Herningsholm etc. bevilget til at læse for Sognebørnene udi, hvis hver Festes Offer kan ilde være fire Mark danske, nyder

ingen aarlig Nandist som andre Degne, uden af tre eller fire af Medynk over Sult. Begæres derfor alledyndmygst for Pension maatte forskaanes.

For 3 Timer siden mig tilkommet, og i denne Time til min velædle Provst i Hast forsendes.

Sunds Præstegaard, den 12. Oktober 1714.

Stephan Aale.

Degnen i Nøvling og Sinding haver ingen Degnebolig, men er en Fæstebonde af Sindinggaard, som svarer Skyld og Landgilde med andre Herskabets Bønder, haver til Indkomst af bemeldte smaa Sogne 2 Tdr. Rug og 4 Skpr. Byg tilligemed et ringe Offer paa hver Højtidsdag, som kan bedrage sig til 5 à 6 Mark. Saaledes rigtig at befindes testeres.

Nøvling Præstegaard, den 13. Oktober 1714.

C. S. Svendstrup.

Degnen til Ikast Menighed har vel ved Kirken en Bolig, som for Mangels Skyld er bygt der af Sognemændene selv, at Ungdommen maatte af Degnen oplæres derudi; men saasom dertil ikke ligger nogen Agerjord, har nuværende Degn for min Tid og hidindtil beboet og i Fæste haft en halv Bondegaard af Heringsholms Gods. Indkomsten for samme Degn kan være aarlig: Rug 4 Tdr. 2 Skpr., Offer paa hver af de store Højtider om Aaret ungefærlig to Sletdaler, Nandist nyder han henved ni Kager og 10 Faarelaar, hvilket efter hans eget Angivende testeres af

Niels Brøndum.

Ikast Præstegaard, den 14. Oktober 1724.

Degnen til Gelderup Sogn Søren Clemedssøn, fattig og uformuende, haver en gammel og svag mestendel

sengeliggende Hustru, beboer et lidet Degneboel ved Kirken med nogen liden tilliggende Ager- og Engjord, nyder af Sognet, foruden en ringe ordinær Højtidsoffer og Accidentser, efter egen Beretning 5 Tdr. Korn og intet mere.

Testeres af

S. Svendstrup.

Gelderup Præstegaard, den 14. Oktober 1714.

LANDLIG FATTIGFORSØRGELSE I 1804

Ved J. GR. PINHOLT

Den 5. Juli 1803 udkom „Reglement for Fattigvæsenets provisoriske Indretning og Bestyrelse paa Landet“, og ifølge dette valgtes der Sognekommisioner, som skulde sørge for de fattiges Forsørgelse. Over de fattige, der fandtes værdige til Understøttelse, affattedes Fortegnelser, hvorpaa opførtes deres Navne og oplystes om deres hidtil førte Levned og Trang, ligesom der aarlig tillagdes dem en bestemt Understøttelse. Det første Forslag, altsaa gældende for Fattigforsørgelsen i Aaret 1804, meddeles her, som det findes i *Hove Sogns Fattigkommissions Forhandlingsprotokol*, der opbevares i Sogneraadets Arkiv.

I. Klasse:

Nr. 1. *Christen Kolding* har bestandig opholdt sig her i Sognet, er brusten og sygelig. Naar hans Helbred er nogenledes, kan han tjene lidt ved at gøre en Smule Løb og binde Strømper. Hans midaldrende Kone kan nok ved at spinde tjene sin egen Underholdning. Mandens Alder er 80 Aar. Understøttelse: 4 Tdr. Byg og 4 Rdl. Afhenter den 4. Dag i hvert Kvartal 1 Td. Byg hos Niels Løgberg og samme Dag hver Gang 1 Rdl. hos Præsten.

Nr. 2. *Niels Dandsmester* sidder til Huse for 7 Mk. aarlig Leje, kan for Kulde og Sygelighed ikke være af

Sengen og derfor kun tjene saare lidt ved at sno Simer. Konen, som er 60 Aar gammel, kan ved at spinde for det meste tjene sin egen Føde. Mandens Alder er henimod 80 Aar. Understøttelse: 3 Rdl. 4 Mk. og 4 Td. Byg. Afhenter 4. Dag i hvert Kvartal 7 Skp. Byg hos Niels Lind og hos Præsten 1 Rdl. i Penge.

Nr. 3. *Kirstine Notteler*, henimod 70 Aar gammel. Hun er fæstet bort til hendes Søn paa hendes Livstid til Forsørgelse med alt, hvad hun behøver, for den aarlige Godtgørelse af 1 Td. Byg og 11 Rdl. Sønnen afhenter den 2. Januar 1 Td. Byg hos Sognefogeden og Halvparten af Pengene hos Præsten ved Paasketider, den anden Halvpart ved Aarets Ende.

Nr. 4. *Mette Sergeants*, henimod 80 Aar gammel, har et frit Værelse til Beboelse hos Uhrmageren i Klinkbye. Denne Enke kan kun tjene lidt. Understøttelse: 2 Td. 4 Skp. Byg, 3 Rdl. Hun afhenter den 4. Dag i hvert Kvartal $\frac{1}{4}$ Part af Kornet hos Niels Løgberg og $\frac{1}{4}$ Part af Pengene hos Præsten.

II. Klasse:

Nr. 5. *Christoffer Diedrichsen* har en Flok uopdragne Børn. Understøttelse til disse 2 Td. Byg og 2 Rdl.

Nr. 6. Degnen *Johann*, der har et ringe Levebrød og smaa Børn, æskede Understøttelse for en Datter ved Navn Birgitte, som er svag paa Forstanden, og som en Tid lang har strøget Landet omkring. Hun er nøgen og kan ikke tjene sin Føde, da hun aldeles ingen Staddighed har. I Betragtning heraf tilstaas ham til hendes Oplædning og i Understøttelse, indtil hun i Sommer kan faa en Tjeneste, 12 Rdl. Han modtager de 6 Rdl. den 2. Januar til Klæder til sin Datter, hvorfor han har at indlevere kvitteret Regning, for hvad hun for samme har faaet. Resten modtager han den sidste Marts.

III. Klasse:

Nr. 7. *Jacob Klinkbye*, 80 Aar gammel, men har Førlighed og Helbred, en ung, rask Kone og kuns et Barn. Understøttelse 1½ Td. Byg og 1 Rdl.

Nr. 8. *Eskild Høyland*, 79 Aar gammel, har Førlighed og Helbred og kan tjene en Del ved at gøre Løb. Han har en Datter hos sig, som ogsaa er sund og stærk. Understøttelse: 1½ Td. Byg og 2 Rdl. Nr. 7 og 8 afhenter ¼ af Kornet den 4. Dag i Kvartalet hos Peder Jørgensen Vinkel og ¼ af Pengene hos Præsten.

Det her anførte var Sognets ordinære Fattigudgifter. Af ekstraordinære Udgifter samme Aar viser Regnskabet kun følgende:

Til en Fattigkommissionsprotokol 2 Bøger Papir à 24 Sk.	3 Mk.	„ Sk.
Bindet til samme.	1 —	8 —
For at bære den til Ringkøbing og hjem igen for at blive autoriseret.	1 —	„ —
Til et Fattigkommissionssegl.	1 —	„ —
	<hr/>	
	6 Mk.	8 Sk.

Til Klæder til Jørgen Christian Kollis 2 Sønner:

8 Al. Vadmel à 3 Mk. 2 Sk.	4 Rdl.	1 Mk.	„ Sk.
20 Al. Lærred à 20 Sk.	4 —	1 —	„ —
2 Stk. Halstørklæder à 2 Mk.	„ —	4 —	„ —
1 Par Uldstrømper	„ —	2 —	4 —
1 Par blaa do.	„ —	1 —	8 —
1 Dusin Metalknapper.	„ —	„ —	12 —
6 Dusin Benknapper à 4 Sk.	„ —	1 —	8 —
Traad for	„ —	1 —	4 —
Skrædderløn	1 —	„ —	8 —
4 Par Træsko à 10 Sk.	„ —	2 —	8 —
Disses Jernbeslag	„ —	2 —	8 —
Syløn for 4 Skjorter	„ —	1 —	8 —
	<hr/>		
	12 Rdl.	5 Mk.	4 Sk.

Bøger til samme:

2 Stk. Forklaringer à 7 Sk.	„ Mk.	14 Sk.
2 Stk. Morten Luthers Katekismus à 6 Sk.	„ —	12 —
	<hr/>	
	1 Mk.	10 Sk.

PRÆSTEN SOM KOMMUNAL MAND
STREJFLYS OVER
DYBE-RAMME KOMMUNES HISTORIE
AF KNUD THØGERSEN

I

Som Emne for historisk Behandling turde en Fremstilling af den enkelte Kommunes Forhold, Styresæt og de i Styret optrædende Personer have Krav paa Interesse. Den hundreedaarige Udvikling, som har skabt den kommunale Aand og Bevidsthed, der nu bærer et særligt Samfundsliv i hver enkelt Kommune, Egn og Amt over, har sin Værdi og indeholder mangt og meget, der ikke bør lades upaaagtet.

En Fremstilling af den enkelte Kommunes Historie i det sidste Hundreedaar vil paa mange Maader skaffe os Indblik i de næstforegaaende Slægtleds Tankesæt og økonomiske og aandelige Forhold. Vi ser Vekselvirkningen mellem fattig og bedrestillet, mellem Trangen og den humane Hjælpsomhed; til Tider ogsaa den strænge Dom over Stakkelen, der er gleden ud af de selvhjulpnes Rækker.

I det kommunale Livs Morgendæmring tegner sig for os, idet vi føres tilbage dertil gennem Læsningen af de vadmestykke Protokolblades Skrift, Præsten, Sognepræsten, som en virkelig Høvding, der praktisk og klart opfatter sin Stilling som Fattig- og Skolekommissionens Formand. Med forretningsmæssig Overlegenhed, men

tillige med den samvittighedsfuldeste Nøjagtighed optegner han de tagne Beslutninger og deres Gennemførelse og opfører den Encesteskilling Kurant, der er indkommen fra Husmand Hans Peder Jensen. Naar Præsten efter endt Forhandling oplæste Protokollen med de sikre, korte og knappe Optegnelser om, hvad der i Kommissions- eller Forstanderskabsmødet var drøftet, foretaget eller besluttet, da hørte Gaardmændene, som sad sammen med Præsten i den kommunale Forsamling, opmærksomt til under Følelsen af Ansvar. De vidste, at de skulde sætte deres Navn under til Bekræftelse paa det hele, som Bevis paa deres Meddelagtighed i Styret af Sognets Sager, og selve dette, at de skulde i Lag med noget saa uvant som at sætte Pen til Papir og kradse deres Navn, kunde vel ene for sig stemme Sindet til Alvor; thi det er jo en Kendsgerning, at den samme Bonde, som klart, med Lune og Forstand, gav selvstændige og gode Grunde for sin Mening gennem det mundtlige Ord, blev som et sky og ubehjælpsomt Barn, naar han skulde skrive sit Navn.

Navnetrækkene i de gamls Sogneprotokoller bærer Vidne om den Usikkerhedsfølelse, der har bemægtiget sig den Tids Bønder, hvoraf ellers mange i forrige Aarhundredes første Halvdel til daglig Brug og under andre Forhold følte sig som fri Jorddrotter, naar de skulde gøre deres Navn gældende skriftlig.

Saa meget mere beundrende maatte de se og høre paa Præsten, naar han i korte Sætninger og jævne Ord havde sammendraget Resultatet af den hele Snak, der var gaaet forud, og læste det op fra Bladet uden at famle eller snuble.

Tiden varsler om, at Bonden selv skal overtage Ledelsen — ogsaa den forretningsmæssige — af Sognekommunens Anliggender. Den kloge Bonde føler sin

Uduelighed og tænker: her er noget, som maa oprettes i den næste Slægt; men er det muligt, at hans Søn eller Sønnesøn kan mestre Pennen, Tallene og Sproget som Præsten og dog være Bonde paa Fædres Jord?

I dette Spørgsmaal ligger Nøglen til en Bedømmelse af det kommunale Livs Indflydelse paa Fremgangen i Bondens Kultur. Bonden erkender, at hans Evner og Anlæg, hans sunde, naturlige, praktiske Sans i nogen Maade skal skoles, før han kan tage Ledelsen i offentlige Anliggender.

II

Det kommunale Liv kan her i Vestjylland ikke udfolde sig af Fortidens Sammenslutning af Beboerne i Landsbyen til fælles Gavn og Bedste; thi egentlige Landsbyer i almindelig dansk Skikkelse fandtes kun faa Steder her i Ringkøbing Amt. Gaardenes ældgamle, ejendommelige Navne bærer Vidne om, at den enkelte Bonde saavidt muligt har søgt at indrette sig efter Ordsproget: Mit Hus er min Fæstning. I Dybe-Ramme Sogne var der Navn paa hver eneste Gaard, ja selv paa Boelssteder og Huse var der ofte velklingende, oprindelige Navne.

Paa en ejendommelig Maade bidrager dette til, at Manden og hans Hjemsted smelter sammen i Bevidstheden. Naar man ser eller nævner Manden, ser man Gaarden med det samme, og omvendt. De enkelte bosiddende Personer og deres Boliger kommer derved til at staa anderledes klart og blot for Bedømmelse og Værdsætning, end hvor det hele klumper sig sammen i Landsbyer.

Det er meget heldigere for Udviklingen af et sundt kommunalt Liv, at Personerne og Ejendommene i Kommunen sonder sig ud af sig selv, end hvor Lands-

byens særlige Interesser fremkalder kommunal Bygdepolitik. Den Dag, Valgretten begyndte at virke i Kommune styret, kunde denne sikrere og mere uhildet træffe sit Valg af de kommunale Tillidsmænd, fordi den enkeltvis havde Kommunens bedste Mænd under den frieste Synsvinkel. At man til Bestemmelsen af Begrebet „bedste Mand“ ogsaa tog hans Ejendoms Størrelse og Godhed med i Betragtning, vedkommer ikke det foran udviklede; thi det er ikke nogen særlig vestjydsk Metode. Den nævnes blot her for den historiske Fuldstændigheds og Sandheds Skyld.

III

Dybe-Ramme Kommune er fra første Færd en i økonomisk Henseende velstillet Landkommune med en rolig og fast, fremadskridende Udvikling. Der er ikke de store økonomiske Forskydninger, som flytter Værdierne og Skatteevnen fra den ene Del af Kommunen hen i en anden. Vel har den gennem Egnen løbende Privatbane to Stationer i Kommunen, og der er ogsaa omkring disse opstaaet to smaa Stationsbyer, men disse har saa langt fra formaaet at ændre Kommunens Karakter fra at være den afgjorte Landbrugskommune med et solidt og varigt Skattegrundlag i den gode, gamle, dyrkbare Jord.

Den kommunale Historie her vil derfor give et ret tilforladeligt Billede af den kommunale Udvikling i Almindelighed, mens enkelte særlige Begivenheder med det samme vil vise, at Beboernes Opvaagnen til kommunal Bevidsthed til Tider har fremkaldt visse Stød i Udviklingens Gang.

Forordningerne af 1803 med efterfølgende Kancelliskrivelse angaaende Fattigvæsenets Ordning og endelig Skoleloven af 1814 danner Grundlaget for det ordnede

kommunale Styre. Der er en bestemt formel Adskillelse mellem Fattigkommissionen og Skolekommissionerne. Men Præsten er som selvskreven Formand Sjælen i det altsammen, og naar Sjælen er den samme, vil dette medføre, at Karakteren af Styremaaden bliver beslægtet. Sammen med Præsten sidder ogsaa ofte de samme Mænd i de enkelte Sognes Skolekommissioner og i begge Sognes fælles Fattigkommission. Det er endvidere ret almindelig Tilfældet, at det er Børn fra de af Fattigvæsenet understøttede Hjem, som Skolekommissionen maa have det mest vaagne Øje med for at holde dem til lovbefalet Skolegang. Alt i alt viser det sig, at Sogneskellets Betydning svinder ind under Præstens Ledelse. Ved Lejligheder, hvor en Modsætning mellem de tvende Sogne, der udgør Pastoratet (Kommunen), kommer frem, søger Præsten at holde den nede. Under tarvelige Kaar saavel for Fattigkassen som for Skolekasserne snegler Udviklingen frem i de første Aartier efter 1814. Præsten ordner Budgetterne, opfører de Fattige i de tre lovbefalede Klasser og beskriver den enkelte Fattiges Forhold og Trang. Skolevæsenets Budget i det enkelte Sogn staar paa en Højde af omkring ved 10 Rigsdaler. Først da den indbyrdes Undervisningsmetode i Trediveaarene bliver paabudt, stiger Budgettet betydeligt ved Anskaffelsen af Tabeller, Pegepinde, Skuffer i Skolebordene o. s. v. Der maa nu oftere foretages Ligning til Skolevæsenet, men en saadan Ligning bevæger sig i Mark og Skilling ned til Mindstebeløbet i dansk Mønt: 1 Skilling.

Om noget kommunalt Liv, der sætter historiske Spor, kan der vanskelig være Tale, saa længe Kommissionerne ikke vælges af Kommunens Beboere, men supplerer sig selv ud af de bedste Mænd i Pastoratet. Det vilde være af ikke ringe Interesse at se, hvorledes

Præsten har foranstaltet Valget af den første Fattigkommission, til hvilket Forordningen paabyder, at de „bedste Mænd“ i Pastoratet skal samles og vælge de 5—7 gode Mænd, der sammen med Præsten skal udgøre den selvfornyende Kommission. Her foreligger intet.

IV

Overalt og ikke mindst i et Pastorat som Dybe-Ramme maatte en Ordning, der saa afgjort henviste til de gode Mænd, medføre, at det blev de større Ejendomsbesiddere, der sammen med Præsten kom til at styre de Sager, der blev underlagt de kommunale Kommissioner. Dybe-Ramme med den enkelte Hovedgaard og et temmelig stort Antal fri Bøndergaarde af meget anseelig Størrelse og beboede af gamle Bondeslægter havde let ved at afgive de gode Mænd til det kommunale Styre. I visse Henseender var det naturligvis en Fordel, at de store Bønder og Herremanden paa Ramme-gaard var saa nogenlunde socialt jævnyrdige med Præsten. De kunde som Følge deraf med større Frihed og Vægt gøre deres Indflydelse gældende overfor den rent økonomiske Side af Sagerne, men paa den anden Side tør det næppe forudsættes, at det praktiske og forstaaende Blik for Nødens Afhjælpning særlig kunde ligge for dem, der ikke havde Slægtskabs- eller Afstammingsforbindelse med de nødlidende Lag. Den almenhumane Betragtning af Fattigdommen havde sin bedste Talsmand i Præsten, og det har ikke været uden Betydning for det humane Syns Grundlæggelse i visse af de store Bønders Sind, naar Præsten læste sin Beskrivelse af de enkelte Fattige og deres Kaar op af Protokollen. Disse Beskrivelser er gennemgaaende undskyldende og medfølende og giver Beslutningen angaaende den Understøttelse, der bliver at tildele den

enkelte Fattige, Karakteren af at være tildelt af et godt Hjærte, og naar Præsten senere meddeler Dag og Sted, hvor de Fattige modtog Hjælpen, da hedder det: „De Fattige fik, hvad dem tilkom.“

Det bør dog anføres, at den ældste af Præsterne, der har ført Fattigprotokollerne i Dybe-Ramme, Pastor Emborg, aabenbarer det mest humane Syn, hvilket let forklares ud fra den ældre Tids ejendommelige humane Aand.

Det er for Resten den samme Pastor Emborg, der i sin kommunale Virksomhed aabenbarer en ganske anden Side af en Præsts Opfattelse af sin Stilling som Leder af Sagerne. 1825 havde Skolekommissionen i Ramme vedtaget en Udvidelse og Istandsættelse af Ramme Skole og havde i den Anledning søgt og erholdt Direktionens Tilladelse baade dertil og til at holde Licitation over det paatænkte Byggeforetagende. Ved Licitationen blev en Tolder i Fjaltring lavestbydende og fik Tilslag paa Arbejdet. Inden dette var paabegyndt, havde imidlertid 8 Mænd af Ramme Sogn klaget til Direktionen eller Amtet over hele Foranstaltningen -- maaske netop de 8 Mænd i Sognet, der selv kunde skrive deres Navn under.

Klagen finder saa megen Ørenlyd paa højere Sted, at Præsten bliver forespurgt og Arbejdet foreløbig indstillet. Præstens skriftlige Redegørelse i Anledning af denne Klage er en harmfyldt Protest, der i ret ubeherskede Vendinger og med en Styrke, som om han skulde nedmane Revolutionen, farer løs mod de 8 Mænd. Der er ikke Gran af Fornuft eller Mening i deres Klage, og imellem Linjerne ligger det tydeligt for Dagen, at hans Harme ogsaa er rettet mod den Overinstans, der har taget Hensyn til en saa grundløs Klage.

Dette Sammenstød bærer Vidne om, at en Smule demokratisk Understrøm ubehjælpsomt har vovet sig frem til Overfladen, og at det mere er Følelsen af dens Udsprings Art end af dens datidige Magt, der bringer Præsten til at dæmme Strømmen med de tunge Sten.

Klagen faar forøvrigt ikke anden praktisk Betydning, end at Byggearbejdet forsinkes, og Tolderen gaar fra sit Bud, hvorfor ny Licitation maa afholdes, og ved denne bliver Poul Lyhne Bromsgaard lavestbydende paa Byggeforetagendet ved Ramme Skole med 170 Rdl. Det var jo ikke nogen stor Sum, men Pengene var faa paa den Tid. En Ligning paa Beboerne af en saadan Sum vilde virke ret føleligt, og rimeligvis var dette Anledning til Klagen. Maaske har ogsaa andre Aarsager været medvirkende. Præsten drøfter hverken Anledning eller Aarsag. Han tager Opgaven mere simpelt: slaar Klagen ned.

V

Fattigvæsenets Udgifter i Dybe-Ramme Sogne er stigende indtil 1838. Fra dette Aar spores atter Nedgang. Omtrent 100 Personer eller 16 Procent af Sognenes Beboere er under Fattigforsørgelse. Der foregaar altsaa en kendelig Nedgang i Fattigbyrden indtil vore Dage, da Procenttallet af de under Fattigvæsenet forsørgede næppe er det halve.

Selve Udgiften til Fattigvæsenet, regnet procentvis efter Sognenes Beboeres samtlige Indtægter, var sikkert ogsaa meget større end nu. Der budgettedes i 1838 til Fattigvæsenet: 40 Td. 6 Skp. Rug, 58 Td. 2 Skp. Byg, 264 Rigsdaler $80\frac{1}{5}$ Skilling. Udgifterne paalignedes 97 Skatteydere. Regnet efter vore Værdiforhold vilde dette blive 15 Kroner pr. Skatteyder til Fattigvæsenet; men foruden de Fattige, der understøttedes med Korn og Penge, fandtes der en Del fattige,

arbejdsløse eller svagelige voksne Mænd, der gik paa Omgang fra Gaard til Gaard og fik Føden. Desuden ydedes der langt mere i Almisse til Tiggere, i Fribeholdning, Hjemkørsel af Tørv og Markarbejde for Fattigfolk end nu. Bortlicitation af enligstillede, hjælpeløse Fattige var meget almindelig. Ca. 20 Personer blev i 1838 indtingede i fuld Kost og Pleje hos forskellige Beboere i Sognene; deraf var vel omtrent Halvdelen Børn. Med Hensyn til disse sidste indskærpes det ofte ret stærkt, at de Folk, som tager Børnene i Pleje, skal yde dem en forsvarlig Opdragelse i alle Maader og holde dem til Skolegang; men om de voksne, som indtingedes, forlyder der mindre. Man gik vel ud fra, at disse selv maatte tale deres Sag, om de led Uskel.

Ikke sjældent fik Fattigvæsenet en ekstra Udgift, naar en af de Omgangsfattige blev syg paa et Sted og døde. Var han syg, vilde vedkommende Gaardmand, der som Følge deraf ikke kunde blive ham ledig til den i den Fattiges Følgeseddel fastsatte Tid, have Betaling for Kost og Pleje i de overskydende Dage, og døde han, blev der Udgiften til hans Begravelse ogsaa, thi hans tarvelige Efterladenskaber kunde lidet dække. Derfor noterer Præsten ogsaa ret forretningsmæssigt, at et saadant Fattiglems dødelige Afgang ikke indeholder nogen Besparelse for Fattigkassen, men lige det modsatte. Et bosiddende Fattiglems Død bragte derimod Besparelse; thi den dette tillagte Hjælp i de tilbageværende Kvarterer blev i Fattigkassen, og der var ofte en af den Fattiges Familie, der vilde besørge Jordefærden for Efterladenskaberne.

Den omvankende erhvervs- og hjemløse, der lidet agtede Sognegrænsen, men var egnskendt for sit gode Snakketøj og sine ejendommelige Historier, var velkommen allevegne. Det var en Art Højtid for Børn

og gamle, naar han kom til Gaarde, saadan en gammel mislykket Handelsmand eller lignende; men tog han sig for at blive syg eller døde pludselig paa et Sted, kunde der blive sær Opstandelse i Gaard og Sogn i den Anledning. Saaledes kom i Halvtredsaarene en ældre stakkels Mand ind paa Gaarden Øster-Rammeskov, mens man sad og spiste fersk Havtorsk til Middag. Manden var ikke hjemme, men Konen bød straks den fattige fremmede at sætte sig paa Bænken og spise med. Han tog Indbydelsen saa eftertrykkelig til Følge, at han ved første eller andet Bid havde forslugt sig i Torskebowser (Rogn) og døde paa Stedet. Børn og Tjenestefolk løb fra Bordet af Skræk. Kun en mandhaftig Skræder — der som gammel Mand har fortalt Historien — blev i Stuen tilligemed Konen og den døde, men denne begyndte snart at helde, saa der var Fare for, at han skulde falde ned mellem Bord og Bænk. Dette maatte jo ikke ske, hvisaarsag Skræderen og Konen fik den døde anbragt i Bænkekrogen, men ogsaa denne var for stejlt Sæde for død Mand, og Skræderen maatte finde sig i at sidde ved Siden af ham og holde Armen for, indtil den nærmestboende Fattigforstander, Chr. Hjortkjær, kom. Børnene havde gentagende kiget sky ind ad Vinduerne uden at vove sig ind, men da Chr. Hjortkjær kom, listede de bag efter. Denne hævdede ogsaa straks Skrækken og Højtideligheden ved lunt at bemærke: „Han sidder min-sæl, som han vilde have et Bid Fisk mere.“

Mange Fattiges Navne levede i Folkemunde lang Tid efter deres Død. De var som alles og ingens gamle Børn. Det Navn, de gik under, optegnede Præsten i Fattigprotokollen, selv om det vist ofte var et Øgenavn, saaledes *Christen Rag* og *Erik Spænd*.

Betegnende er det, at en gammel afskediget Skole-

lærer, der oppebar i Pension $2\frac{1}{2}$ Td. Byg og 10 Rigsdaler aarlig, i over 20 Aar tillige var Fattiglem med en ret betydelig Fattighjælp. Han hed Peder Sørensen og havde været Skolelærer i Ramme. Han blev 92 Aar gammel, men han havde jo ogsaa to Sogne og et helt Amt foruden Fortidens Velgerninger (Fattiglegaterne) at leve af.

VI

Før det lovordnede Fattigvæsen ret traadte i Virksomhed, havde man i Dybe-Ramne Sogne 3 Legater, som ydedes til Fattige. Disse Legater var uden videre blevne inddragne under Fattigvæsenet, men i 1843 gør Amtet opmærksom paa, at dette Forhold ikke er, som det skal være; thi Legaterne skal uddeles efter Fundatserne, og særligt Regnskab aflægges derfor. Dette forhindrede dog ikke Sogneforstanderskabet i fremdeles at fordele Legaterne til Folk, der ved Siden deraf nød Understøttelse af Sognenes Fattigvæsen.

Datidens Fattigvæsen havde mange ejendommelige Indtægter, som Nutiden ikke kender. Den ny Præst og Forstanderskabsformand, Hr. Pastor Kornerup, der i 1843 afløste den ved Døden afgaaede Hr. Emborg, noterer i 1844, at dennes Enke har foræret Fattigkassen $6\frac{2}{5}$ Skilling, som hun endelig har erholdt fra Dybe Sogns næststørste Gaardejer, Eskild Møgelgaard, som Erstatning for hendes Mands Afsavn paa Offer ved 19 Højtider. Hr. Kornerup har aabenbart haft en Hensigt med den omstændelige Beretning om de $6\frac{2}{5}$ Skilling. Har den været at overlevere dem til Historien, saa er hans Hensigt hermed sket Fyldest. Har den derimod kun været at aflokke hans Kolleger i Forstanderskabet et Smil, da kommer det an paa, om det ikke for enkelte af disses Vedkommende har været bittert; thi Eskild Møgelgaard var jo dog i nærmeste Forstand en

af de store Gaardmænds egne, og dette med Offeret og Præsten, der skrev derom, var en sær kilden Sag.

Blandt Fattigvæsenets Indtægter opføres stadig hvert Aar: „Indtægt ved Salg af optagne, ikke indløste Kreaturer“, men der var sjælden nogen Indtægt. Dog kunde det ske, thi i 1842 var der en hel Rigsdaler.

Efter som Tiden skrider frem, bliver de ekstraordinære Udgifter til Fattigvæsenet en større og større Brøkdelen af samtlige Udgifter. De Fattiges Antal formindskes, men de tilbageblevne kan ikke nøjes med de i Forsørgelsesplanen anførte Understøttelser i Korn og Penge. Gamle Skolelærer Sørensen og andre fattige Mænd skal af og til have en ny Skjorte. Denne eller hin fattige Kvinde fik, som Præsten skriver, en „Særk“. Yder Naboer en tilfældig, nødvendig Haandsrækning til en Fattig, sender Vedkommende Regning til Forstanderskabet. Enkelte Fattige sender nu ogsaa Klage til Amtet, og Fattigvæsenet har efter 1850 betydelig ændret Karakter. Det humane Sindelag har i mange Tilfælde maattet vige Pladsen for kold Beregning hos begge Parter, Forstanderskabet og de Fattige; men nu var ogsaa andre skikkelige Folk bleven Vælgere. De Fattige ikke.

VII

Forstanderskabet er endnu, efter at de gamle Forordninger er erstattede af mere moderne Valglove, sammensat af det samme Sæt store Ejendomsbesiddere. Mandaterne gaar fremdeles paa Omgang mellem dem. Præsten vedbliver at være Formand ogsaa nu, da han skal vælges dertil.

En fra et fremmed Sogn indvandret Proprietær indgiver i Slutningen af Halvtredserne Klage til Amtet over, at han er Genstand for ubillig Skatteansættelse,

men Præsten, der nu atter er en ny Mand, Hr. Harboe, giver det samme rene Svar paa Proprietærens Klage, som i sin Tid Hr. Emborg paa de Ramme Sognemænds og Hr. Kornerup paa de Fattiges, og Hr. Harboe faar ligesom hans Forgængere Medhold.

I 1862 rejser der sig en Storm fra en hel anden Kant. Det er de demokratiske Elementer i Kommunen, der forsøger ved det almindelige Valg til Sogneforstanderskabet at sætte Mænd af Sognenes Middelklasse ind. Forsøget mislykkes, og nu indgiver man Klage over Valget. Klagen rettes særlig mod Præsten og gaar ud paa, at han, der som Formand har ledet Valget, forud for dette har søgt at bibringe den offentlige Mening i Kommunen den Opfattelse, at Valget var bundet, idet der bestemt maatte vælges 2 Forstandere i Dybe og kun 1 i Ramme. Endvidere klages der over, at Valget var henlagt paa et uheldigt Sted i Kommunen. Klagepunkterne er vistnok noget søgte, og det karakteristiske ved Præstens Svar er ikke dette, at han overfor Klagerne hævder, at han kun som Privatmand har udtalt sig om Mandaternes Fordeling mellem Sognene; thi — skriver han — Bekendtgørelsen ved Kirkestævnet om Valgets Afholdelse indeholdt intet om 2 fra Dybe og 1 fra Ramme; men derimod er det ret ejendommeligt, naar Præsten hævder, at selve Valget modbeviser Klagens Rigtighed, idet Præsten selv er valgt, og han er halvt af hver: Dybebo og Rammebo, og som Følge deraf er der kun valgt 1 af Dybe, 1 af Ramme og saa den halverede Præst med Halvdelen til hvert Sogn. Det er dog næppe sandsynligt, at denne Halveringshistorie har været synderlig bestemmende for Amtets endelige Dom, som naturligvis lod Valget staa ved Magt.

Skønt Valget i 1862 aabenbart er det første Kamp-

valg i Dybe-Ramme Kommune, er det ikke nogen stor Styrke, der er fremmødt ved Valget. Af 30 Vælgere, som stemte, gav desuden 28 deres Stemmer til Præsten, mens der kun blev 10—12 Stemmer til Oppositionens Kandidater og 16—18 til de tvende Gaardmænd af den gamle, faste Stok, som valgtes. Skal man forklare sig dette for Oppositionen ret sløje Resultat, da vil ud af denne Forklaring fremlyse et lille Tidsbillede af Forholdene, saadan som de laa i en meget stor Del af Landkommunerne.

VIII

Det karakteriserer den vaagnende Opposition mod det herskende Faamandsvælde i Kommunen, at den sammen med Faamændene giver Præsten sine Stemmer. Der er fra begge Sider en fælles Erkendelse af, at man endnu vanskelig kan undvære hans Dannelse og Indsigt i de stadig voksende kommunale Forretninger. I hvert Fald er man klar over, at det vilde være en Vinding at bevare ham, naar man blot kunde have ham paa sin Side, og selv om dette skulde glippe, forudsætter man dog hos ham en vis Retfærdighedssans, som ingen vil underkende Betydningen af. Derfor stemmer alle paa Præsten endnu, medens det 10—20 Aar senere kun undtagelsesvis er Tilfældet, at nogen stemmer paa ham til Sogneraadet; men paa denne Tid har Tanken om Selvhævdelse ogsaa antaget ny Former gennem alle Lag af Landbefolkningen.

I 1862 kan Oppositionen mod Faamandsvælden kun samle 12 Stemmer; thi paa den ene Side er der en ejendommelig Skyhed for at troppe op i Opposition mod det nedarvede og anerkendte, mod gammel Skik og Brug, og paa den anden Side har Oppositionen saa uhyre vanskelig ved at finde sine Mænd og faa

dem anerkendt i videre Kredse, saa nogen gider gaa Fods Længde hen for at stemme paa dem. Man kunde nok den ene som den anden vrøvle og snakke om, at dette eller hint skulde være saadan og saadan, sidde i Ovnen og bande Kongen, som det den Gang saa ofte spottende blev sagt, men man var ganske uvant med at danne sig Anskuelser om kommunale Ting og samle sig om Mænd, der kunde repræsentere Anskuelserne. Dumpede en Husmand eller mindre Gaardmand udenfor Kommunens ansete Slægter ind i Sogneforstanderskabet, som oftest ved en ren Tilfældighed, da blev han af sine jævnlige kaldt Stodderkonge og andre Øgenavne, som nok skulde betage ham Lysten til Genvalg, fordi han saa, at med den Art Støtte i Befolkningen kunde han intet udrette, og hvorfor skulde han da bringe det personlige Offer, Stillingen krævede?

Det er betegnende, at den Mand i Dybe-Ramme, der i 1862 samlede 12 Oppositionsstemmer om sig ved Sogneforstanderskabsvalget, var en indvandret Thybo, der sikkert selv havde staaet i Spidsen for Oppositionen, thi hvem skulde ellers have gjort det? Saadan som Forholdene laa, kunde en Opposition vanskelig rejse sig af eller samle sig om de Smaamænd, der ved Vanens Magt var højede ind i de Tilstande og den Menneskevurdering, som var den herskende omkring dem.

IX

Landkommunalloven af 1867 giver Orden og Form i det kommunale Selvstyre. Den kommunale Repræsentation skifter Navn. „Forstanderskabet“ bliver til „Raadet“. Der bliver mere Enhed og Fasthed i Kommunens finansielle Forhold, ligesom selve Finansvæsenet kommer til at indtage en mere central Stilling blandt de kommunale Anliggender.

Dermed er Præstens Tid forbi som Leder af det kommunale Liv; thi Bønderne kunde vel nok anerkende Præstens Overlegenhed, hvor det gjaldt Fortolkningen af gamle Forordninger og Kancelliskrivelser, og tillige hvor det angik skriftlige Forretninger, men som Finansmænd mente Bønderne nok selv at kunne staa Maal. Præstens Overlegenhed paa dette Omraade var just ikke almindelig anerkendt. Men skulde Præsten ikke være Leder i Raadet, skulde man overhovedet slet ikke have ham der. Nej, saa kunde det bedre gaa at vælge Degnen ind i Raadet som menig Medlem og lade ham være Sekretær for en iøvrigt habil Mand af „vore egne“.

I Dybe-Ramme var man ikke i den Omstændighed at mangle en forretningsdygtig Afløser af Præsten; men ingen menneskelig Magt har kunnet hindre, at de kommunale Udgifter, siden Præsten afgav Formandskabet, har været i uafbrudt Stigning. Man har forsøgt sig baade med det urimelige og det rimelige. Man har saaledes oprettet Fattiggaard af finansielle Grunde og nedlagt den igen af disse samme Grunde. Man har inddraget Vejvæsenet under kommunal Drift, hvad der i og for sig var fornuftig nok, og siden ofte sparet paa Skillingen og ladet Daleren løbe.

I 1870 er Dybe-Ramme Kommunes Budget 4333 Kr., i 1890 ca. 14,000 Kr. og i 1907 18,031 Kr.

Den voksende økonomiske Betydning, Kommunens Finansvæsen har for Beboerne, har affødt større og større Deltagelse i de kommunale Valg, men ogsaa andre Aarsager har her været medvirkende. De politiske Modsætninger og den øgede Interesse for alt offentligt Liv har ganske umiddelbart øvet sin Indflydelse paa Valgdeltagelsen. Dog har hverken politiske Anskuelser eller Hensynet til, at de mindrestillede Skatte-

ydere fik deres Repræsentanter i det kommunale Raad, kunnet føre bort fra den Betragtningssmaaede, at en kommunal Tillidsmand bør, hvad enten han er Højre eller Venstre, Storbonde eller Husmand, varetage Skatteydernes Interesser, saaledes at Skattebyrden ikke bliver trykkende for den enkelte. Dette Syn paa en kommunal Tillidsmands Opgave kan i og for sig være praktisk nok, men særlig sporende i Retning af en human og fremskridtsvenlig Forvaltning er det ikke.

Under Valgrettens Tegn og Herredømme kan det næppe med historisk Ret hævdes, at de menneskevenlige Grundtanker har større Raaderum i det kommunale Styre, end de havde, mens Præsten var selvskreven Leder af de kommunale Sager.

FRA
LANDSBYSKOLENS BARNDOMSTID
I RINGKØBING AMT

AF P. SEVERINSEN

Det er saa ofte sagt, at vor Folkeskole er Kirkens Datter. Der vil sagtens blive talt mere derom i de kommende Aar; thi ogsaa hos os vil det blive et brændende Spørgsmaal, om denne Datter skal blive i Huset.

Men spørger man saa, i hvilken Tidsalder Kirken da har faaet denne Datter, saa tænker de fleste Mennesker vist mest paa Tiden for 100 Aar siden, da Rationalismen raadede. Det er udenfor Historikernes Kreds forunderlig ubekendt, at den danske Folkeskole er *Pietismens* Datter. I det hele har man altfor lidt givet denne Tid, hvad der tilkommer den.

Reformationens Kælebarn var den latinske Skole. Man gik endog saa vidt her i Landet ved Reformationen, at man forbød andre Skoler i Købstæderne. Al den Almueundervisning, der tænktes paa, var Degnens Gennemgang af Katekismen „een Sinde om Ugen“.

Stort anderledes var det heller ikke i det evangeliske Tyskland. Det første stærke Tilløb til en rigtig Folkeskole fremkom 1642 i det lille Fyrstendømme *Gotha*, hvor den fortræffelige Hertug *Ernst den Fromme* („Bede-Ernst“) skabte et Skolevæsen efter Amos Comenius's Tanker. Der var Skolepligt fra det 5. Aar, og en „Skole-Metode“ gav gode Regler for Undervisningen.

I dette Land og under disse Indtryk voksede Pietisternes bekendte Fører *August Hermann Francke* op. Og fra ham stammer i høj Grad, hvad der siden kom frem ogsaa i Danmark. I *Halle*, hvor han var Professor og Præst, havde han opsat en Fattigbøsse i sin Bolig. I denne fandt han en Dag 7 Gylden. „Det er en ærlig Kapital“, sagde han. „Deraf maa man stifte noget rigtigt; jeg vil begynde en Fattigskole dermed.“ Saa købte han Bøger og lejede en fattig Student til at undervise fattige Børn. Af denne Begyndelse opvoksede de Franckeske Stiftelser i Halle.

Under Paavirkning fra Pietisternes Kreds i Halle kom nu Brandenburg-Preussen ind paa Skolereformer og blev det anførende Land paa dette Omraade. Allerede 1712 blev der — med Francke som Raadgiver — gjort alvorlige Skridt til at skabe et Skolevæsen i Østpreussen og i Litauen. Men baade Almue og Godsejere var imod det. Da kom Kong Frederik Wilhelm I 1732 paa Rejse i dette Land og fandt kun 19 Skoler, hvor han havde ventet at finde dem i Hundredevis. Saa tog man Skeen i en anden Haand. Ved Lov gjordes alle Børn skolepligtige fra det 5. til det 12. Aar. Lærebøger foreskrevs. Det er snart i vore Dage sært at se denne Preusserkonge iværksætte et storartet Arbejde for Brugen af det polske og litauiske Modersmaal i hans Lands østlige Provinser. Det første Skolelærerseminarium oprettedes 1735 i Stettin. Den hele Lovgivning samledes 1736 i en overmaade kort og fyndig „General-Skoleplan“.

Efter denne lille Oversigt over, hvad der skete i den Del af Tyskland, hvorfra vi i de Tider fik saa meget af vor aandelige Paavirkning, vender vi tilbage til Danmark.

Her ser vi nu i København Sognepræsten Mag.

Frands Thestrup ved Helligaandskirken samtidig med Francke at gøre ganske det samme, som denne gjorde i Halle. De Fattigskoler, der derved opstod, lever endnu videre som „de forenede Kirkeskoler“.

Under Paavirkning af Pietismens Omsorg for en forsvarelig Fattigforsørgelse udsendte den danske Regering under 24. September 1708 en Forordning „om Betlerne i Dannemark“, hvorfra vort Fattigvæsens Organisation stammer. Ogsaa heri ser vi, at Skoletanker dæmrer i et Par sært løseligt indføjede Paragrafer om Undervisning og Katekisation. § 20 lyder:

„Hvor der ikke er Skoler i Sognet, skal de indrettes ved Degnene eller andre bekvemme Mænd, hvilke uden Betaling skal informere de fattige Børn. De Bøger, som behøves, skaffer Præsten af de fattiges Kasse.“

Det blev en fuldstændig død Lovparagraf. Med et saa ubetydeligt Pennestrøg skaber man ikke en Folkeskole, selv om man er „absolut suveræn Arveherre og Konge“.

I Traad med Pietisternes Tanker gik Frederik den Fjerde dog videre og oprettede 1721 de bekendte 240 Skoler paa Ryttergodserne. Hvor Kronen var Godsejer, sørgede Kronen selv for Skoler. Og Kongen opfordrede Godsejerne til at følge Eksemplet. Enkelte gjorde det ogsaa, men det blev ikke til stort.

Det blev *Christian den Sjette og hans Mænd*, som kom til at skabe den danske Folkeskole. Konfirmationsforberedelsens Indførelse, Ordningén af Præsters og Degnes Katekisationspligt er altsammen betydningsfulde Skridt i Retning af at fremme Ungdommens kristelige Oplysning.

Men man havde mere vidtgaende Tanker. De pietistiske Præster, der var ivrige i at drive Katekisationen, fik ret at mærke, hvor stor Uvidenheden var. Derfor

fik de ogsaa Klarhed over, at der skulde mere til. De begyndte at drømme om at faa en rigtig dansk kristelig Folkeskole.

Hovedmanden er *J. B. Bluhme*, Kongens bekendte Hofpræst. Han og hans Konge er den danske Folkeskoles Hovedophavsmænd.

1735 gjorde Regeringen det indledende Skridt ved gennem Stiftsøvrighederne at skaffe sig Indberetninger om, hvor mange Skoler der fandtes, og hvor mange der behøvedes. Det sidste Spørgsmaal blev besvaret hen i Vejr og Vind. Men Besvarelserne paa det første viste tydeligt nok, hvor smaat det var bevendt.

Og det var ikke mindst smaat bevendt i Ribe Stift. Der var foruden de ganske faa kongelige kun nogle og tyve Skoler i hele Stiftet.* Dog havde Befolkningen enkelte Steder omgaaende Skoleholdere, ligesom ogsaa Degnene flere Steder underviste mod lidt Godtgørelse. Men som det kan ses andet Steds i denne Aarbog, var Degneembederne i disse Egne i en meget daarlig Forfatning, saa at man ikke kunde forlange stort af Degnene.

Nu skulde Præsterne saa til at gøre Forslag angaaende deres Sogne. Eksempelvis tager vi Indberetningerne fra *Bølling Herred*.** Under 18. Marts 1735 affordrede Provsten Betænkning af Præsterne. De skriver saa efter hinanden paa samme Papir. De første er meget kortfattede.

I *Ølstrup og Hover* har der ikke hidtil været nogen Skole. Degnen bør have en Bolig i Hovedsognet og kan da bekvemt undervise hele Pastoratet.

Vordegod og Vium behøver et Skolehus i Hovedsognet og en god Skolemester.

* Se Carl Engells udførlige Afhandling „Almueskolen under Christian VI“ i Ugeskrift for Skolen 1877. S. 294.

** Ribe Stiftskiste. Provinsarkivet.

I *Borris* bør der være et Skolehus ved Kirken for begge Sogne.

I *Bølling-Sædding* kunde bekvemmelig bygges et Skolehus i Hovedsognet.

I *Skerne* bør bygges et Skolehus ved Kirken.

Som man ser, gaar Præsterne ganske letsindigt ud fra, at selv i de mest udstrakte Pastorater kan man klare sig med een Skole. Dette blev meget vildledende for Kommissionen i København. Derimod erklærede alle disse Præster, at de ikke kunde gøre Forslag om, hvor Pengene skulde komme fra. Det hele behandles velvilligt, men ikke med nogen særlig Begejstring.

Men saa kommer Rækken til Hr. *Peder Wedel* i *Stavning*. Han var de vaktes Præst i Skerne-Eggen og blev iøvrigt 1738 Slotspræst paa Frederiksborg. Han deler Pietisternes Skolebegejstring og udtaler den. Her er hans Betænkning:

I *Stavning* Sogn har hid til Dags ej været noget Skolehus opbyggt, og er Lejligheden for Ungdommen til Undervisningen meget beklagelig, siden der er hverken god Skoleholder eller visse Skole, hvorudi de i Kristendommen kunde af Ungdom op blive alvorligen oplært og til en sand gudelig Kristendoms Øvelse vejled og anført; thi var det saare ønskeligt, at hertil kunde gøres en ret god Anstalt, at denne højpriselige Foranstaltning jo føre jo bedre maatte sættes i Værk, hvortil den ene med den anden, helst Bønderne selv, maatte contribuere [bidrage], at de, som ikke sparer Omkostning og Omsorg for de unges legomlig Forfremmelse, maatte end mere sørge for Børnenes aandelig Liv at vedligeholde og til det ævige Liv og Salighed at være beforderlig. Jeg haaber og tror vist, at kristelige Proprietairer skal ej heller vægre sig ved at være Gud til saadan sin behagelig Gerning behjælpelig. Saa skulde man og vel formode, at mange gudovergivne Hjerter, som ved den timelig Død fra denne

Verdens Fængsel bliver udløst, maatte og af kristelig Medlidenhed og gudelig Omsorg for de sørgende Zions Mure med nogen mild Tros Gave betænke til sidste Afsked slig en nyttelig opbyggelig Anstalt. Naar dermed kunde kuns først blive ret begyndt, og den første Sten til Bygning maatte ligges, er det en Gerning, hvorpaa Gud visseligen vil mærke og da selv vel kende, mod menneskelig Tanke, at det lykkelig maa fremmes. Skole-Huset kunde bekvemmeligen bygges enten ved Kirken eller ved næstliggende By, som ligger midt i Sognet, thi til Stavning Sogn er ingen Annex. O Herre, hjælp og lad den Gerning ske og vel lykkes.

Stavning Præstegaard, den 8. April 1735.

Peder Wedel.

Her mærker man nok, at det er en Hjertesag. Og i sin Begejstring regner han med, at ogsaa andre vil kunne begejstres, saa at Midlerne nok skal komme.

Ogsaa Præsten i Dejbjerg er en varm Ven af Skoletankerne, ja han vil endog have en Del af Børnene til at bo i Skolen. Han er ogsaa opfindsom angaaende Pengene, men rigtignok paa Statskassens Bekostning:

I *Dejbjerg og Herning* er en højbeklagelig Mangel paa Skoler og Skoleholdere til Ungdommens Undervisning i Saligheds Kundskab at faa befordret, desaaarsag Forældre og mestendel lader deres Børn opvokse i Van-kundighed, undtagen hvad Præsten ved Catechizationen, skønt med Tvang og Møje lidet kan frugte, hvorefter alene den opvoksne Ungdom cum timore et tremore [med Angst og Bæven] til Sakramentet maa admitteres. Er derfor min største Ønske, vores allernaadigste Konges meget gudelig og højpriselig Intention til Skolers Oprettelse kunde njude lykkelig Fremgang. Thi vilde der nødvendig formedelst begge disse Sogners vide og vidtløftige Begreb udkræves et Skole-Hus med Skoleholdere i Dejbjerg og eet ligeledes i Herning, hvortil Pladsen sjunes belejligst paa

hver Sogne-Kirkes Fortøyg, helst hver Kirke findes mesten midt i Sognet. — Hvoraf Skolens Opbyggelse skulde bestodes og Skoleholderens aarlige Løn indkomme, derom er jeg som den sidste i Herredet alt for ringe til at raisonere mere end andre mine Herreds Brødre, der dette forbigaar. Mens naar jeg dog skal give min enfoldig Mening tilkende, sjunes mig efter min ringe Forstand, at Skole-Huset, som nødvendig bør bestaa af 8 à 10 Fag, formedelst at de Sogne-Børn, som har langt til deres Hjem, kunde i Skolen have deres Sengesteder, maatte Sognets Proprietairer efter kongelig allernaadigst Befaling og af egen kristen Kærlighed fra første opbygge og med sit tilbehørigt af Skorsten, Kakkelovn og Sengesteder lade bekoste, hvortil jeg som uværdig Sjælesørgere gerne for min Part contribuierer 10, siger ti, Rigsdaler. Men Sognets egne Bønder derefter under en visse Dels Udpankning à Td. Hartkorn aarlig samme Skole-Hus vedligeholde samt aarlig og i rette Tid til Skole-Huset anskaffe og tilbringe fornøden Ildebrand tilligemed visse Pund Hø og Halm til 2 Køer for Skoleholderen, som han selv maatte forskaffe sig. Lønnen til Skoleholderen vilde besværlig ja fast aldrig indkomme fra Sognets Bønder, som i stor Fattigdom ikke kan udrede de kongelig paabudne Skatter og Husbonde-Landgilde, men kunde vores allernaadigste Konge bevise sær Mildhed og Naade, dersom hver Sogns Consumption og Familie-Skat, til Amtstuen indkommen, maatte ved hver Aars Udgang sammesteds fra efter foregaaende Mandtaller til hver Sogns Skoleholder som hans allernaadigst tillagt Løn udleveres, sit venia loqui! [med Forlov at sige!]

Dejbjerg Præstegaard, den 12. April 1735.

J. Lanng.

Men saa kommer tilsidst Provsten, gamle *Christen Christensen Allerup* i Lem. Han er langt fra at være Pietist, ogsaa langt fra at være begejstret for Planerne, derimod mærkelig tilfreds med Tilstanden, som den var:

Mine højbydende og højgunstige Herrer
 Deres højvelbaarne Excellence
 Hr. Geheime-Raad og Stift-Amtmand
von Gabell

saa og
 Deres højædle Højærværdighed
 Hr. Biskop *Anchersen*.

Udi Lemb Sogn er intet Skole-Hus, ligesom ej heller i de andre Sogner her i Bølling Herred. Og kan jeg ej udtænke, hvorfra slige Skoler kan opbygges, vedligeholdes og med Lærere forsynes, siden mange af Degnene kan ikke nyde fri Bolig. I de fleste Sogner findes ingen Proprietarier, i somme nogle smaa ucompleterede Gaarde, og ligger end her og der en complet Sædegaard, saa kan Proprietariens Tilstand dog maaske ikke have Evne. Kirkerne har ogsaa deres Byrde, og aarlige Expenser, ordinaire og extraordinaire, saa de vel ikke skulle kunne taale mere; og en Del ere saa smaa og i saa slet Tilstand, at de nep kan holde sig selv vedlige, langt mindre formaar at gøre saadan Bekostning; tilmed har de fleste Kirker ej saa meget Fortag, at der kan sættes Hus og være Kaalgaards Sted samt Kilde med mere. Og skulde Skolehuset have Udsæd om ikkun til $\frac{1}{2}$ Td. H. K. for at avle noget til Føden og have Græs og Foder til 1 à 2 Køer, hvorfra skulde det komme? Skulde saa meget Jordsmaal tages fra en Bonde, hvad Skade, hvad daglig Fortræd vilde det ikke blive ham? Hvad Skaar vilde det ikke gøre i hans Skat og Skyld? Thi der kunde ikke saa lige findes et lille Sted til den Brug paa et bekvem Sted. Vilde man tænke, at Bekostningen til dette Værk kunde ligges paa den gemene Almue, da ved Gud, de Stakler har det alt mere end tungt nok, og den største Del lider stor Nød, saa faa skulde tro eller tænke, at det er saa slet med Bonden, som det er. Mange af dem kan ej svare kongelige Skatter og slet intet til Hoshunden. Der ligges da og da paa Bonden og plukkes da og da fra ham,

men hvad har han at tage det af? Tiderne ere slette, og hans Vare koster intet. Og hvad ville vi mene om de smaa og fattige Sogner, der ligger i den skarpe Hede-Egn vidt og bredt udspride? Hvad mon et Skole-Hus, naar det var bekostet, skulde kunne nytte deres Ungdom? Og om nu en Skole var indrettet med en Skoleholdere derudi (han blev vel ikkun en Laicus [justuderet]), som skulde have saa meget aarlig til Løn, han noget nær kunde leve af med Kone og Børn, hvad Frugter kunde man saa vente deraf? Han fik dog vel ikke saa meget, han jo desforuden skulde arbejde for Folk undertiden eller bruge et Haandværk, og det vilde og skulde han da vel mest tage Vare paa.

Tilmed saa synes dette ikkun at gøre Degnene dovne, thi hvad har de andet at bestille, end at opvarte Sangen i Kirken og des imellem at holde Skole? Og om Sommeren kan hverken Degnen eller Skoleholderne faa et eneste Barn at læse for. Thi naar de bliver 7, 8, 9 Aar gamle, maa de vogte Faar, Fæ, Køer etc. (thi det er anderledes, hvor Stederne ligger adspredte, end i samlede store Byer) fra St. Peders Dag eller Gregorii Dag til St. Mortens Dag og end vel sildigere; og den liden Tid der imellem lærer Forældrene dem selv eller de større Søskende lærer de mindre ved Forældrenes Drift og Opsjun, og saaledes lærer de hjemme i Forældrenes Huse (thi nu kan, Gud Lov, snart hvert Menneske læse smukt i Bøger) at læse snart i hvad Bog, de ser, saa meget, dem gøres fornøden, ja kan og lære Catechismus ganske udenad, saa vorder de derefter af Præsten og Degnen ydermere undervist og oplyst i Guds Kundskab og deres Saligheds Sag ved jevnlig Catechisation. Og naar Ungdommen saa kommer saa vidt, at de naar 13, 14 à 15 Aar, at de skal tænke til at gaa til Guds Bord*, saa kan de gaa til Degnen at blive undervist derom (Præsten faar vel og at gøre sit dertil), de kan og benytte sig af de mange kionne Spørsmåls

* Man erindre, at Konfirmationen først indførtes 1736.

Bøger, vi har over Catechismus, og gavner det Ungdommen allerbedst, naar Præsten og Degnen vil tage sig Umag til, da og da at fortyde og instillere [inddryppe] dem Catechismi egne Ord og bemeldte Spørsaal tillige. Er saa nogen, der har Lyst til at lære at skrive noget, kan Degnen meget magelig vel ogsaa lære dem det. Ligesaaledes kan det og gaa til i Annekserne (ja gaar vel og saaledes til) naar Præsten vil kun idelig drive paa og formane Forældrene at besørge deres Børns Tarv. Og naar de enten ikke selv kan eller ikke har Tid eller Lejlighed selv at undervise Børnene, og Degnen bor saa langt fra Haanden, plejer nogle Familier at skyde sammen og holde en ung Person, der kan oplære Børnene, hvilket kan ej give ret stor Bekostning. Saa maatte man da og vel vide, om ved denne ny Forslag, som synes at ville kræve baade først og siden aarlig stor Bekostning fra den fattige Almue, kunde være ventelig at se større Frugt og Nytte i Tiden, end som sker ved den anførte gamle Methode, hvor den ret drives og er sat i Værk? Men jeg kan ikke skønne, at de ny Skoler enten kan lindre det allerringeste for en retsindig Præst eller gavne des mere for Almuen og Ungdommen til Guds Kundskab og deres Saligheds Oplysning.

Men dette var nok herhos at ønske, at de stakkels Degne, som efter kongelig allernaadigst Lov og Forordninger har ingen fri Degnebolig, men maa hyre Hus i Sognet, hvor de kan faa det, tit paa et meget ubejlejligh Sted saa vel for Ungdommen som for Bedeklokken at ringe Morgen og Aften (som derover bliver forsømt, med mere), kunde nyde det skønne Beneficium saa vel og den tredie Del Tinde ved Præsten, og deres Sønner være fri for Enrollering; saa skulde vel mangan en ærlig Student tage mod et Degne-Kald, som nu unddrager sig derfra og maa slaa sig til andet Væsen. Og hvad tør de ved* at klage sig for Skole-Holdere, der har Studenterne til Degne? Hvi holder Præsterne

* tør ved = behøver.

dem ikke til at gøre deres Embede efter deres Ed og Pligt? Naar hver vil ikkun med Flid gøre, hvad han bør, saa tror jeg nok, ja er ingen Tvivl paa, vores Ungdom jo kunde til Fornødenhed magelig blive oplært i deres Kristendom uden ny Bekostning, som maaske kunde bringe mindre Frugter i Tiden, end man venter.

Her ville mine høje Herrer behage at se mine ringe Tanker om dette kristelig Værk og højgunstigst holde mig til gode og bære over, om jeg for dristig plumper ud og taler for frit. Iøvrigt allerydmygst recomman-derer mig som

De høje Herrers
underdanige Client og allerhørsomste
ringe Tjener

C. Christensen Allerup.

Lemb Præstegaard, den 23. April 1735.

Det tog Resten af Aaret, inden man i Ribe blev færdig med at bearbejde det Stof, der saaledes var indkommet fra Stiftet. Under 30. December 1735 indsendte Stiftamtmand *Gabell* og Biskop *Anchersen* deres Betænkning. De har særlig Opmærksomheden rettet paa at faa Degneembederne i Orden:

„Dersom det allernaadigst maatte behage Deres kongelige Majestæt til allerunderdanigst Efterlevelse at lade igentage Deres højsalige Herr Farfaders, Kong Christian den Femtes allernaadigste Forordning af 21. Juli 1688 om Degnetiender og Boliger her i Riber Stift, hvorudi Degnene tillægges dels den dennem i Loven allernaadigst forundte og denominerede Tiende og Rettighed, nemlig den 3die Del saa meget, som Præsterne enten paa Skæppen eller Kærven af alle Slags Korn nyder og bekommer, dels visse og forsvarlige Degneboliger med saa stor Stue og Husværelse, at Ungdommen derudi magelig kunde rummes,“ — dersom de endvidere maatte nyde frit Foder og Græsning til 2 Køer og 8—10 Faar, samt Ildebrand og deres ordinære Rente, Offer

og andre smaa Accidentser og endelig være forskaanede for Folke- og Familieskat, — „kunde disse fattige Mænd, som dog hidindtil armelig og kummerlig af de herværende slette Degneembeder haver levet, ej alene derunder meget soulageres [lettes], mens det er venteligt, i den Sted man hidindtil for Degnekaldenes ringe Indkomsters Skyld har maattet tage til Degne saadanne verdslige Personer, som tillige kunde fortjene sit Brød ved Bondearbejde, Embederne herefter, naar de paa ovenskrevne Maader bleve forbedrede, med skikkelige fattige Studenter kunde vorde forsynede, følgelig Ungdommens fuldkomnere Undervisning ej alene i Læsen og Skrivning mens fornemmelig udi deres Saligheds Kundskab derved kunde ventes at blive fremmet og befordret.“ *

Senere indberettede Stiftsovrigheden, at der vilde behøves 124 nye Skoler i Stiftet. **

Materialet fra hele Landet blev behandlet af en Kommission, bestaaende af Kongens nære Venner, Konferensraad *Schrøder*, *Andreas Højer* og *Bluhme*. Den afgav Betænkning i December 1736. Til en Slags anden Behandling nedsattes en ny større Kommission, som afgav sin Betænkning 10. December 1738. Og allerede 23. Januar 1739 udkom „*Forordning om Skolerne paa Landet, og hvad Degnene og Skoleholderne derfor maa nyde*“, ledsaget af en „*Instruktion, hvorefter enhver Degn og Skolemester paa Landet i Danmark i Skoleholdet sig skal forholde*“.

Denne Forordning er Grundlaget for hele vort senere Folkeskolevæsen.

Den store Vanskelighed var selvfølgelig at skaffe Penge, og derfor greb man til at vælge som Hovedgrundlag et bestaaende kirkeligt Embede. *Degnene* for-

* Ugeskrift for Skolen 1877, S. 411.

** Samme Værk, S. 294.

pligtedes til at holde eller lade holde Skole. Dermed gjordes Begyndelsen til det, som skete 1814, da Degneembederne ophævedes og gjordes til Skolelærerembeder med en Bibestilling som „Kirkesanger“. Man var i den sidste Kommission 1738 betænkelig ved at paalægge Degnene Undervisningspligten, da der jo intet stod derom i deres Kaldsbreve. Men man overvandt Betænkelighederne. Foruden sit Degneembedes Indtægter skulde Degnen da have 6 Rigsdaler aarlig.

Men hvor Sognene var for store, skulde der tillige ansættes *Skoleholdere*, som i Løn skulde have 6 Rigsdaler hvert halve Aar, 5 Tønder Rug og 7 Tønder Byg, som skulde leveres til Mortensdag. Endvidere fri Græs og Foder til 2 Køer og 6 Faar samt Brændsel. „Skolemestrene paa Landet maa og være fri for alle Skatter, Contributioner og Paalæg, hvad Navn de have kan, endog for Consumption samt Familie- og Folkeskat for dem og deres.“ Det lyder ikke af ret meget, men det er dog mere, end man bestemte paa Ryttergodserne 1721.

Pengene skulde skaffes ad forskellige Veje. Først nævnes en Kirkekollekt Fastelavns Søndag og Mikkelsdag (Høstprædiken) samt Tavlers Ombæring ved Bryllupper. Dernæst nogle Bøder, fremdeles en ringe Kopskat og endelig „de Penge, som hidtil aarlig ved alle Kirker i Købstæderne og paa Landet til Lys paa Alteret er anvendte.“ Resten skulde lignedes stiftsvis paa Hartkornet.

Kaldsretten skulde, med faa Undtagelser, Kirkepatronen have.

„Paa saa mange Stæder, som Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen finder det nyttigt og gørligt, skal der bygges *Skolehuse*, som skal være 8 à 10 Fag af god Bondebygning med Egestolper og Fodstykker, hvor det er gørligt, Fyrretømmer, klinede Vægge og Halmtag, ind-

delte som Skolerne paa Ryttergodset med Loftsrum, Stald for 2 Køer og nogle Faar, Lejlighed til Foder og Brænde og noget højere under Loftet end i de ordinære Bønderhuse. Skolestuen skal være saa stor, at alle Børnene deri bekvemmelig kan rummes, og ved et lavt Skillerum eller Tralværk deles i 2 Parter, saa at Pigerne sidder adskilte fra Drengene."

Imidlertid kan der ogsaa indrettes Omgangsskole, hvor Forholdene nødvendiggør det, „saaledes at hele Sognets Ungdom i det mindste kan vorde 3 Maaneder undervist“.

Instruktionen for Skoleholdet er et interessant Aktstykke, som viser, at den gamle Pictisme havde et klart og kritisk Blik for den Undervisnings-Mekanik, der kan udvikle sig, hvor Lærerne nøjes med at være Hørere“. Vi anfører en Del deraf.

Fra Paaske til Mikkelsdag holder han Skole fra Kl. 7 til 11 Formiddag og fra 2 til 6 Eftermiddag. Men fra Mikkelsdag til Paaske fra Kl. 9 til 12 Formiddag og fra 1 til 4 Eftermiddag for Børnene af samme By. Men Børn fra fraliggende Steder bør dimitteres fra Mortensdag til Kyndelmisse Kl. 3, at de kan komme hjem i lys Aften; og kan de Børn, som have langt at gaa, tage Middagsmad med sig at spise i Skolen.

Hver Morgen skal han begynde med en Morgen-Psalme og Bøn samt et Kapitel af den hellige Skrift og tilsidst syngende en Pønitentse- eller anden aandelig Psalme. Imedens Bønnen læses, skal Børnene ligge paa Knæ, og tilses, at de med Andagt syngende Psalmerne, bede Bønnen og høre Guds Ord læse.

Naar den er holdet, skal han straks begynde at læse for Børnene. Og skal Drengene sidde ved Borde for dem selv og Pigerne for dem selv, adskilte ved et Skillerum eller Tralværk.

Han skal lære Børnene Dr. Luthers liden Catechis-

mum, saa at de først ret forstaa hvert Stykkes Mening og siden lære den Ord for Ord udenad; og derpaa den almindelige Catechismi *Forklaring**, hvilket han ej skal vænne dem til at lære saaledes, at de binde sig til Ordene, men han bør forandre Spørgsmaalene, saa at de kan gøre Rede for Meningen og ej læse Ordene op uden at forstaa dem. Han skal og tidlig vænne Børnene til at applicere [anvende] alt, hvad de lære, paa dem selv, at ransage derefter deres Forhold og Tilstand, i Enfoldighed som Børn at bede til Gud, deres Fader, og at klage ham med faa Ord af Hjertet al deres Nød og Trang; saa skal han og vise de Børn, som i Catechismi Kundskab ere vel grundede, hvorledes de kan bedst læse Bibelen til Opbyggelse og Nytte.

Alle Børn i Skolen skal han først lære at læse reeligt og rent i Bøger og, naar Forældrene det begære, informere dem i at skrive og regne.

Ligesom Læsningen om Morgenens begyndes, saa skal den og om Aftenen endes med Sang, Bøn, Læsning i Bibelen og en Aften-Psalme; dog om Vinteren, naar det er ondt Vejr, da synges kun et Par Vers af en Psalme, paa det Børnene ved lys Aften kan hjemkomme, og ej ved Snefog og i Mørke skal komme til Skade.

Saa vel i Skolen, som naar de gaa deraf, skal Skolemesterne give nøje Agt, at de ikke bande, bruge Skældsord og utugtig Snak eller støje, kives og slaas; finder han nogen heri at forse sig, straffer han dem med Ord og foreholder dem, at de i Skolen bør sidde stille og med Agtsomhed uden at fortørne Gud eller forarge hverandre, og at Gud ser al deres Adfærd og ej lader forsættelig Synd ustraffet. Frugter ej saadan kærlig Formaning, bør han straffe de Børn, der nogle Gange forgæves ere formanede, med Ris.

Om Søn- og Helligdage samt Maanedsbenedage skal Drengene møde Skolemesteren ved Kirken, da han følges med dem i Kirken, og der forblive, indtil Prædiken

* D. e. Pontoppidans Forklaring.

og Catechisationen er udc. Børnene anvises et Sted, hvor de kan være alle samlede under hans Opsyn, at de forholde sig sømmelig samt vænnes til at opslaa Psalmerne og at synge i Tonen med Menigheden. Han skal og nøje give Agt, at Børnene af de fraliggende Byer ligeledes følges i Kirken med Forældrene, men nødes Forældrene til iblandt at lade et Barn blive hjemme for at se til Huset, skal han mage det saa, at det Barn, som har været hjemme een Søndag, kommer i Kirken den næste derefter.

Han maa ej med Hug og Slag ilde medhandle Børnene, men skal deres Fejl paa lemfældigste Maade søge at rette. Findes nogen uflittig i at lære, lader han saadane sidde længer i Skolen end de andre; dog bør han gøre Forskel mellem Børnenes Nemme, med hvilket een kan i kortere Tid lære det, som en anden maa have længere Tid til. Vil hans Formaninger og den maadelige Straf at sidde længer i Skolen, ej hjælpe, siger han det til Forældrene, af hvilke eller af ham i deres Nærværelse de da med Ris efter deres Forseelse straffes. Men aabenbar Ugudelighed med Banden, Lyven, Skælden og forsætlig Trodsighed og Ulydighed, som i Skolen begaas, straffer han straks med Ris i de andre Børns Paasyn.

Degnene og Skolemesterne skal uvægerlig tage imod *alle Børn* og unge Mennesker i deres Skoles Distrikt, som behøve Undervisning. Præsten giver dem en Liste paa de fattige, som de bør undervise uden Betaling, Degnen under 4 Rigsdalers og Skoleholderen under 2 Rigsdalers Straf til Skolekassen for hvert Barn, de ej straks efter Præstens Tilsigelse imodtage, eller for hvis Information de noget begære eller annamme, og anden Gang under deres Embedes Fortabelse. Af dem, som ikke ere paa de fattiges Liste men dog af slet Vilkaar, maa de ved første Indtrædelse i Skolen tage 4 Skilling og siden aldeles intet for at lære dem at læse og deres Kristendom. Men om nogen af saadanne Vilkaar for-

langer, at hans Børn skal lære at regne eller skrive, bør han derfor give Skoleholderen ugentlig, ligesom de avancere til, 2—4 Skilling. Formuende Folk bør efter Præstens Paaskøn give for deres Børns første Antagelse i Skolen 4 Skilling og siden ugentlig 2 Skilling, indtil de lære at skrive eller regne, da ugentlig 4 Skilling. Unge Folk, som behøve at bekræftes i deres Kristendom eller Læsen, og derfor tvende Gange om Ugen informeres efter § 20, give derfor aarlig en Karl 1 Mark, 1 Pige eller Dreng 8 Skilling og ej mere. Begærer eller modtager Skolemesteren mere, straffes han, naar det ham lovlig overbevises, som før meldt.

— Dette er jo ikke helt fra det 20. Aarhundrede, og det vilde ogsaa være for meget forlangt. Men hvor meget deraf føles dog ikke som den nye Tids Skoletanker? Og tænk, om Kr. Kold havde kendt denne kongelige Instruks for Folkeskolen og havde kunnet holde den frem, da han 100 Aar senere stredes med Provsten om Ramselæsning af Balles Lærebog!

Det er sandt, hvad denne Sags Historieskriver siger: Ikke mange Konger har sat sig et smukkere Æreminde for Eftertiden.*

Men fra hele Landet stod der et Skrig om, at saa meget ikke kunde skaffes. Man havde forregnet sig med Skolernes Antal. Der skulde være mange flere. Og Pengene kunde ikke skaffes. Jordegodset vilde blive ruineret. Den store Skolekommission arbejdede frem og tilbage med alle disse Tal og sendte saa i December 1739 Kongen den bedrøvelige Historie.

Christian den Sjette skrev da, sikkert med liden Glæde, 17. December 1739 følgende Resolution:

„Bekostningen bliver noget højet, om alle disse Skoler bygges, Skolerne underholdes og Skoleholderne sala-

* Carl Engell i Ugeskrift for Skolen 1877, S. 537.

rerer, og siden Vi gerne ser Landmanden og Hartkornet soulageret, saa gaar det vel heller inte an at gøre der nogen nye Paalæg. Altsaa har Skolekommissionen at gøre en anden Forslag, paa hvad Maade saadanne nye Skoler kan opbygges og underholdes med mindre Bekostning for vores Cassa og til ingen saa stor Byrde for Hartkornet.“

Skolekommissionen, hvori Schrøder imidlertid var afløst af Falsen, foreslog derfor nu at slaa af paa Fordringerne. Kun Hofpræst *Bluhme* blev ved at holde Fanen højt. Han foreslog Kongen at følge sin Faders Eksempel ved at vise Gavmildhed. Videre foreslog han at samle et Fond ved Skat eller ved frivillige Gaver, at lade de med Titler benaadede betale nogle Hundrede Rigsdaler, at lade Biskopperne ved alle Lejligheder virke for, at gavmilde Folk skænkede noget til Skoler.

Men Kongen havde ikke Mod, og det var vel ogsaa finansielt uoverkommeligt i Øjeblikket. Landvæsenets Tilstand var ganske fortvivlet. Landejendommene havde i de sidste Aar mistet $\frac{2}{5}$ af deres Værdi og kunde ikke svare, hvad der alt skulde svares.*

Ved Plakat af 29. April 1740 fulgtes de andre Medlemmers Forslag. Ved denne maatte Regeringen „moderere“ sine Fordringer og overlade Proprietærerne „ikke alene med Øvrighedens Tykke selv at foreslaa, hvor og hvor mange Skoler paa hvert Gods behøves, men endog tillige selv baade bestemme og ligne de dertil udfordrede nødvendige Bekostninger“. Degnene skal have Degneboliger og de lovlige Degneindkomster, og hvor sligt ikke har været i Orden, skal det nu ordnes. I Annekserne skal Skoleholderen gøre nogen Degnetjeneste i Kirken og derfor nyde lidt af Anneksets Degneindtægter. Dette sidste Punkt nævnes ikke i de

* L. Koch: Christian VI, S. 53.

Skolefundatser, der nedenfor anføres, og kan vel først være blevet gennemført ved Embedsledighed i Degnekaldene.

Inden Udløbet af 1741 skulde alt være færdigt. I Løbet af dette Aar forfattedes der da Skolefundatser for de enkelte Sogne, som saa prøvedes af Stiftsøvrigheden, stundom ændredes lidt og derpaa stadfæstedes. Her skal som Prøve meddeles nogle fra Ringkøbing Amt. Ad Aare kan muligvis denne Aarvog bringe flere. De er jo i Virkeligheden Aktstykker af betydelig kulturhistorisk Betydning. Desværre viser det sig, at Ribe Bispearkiv ikke saa nær har bevaret dem alle, men muligvis kan de manglende findes andetsteds.

Vestjyllands spredte Bebyggelse lagde betydelige Hindringer i Vejen. Og Forholdene var fattige. Derfor er der noget fattigt over det hele. I Djursland, hvor jeg har set Fundatserne, fulgte man i Virkeligheden Forordningens Lønsatser. Her er man langt under.

Under Læsningen maa det stadig fastholdes, at Degnene foruden det her nævnte Skoleholdsvederlag tillige har deres Degneembedes Indtægter (Bolig, Jord, Degnetrave, Nannest, Offer). Skoleholderne derimod ikke.

Det, som her meddeles, er kun Uddrag, hvor Omsvøb er bortskaaet. Men ellers er Fundatsernes egne Ord anførte. Vi begynder med de Sogne i Bølling Herred, hvori *Lundenæs* Stamhus var største Lodsejer og dets befuldmægtigede derfor udsteder Skolefundatser. Fundatserne fra Herredets øvrige Sogne synes at være forsvundne.

Bølling Sogn 6. Marts 1741. Der anskaffes opbyggt 1 Fag Hus til den befundne Stues Udvidelse. Skolegangen kan kun være fra Martini og til Gregorius [11. Novbr.—12. Marts], eftersom Sognemændenes Børn det øvrige af Aaret uforbigængelig behøves til deres

egen Avlings Fortsættelse og Dyrkelse. I de 18 Uger skal Degnen nyde til Løn 5 Rdl. 2 Mk. og derforuden 1 Rdl. til de visse forhen gørende Dages Haandtjenestes og Løbers Lejelse til Londenis, tilsammen 6 Rdl. 2 Mk. Item en Læs Tørve af hver Mand, som har Hester og Vogn, uden videre Tillæg af Ungdommen.

Øistrup Sogn 7. Marts 1741. Degneboligen behøver ingen videre Bygning. Degnen holder Skole for den hele Sogn udi 18 Uger, som er fra Martini og til Gregorius. Degnen er tillagt derfor at nyde aarlig 4 Rdl. 3 Mk. uden videre Tillæg og 1 Læs Tørv af hver Mand, som har Hester og Vogn.

Lem Sogn 8. Marts 1741. Degnen bebor et Fæstested til Lundenæs Stamhus, og siden samme for en Del af Ungdommen er noget ubekvem beliggendes, helst den findes i Østerkanten af Sognet, saa er vorden udvist et Sted ved Kirken og midt udi Sognet beliggendes, Højmark kaldet, Londenis Stamhus tilhørig, hvorudi bekvem Skole kan holdes. Der behøves ikke flere Skoler, men Degnen efter Vedtægt selv bestrider bemeldte Ungdoms Undervisning i Læsning og Skriven etc., hvilken Ungdoms Information kan paa denne vestre Kant ikke længere blive continuerlig uden fra Martini og til Gregorius. Derfor er ham aarlig tillagt 8 Rdl. uden vidre Tillæg, og for bemeldte Højmark Huses Overladelse til Ungdommen betales aarlig Afgift til Niels Nielsen, som samme i Fæste haver, men ej derpaa boendes, 10 Mk., item for fornøden Ildebrands Anskaffelse 4 Mk., tilsammen 10 Rdl. 2 Mk.

Stavning 9. Marts 1741. Endskønt Degneboligen bestaar af 12 Fag Hus, mens derimod findes meget brøstfældig, ikke desto mindre for at faa en bekvem Skolestue derudi, skal 3 å 4 Fag deraf tages under Reparation og istandsættes. Den vestre Part af Sognet er herlagt til een Skoledistrikt. Dertil er henlagt Østerby, Mejlbjby, Haelby, Anders Søgaard, Niels Bjerregaard og Christen Simonsen Andrup, som skal søge til det

Sted eller Hus, som den af Præsten foreslagne Skoleholder Christopher Tams tilhører, og bliver med bemeldte vestre Sogns Hjælp forflyt og opbyggt imellem Østerby og Mejby Byers Ejendomme en bekvem Hus at holde Skole udi. Degnen og Skoleholderen holder Skole de to Steder fra Martini og til Gregorius. Degnen tillægges aarlig 6 Rdl., Skoleholderen 8 Rdl. 4 Mk. samt 1 Læs Tørv fra hver i deres Skoledistrikter.

Skerne 10. Marts 1741. Degneboligen behøver ingen Udvidelse, og der behøves ingen nye Skoler. Degnen skal efter Vedtægt, ligesom forhen sket er, besørge med en omløbende Skolemester paa sin egen Regning nogle Udkanter og Steder, S. Kærgaard, Øster og Vester Marup, Rabæk og Knude, saaledes som forsvarligt være kan, og i den Tid, det kan blive gørligt. Mens for den Ungdom, som søger Degneboligen og han i Læsning, Skriven og Regning informerer, bliver bestandig Skole fra Martini til Gregorii eller og saa længe Ungdommen fra Forældrenes Arbejde og Tjenestes Antagelse hos fremmede kan undværes. Thi skal Degnen nyde udi forbemeldte Tid uden videre Tillæg aarlig 12 Rdl. og 1 Læs Torve af hver anden Mand.

Faster 11. Marts 1741. Udi denne Sogn, som er en Annex Sogn, er desaaarsage ingen Degnebolig. Som Sognemændenes Børn i denne ligesom i andre Sogner ej længere kan holdes til Skole uden fra Martini og til Gregorius, fordi de dennem uomgængelig behøver paa denne Kant saavel til Arbejdens Fortsættelse som Creatuernes Vogtelse baade hos dem selv som andre, saa efter vores Skønsomhed kan ingen Skolehuses Opbyggelse til nogen Nytte og Gavn i denne korte Tid for Ungdommen anses tjenlig, særligen samme det øvrige af Aaret skulde staa ledige, og saaledes vilde den derpaa anvendte Bekostning være som til forgæves. Tilmed er denne Sogn faa af Beboere og Stæderne højt matriculeret. Mens i det Sted er efter Præstens Forslag en dygtig Mand i Sognet, navnlig Peder Nielsen

Meldgaard, boendes i Handerup, der tilforn i mange Aar har undervist Ungdommen i Læsning, Skriven og Regning, bleven persvaderet [overtalt] bemeldte Ungdom fremdeles at informere udi bemeldte Tid. Da er bemeldte Peder Nielsen tillagt udi aarlig Løn 6 Rdl. og 1 Læs Tørve af hver Mand, som haver Heste og Vogn.

Vium 13. Marts 1741. Angaaende Skolehus anstilles samme Betragtning. Ellers er i det Sted efter Præstens Forslag en kyndig Mand i Læsning og Skriven etc. der i Sognet, navnlig Jens Madsen Meldgaard i Viumby, der tilforn har informeret Ungdommen, bemeldte Sogns Ungdom fremdeles i benævnte Tid at undervise, som forsvarligt være kan, bleven overtalt. Til den Ende skal Jens Madsen nyde aarlig 4 Rdl. 4 Mk. og af Sognet fornøden Ildebrand. Item er Niels Feldbereder i bemeldte Viumby for at føre Ungdommen over Aaen i Færgen Morgen og Aften fra den østre Land tillagt 3 Mk. danske aarlig.

Vorgod 14. Marts 1772. Som Degneboligen findes meget brøstfældig overalt og bestaaende af 8 Fag, saa maa til Degnens Bygning opsættes og bygges 2 Fag Hus, paa det Ungdommen derudi kan have fornøden og tør Husrum. Vorgodby, Barde, Pilgaard, Vester Naver og Videbæk skal søge Degneboligen, hvor Degnen holder Skole fra Martini til Gregorius. Store og lille Alle samt Abildtrup staar kun for Hartkorn 14 Td., og som de ikke til nogen anden Skolesteder kan henlægges, har de erklæret, at de ligesom tilforn hver Vinter ville med Præstens Samtykke tage en Person til deres Børns Information paa deres egen Bekostning, imod at de for videre Udgifter til andre Skoler bliver forskaanede. Udi denne Sogns Udkanter behøves endnu tvende Skoler, saasom 1) for store og lille Fjelstervang, og 2) for Trøstrup, Øster og Vester Herreborg, Kjelstrup, Tulsgaard og Birkmose, for hvilke Byers og Steders Ungdom Degnen har vedtaget at holde Skole og med Præstens Indseende forsyne med forsvarlige

Skolemestere i forindmeldte Tid. For saadan Skolehold er Degnen tillagt udi Løn at nyde for sig og Skolemestrene aarlig 10 Rdl. og 1 Læs Tørve af hver Mand, som søger Skole udi Degneboligen. Udi de andre 2de Skoledistrikter svarer hver Mand iligemaade en Læs Tørv til sin Skole.

Borris 20. Marts 1741. Da Degneboligen befindes af 11 Fag Salshus bestaaende og vel bebyggt, behøves ingen Tilbygning. Til Degneboligen skal den nørre Lands Bys Ungdom søge og af Sønderlandten Lindvig Aagaard, Oddeskær, Krog og Mosgaard, fra Martini til Gregorius. Udkanterne har Degnen vedtaget at lade forsyne med en omløbende Skolemester. Degnen faar 11 Rdl. 2 Mk. og 1 Læs Tørve af hver Mand, som haver Hester og Vogn, uden videre Tillæg. Item Færgemanden for Ungdommens Overførelse til Degneboligen Morgen og Aften 2 Mark.

Herning (∩: Hanning) 21. Marts 1741. Efterdi denne Sogn er nu Annex til Dejberg, findes der ingen Degnebolig. Eftersom Sognemændenes Børn i denne ligesom i andre Sogner ej længere kan holdes til Skolen uden fra Martini til Gregorius, siden de højelig gøres fornøden paa denne Kant baade til Arbejdens Fortsættelse og Creatuernes Vogtelse lige saa vel hos dem som fremmedes, saa efter vores Skønsomhed kan ingen Skolehuses Opbyggelse til nogen Nytte og Gavn i denne korte Tid for Ungdommen anses tjenlig, særligen den det øvrige af Aaret skulde staa ledig og den derpaa anvendte Bekostning saaledes uden Nytte vilde være spildt. Foruden dette er det en skarp Hede-Egn og Sognet maadelig stor, men Beboernes Stæder højt matriculeret i Hartkorn. Ellers er i det Sted en bekvem Skolestue hos Mads Christensen i Skaarup faaet til Leje, hvor Ungdommen meget vel kan rummes.

Derfor bliver den Skolemester, som dertil bliver antagelig, tillagt at nyde udi forbemeldte Tid ungefæhr en 18 Uger aarlig Kost og Løn 10 Rdl. og af Sognet

fornøden Ildebrand til Varme for ham og Ungdommen uden videre Tillæg. Desuden nyder bemeldte Mads Christensen Schaarup for Stuens Overladelse til Ungdommen i den forhen mentionerede Tid aarlig 1 Rdl. 4 Mk.*

I Hing Herreds Pakke i Bispearkivet findes Fundatserne ikke.** Kun fra mit eget Sogn har jeg den, bevaret i Ulvborg Herreds Pakke:

Tim og Madum 26. April 1742. Degnen Christen Rindum af Tim Sogn holder en Skoleholder i Madum den halve Tid i Bundgaard og den halve Tid i Madumgaard. I Tim Sogn holder Degnen en Skoleholder hos Morten Pedersen (Brekkenfeldt) for Tim Sogns øster Part, og den vester Part af Tim Sogns Børn tager Degnen hos sig i Degneboligen og holder han saa Skolen for Børnene i 3 Maaneder og dennem forsvarligen informerer i Staven og Læsen. Mens ved Skole-Sessionen i Ringkøbing blev Degnen paalagt at holde een Maaneds Skolehold længere og derfor tillagt 4 Mk. danske. Og ifald nogen formuende Folk vil have deres Børn informerede i Skriven eller Regnekonsten, betaler de derfor a parte ugentligt 2 à 4 Sk. danske. For Degnens Skoleholderi nyder han af hver Mand 1 Læs forsvarlig Tørv samt Lysepengene, 20 Slettedaler. Imod Degnen ikke faar noget tilbygt til Degneboligen, hvor han selv forskaffer sig Skolehus, nyder han derfor aarlig 1 Rigsdaler af Herskabet paa Timgaard.***

* 1750 klagede Beboerne i Dejbjerg og Hanning over ikke at have noget ud af Skoleholdet. De vilde være fri for Byrder og saa selv holde Skoleholdere. Der forandredes da noget ved Ordningen.

** Enkelte Notitser hos Storgaard Pedersen: Hing Herreds Top. og Hist., S. 23.

*** Det kan bemærkes, at denne Ordning med Degnen i Tim som en Slags Skoleentreprenør i begge Sogne blev ved at bestaa til midt i det 19. Aarhundrede. Storgaard Pedersen: Ulvborg Herred. S. 66.

Ulvborg 26. Marts 1741. Der skal være 2 Skoler. Under den sønderste Skole, som formedelst dens liden Distrikt kan holdes paa et belejligt Sted, enten udi Østergaard eller Meldgaard, og forrettes af en omløbendes Skoleholder, skal sortere hele Sønderkær og begge Ugel-Kære. Under den nordeste Skole skal sortere Sognets øvrige Part og skal holdes ved Fippenborg eller Degneboligen, hvor der stedse skal være en dygtig Skoleholdere, som nyder ligesom den omløbendes Skoleholdere udi den sønderste Skole i Sognet, nemlig 2 Sk. danske af hver Discipel ugentlig, som lærer at læse, og 3 Sk. danske ugentlig af hver, som tillige lærer at skrive og regne. Og skal Skoleholderen gratis informere de fattige Børn, hvis Forældre ej haver Formue derfor at betale, hvorimod de velhavende Bønder, som selv ingen Børn haver, eller og samme ingen Information behøver, noget aarligen til de fattiges Bøger og Skoleløn efter Lejlighed udgiver.

Skolegangen skal sin Begyndelse hvert Aar Dagen efter Alle Helgens Dag og continuere til paafølgende Februari Maanedes Udgang, dog derunder ikke forstaaed de Børn, hvis Forældre ej haver dem nødige til deres Steders Drift, som bør at søge Skolen Sommeren igennem til Lettelse for Skoleholderen, som ellers faar desmere at bestille om Vinteren . . . Og paa det en Del Forældre ikke for Bekostnings Skyld skal holde deres Børn af Skolen, skal der hvert Aar af os underskrevne 8 Dage førend Alle Helgens Dag efterses, hvor mange Børn samme Aar til Skolen kan blive tjenlige, og derefter Skoleholderen sligt lade tilkendegive, som da fra den ansatte Tid nyder sin Betaling ugentlig enten deres Børn kommer i Skolen eller ej, med mindre de haver lovlig Undskyldning.

Den nye Ejer af Sønder Vosborg Mads Lasson fik ved Fundats 30. Oktbr. 1742 dette ændret, „saa længe jeg er Ejere af Sønder Vosborg“. Han har ladet bygge en Skole vesten for Ulvborg Kirke, bestaaendes af 8 Fag

Hus, som jeg vil formode er saaledes indrettet, som jeg tør være bekendt for den almægtige Gud og vores kristen Øvrighed.

Skoleholderens Løn er lignet paa Hartkornet å Tønden efter Bondens egen godvillig Tilstaaelse 8 Sk. danske, bedrager til 22 Rdl. 1 Mk., for Ulvborg Kirke-Lys 3 Rdl. 2 Mk., tilsammen 25 Rdl. 2 Mk. Heraf nyder Degnen for at give Skoleholderen Kost 8 Rdl.* aarlig, hvorimod Degnen skal være pligtig at betale til Skoleholderen, naar han ikke vil spise ham længere, aarlig 6 Rdl. Saa er og Skoleholderen forpligtet, formedelst Sognet er stort i Begreb, at holde paa visse Maaneder om Vinteren en omløbendes Skolemester, som han selv lønner, mens Bønderne haver lovet at give ham Kosten paa de Steder, hvor han læser for deres Børn. Den fornødne Ildbrand, som der behøves til Skolestuens Varme, forskaffer Sognemændene bjerget og hjemført.

Alle de fattige Børn, som er i Sognet, hvis Forældre ikke kan formaa at give noget til Skolen, skal dog nyde fri Lærdom af Skoleholderen ligesaa vel som de formuendes Børn.

Idum, Raasted og Staby 18. April 1741. Disse Sogne tilhører alle mestendel Fr. Linde til Pallesbjerg, som derfor med Præsternes vel overvejede Betænkning affatter Fundats. Og følger da *Idum* Sogn, som nu med en Sædedegn er bleven forsynet**, der antager og tiltræder den ham tillagde Degnebolig til 1. Maj 1741. Samme holder Skole for hele Sognets Ungdom, der og bekvemmelig for Vejens Længde Degneskolen kan søge. Bemeldte Degnebolig bliver forderligst med 4 Fag Skolestue forbedret, hvilket af mig som største Lodsejer besørger. Og nyder Degnen aarlig de ham i Forordnin-

* Degnen, Johan Schønning, holdt nemlig ikke selv Skole. Storgaard Pedersen: Ulfborg Herred, S. 177.

** Hidtil havde der været Løbedegn fra Holstebro Latinskole. Samme, S. 199.

gens Følge tillagte, for Skoletjenestens Forretning, 6 Rdl., og derforuden leveres ham af Beboerne aarlig 30 gode Læs Torv, hvilke Penge jeg som største Lodsejere og Skole-Cassens Directeur anstalter Degnen betalt inden hver Aars Jul, og hvad som ikke dertil kan blive af dette lidet Sogns Skole-Casses aarlig Indkomme — for Kirkens Lyspenge, Tavle- og Maltpenge samt hvis Tjenestefolk bør contribuere, naar først er fradraget de behøvende Bøgers Bekostning til de fattige Børn, — reparerer over Beboerne i Sognet paa taaleligste Maade efter enhvers Vilkaar og Lejlighed.

Raasted Sogn, som til Ulvborg er annekeret, lidet af Hartkorn, faa af Beboere, dog størst i Begreb, kan efter Sognets vidtløftige Situation ikke uden Beboernes store Skade og dog Ungdommen til ingen Nytte eller Fordel i deres Lærdom benytte sig af andet end en omgaaende Skoleholdere, hvor da Sognet deles i 3de Parter: Næmlig Ungdommen fra Knudsig, Lildstenum og gamle Stenum sammensamles til Øgelstrupgaard og der de 2de første Dage om Ugen undervises, dernæst den Ungdom, som er i Hvaldal, Brandsberg, Snerp og gamle Mølle, samles til Moesgaard ved Kirken og der i næstfølgende 2de Dage undervises, og endelig den sidste Part af Sognet, som er Wormstrup, Nye Mølle, Ansberg, Garsdal og lille Blesberg, sammensamles til store Blesberg, hvor Skoleholderen ligeledes de 2de sidste Dage i Ugen forretter sin Skoletjeneste, da han for dette sit Arbejde nyder til Løn for værende Tid, som dog ikke vel kan blive over 3de Maaneder, 6 Rdl.*

Staby Sogn. I dette Sogn har Degnen alle Tider holdet Skole for hele Sognets Ungdom, kan og herefter gøre det samme, siden Degneboligen dertil er bekvem af Størrelse. Vejens Længde kan ikke heller hindre nogen af Sognets Ungdom dertil at komme. Og har Degnen alle Tider nydt efter en Fundats, opretted af

* Senere Udvikling se Storgaard Pedersen: Ulfborg Herred, S. 191.

Hr. Mads Pedersen paa Brøndberg, dateret den 25. November Anno 1701, formedelst han des flittigere skulde undervise Ungdommen, 2 Rdl.* Derforuden tillægges ham vidre af dette Sogns Skole-Casse 4 Rdl., som ligeledes ham for sin Skoletjeneste aarlig betales af mig som Skole-Cassens Directeur.

Vinding 6. Juni 1741. Anna Strømberg sl. Richarts forestiller, at Sognet er af den Ringhed, at det ej formaar at bestride de Udgifter, som til Skolehus at bygge og Skoleholder at forsyne kunde behøves. Thi er mit Forsæt, i dette Sommer der at bygge en Degnebolig** paa dets Jord eller Ejendom og tillige erbyde mig til Degneboligen at bygge en Skolestue, naar samtlige Sognets Lodsejere af deres Gods svarer hver al' advenant til mig, saavidt Skolestuens Bygning angaar, hvor da Degnen kan oplære Ungdommen fra de ved Skolen beliggende Steder i deres Kristendom. Mens siden Sognet er af den Beskaffenhed og Begreb, at den mindste Part af Ungdommen kan søge Skolestuen, faar Degnen ved en omløbende Skolemestere at besørge Ungdommens Undervisning paa de Steder, som formedelst Vejens Længde og Besværlighed ej kan komme til Skolestuen; da han aarlig for sit Arbejde af Sognets Hartkorn kan nyde 6 Rdl., Lysepengene deri beregnet, Indskrivningspenge efter Forordningen og ugentlig Skoleløn af de formuende, med Mulcter, som kan forefalde, foruden han nyder et Læs Ildebrand af hver Mand, som Heste og Vogn haver, saa og til den omløbende Skolemestere Kost og Underholdning hos vedkommende, hvor han Ungdommens Læsning og Undervisning opvarter.

Senere, 1767, blev det nøjere bestemt, hvilke Steder der skulde tilfalde den omgaaende Skolemester.

* Storgaard Pedersen: Ulfborg Herred, S. 91.

** Hun er pligtig dertil som Kirkeejer. Hidtil var her Løbedegn fra Holstebro.

Tvis 15. Maj 1741. Anna Strømberg, sl. Hr. Richarts til Tviskloster forestiller, at Tvis Sogn, som hun i alt ejer, er af den Vidtløftighed og Stederne saa langt fra hinanden beliggende, at det bliver uden al Nytte der at bygge noget Skolehus, i Henseende de unge ej kan komme der tilsammen formedelst Aær og Bække, der ofte om Vintertiden forhindrer de gamle at komme til Sognekirken. Thi hæver jeg med Sognepræstens Raad besluttet at besørge en omgaaende Skoleholder, der i de 3 à 4 Vintermaaneder kan oplære Ungdommen, hvor Forældrene ej formaar at holde Lærere i Huset eller selv kan forrette det. Da han for hans Arbejde aarlig af Sognets Hartkorn kan nyde 6 Rdl., Lysepengene med beregnede, foruden at han nyder Kost og Underholdning hos vedkommende, hvor han Ungdommens Læsning og Undervisning opvarter.

De Summer, der nævnes, faar os til at smile. Vi er vant til at regne med ganske anderledes Tal. Vi er vel endog tilbøjelige til at antage det, vi her læser om, for mere ussel, end det var. Vi mangler nu een Gang Forstaaelse af, at en Færgemand vilde tage sig paa at færgen en Flok Skolebørn over Morgen og Aften daglig en hel Vinter igennem for 2 Mark. Men han maa vel selv have syntes, det kunde gaa an. Og man har faktisk kunnet faa Skoleholdere for de nævnte Lønninger.

Men Skoleholderne blev selvfølgelig ikke af første Klasse. Det var ikke Mænd, der forstod at føre Skolen ud i Livet efter den anførte Instruks. De maatte nøjes med at være Hørere og lade Børnene lære paa Ramse.

Men dette fattige Skolevæsen var dog et Skolevæsen. *Den danske Folkeskole var bleven til.* Og vi bør have al Respekt for de Mænd, der trods alt dog fik Værket

sat ud i Livet. Kom Barnet end til Verden i Armod, saa har det vist, at det kunde komme frem endda. Og ikke mindst fortjener *Johan Bartholomæus Bluhme* en noget bedre Behandling af den Skole, hvis Ophavsmand han er, end han i Almindelighed er vant til at faa. Hans Billede kunde godt hænge med Ære i Skolestuerne.

MEDDELELSER OM ULVES FOREKOMST I JYLLAND SÆRLIG I RINGKØBING AMT

Af P. STORGAARD PEDERSEN

Der findes her i Ringkøbing Amt ikke faa Stednavne, der aabenbart er dannede saaledes, fordi Flokke af Bjørne og Ulve i Oldtiden har haft Tilhold her. Navne som Bjørnkjær i Brejning og Sevel Sogne, Ulkjær i Velling Sogn, Ulhede i Hee og maaske Ulsø i Hover, Ulbjerg i Dejbjerg og Velling samt Sognavnet Ulfborg bærer Vidne derom.

Paa den Tid, de første Mennesker bosatte sig i Jylland, fandtes her Ulve. Køkkenmøddingerne og Tørvemoserne bærer Vidne derom.

Man finder ogsaa andre Spor deraf. Ved Mulbjerg i Hover blev for nogle Aar siden udgravet en Høj, der havde været brugt til Gravhøj i Broncealderens Tid. I denne Høj fandtes en med dobbelt Laag forsynet Egekiste. Deri laa et mandligt Lig, der havde været dækket af et Ulveskind, hvorefter der dog kun var Rester tilbage.

I lange Tider vedblev de vilde Dyr at have gode Tilflugtsteder paa Jyllands store, udyrkede Skov-, Hede- og Mosestrækninger; men medens Bjørnen synes at være udryddet, da Valdemarslægten styrede Landet, saa vedblev Ulvene fremdeles at være til Plage. Historikeren

Hvitfeldt skriver om Valdemar Atterdag, at han i Roskilde lod gøre „en Hob Ulffegaan til Ulffejact. Siden drog han til Judland, hvor han baade de Høye og Laffue besværede med stort Paaleg“.

Det var ikke saa underligt, at Ulvene var til stor Plage i Valdemar Atterdags Tid, forud for hvilken var gaaet saa lange Ufredstider, hvori, som det erfares alle Vegne, de glubende Dyrs Mængde altid tager til i en foruroligende Grad. Valdemar Atterdag har villet afhjælpe Plagen og har derfor paabudt, at baade Bonde og Adelsmand skulde hjælpe til med Jagten, der maa have taget længere Tid, for at der kunde tales om haarde Paalæg.

I Grevefejdens Tid synes Ulvene atter at have formeret sig en Del, saa medens Jagtretten for Bønderne efter den Tid paa mange Maader indskrænkedes, hedder det i Recessen af 1558*: „Dog skal Ulvejagt blive ved Magt.“ Endskønt enhver saaledes havde Lov til at jage Ulvene, vedblev de dog i det 16. Aarhundrede at være ret talrige i Jylland. Anders Sørensen Vedel skriver, idet han fortæller om en Bondekone i Jylland, der blev forfærdet ved under sit Svangerskab at møde en Ulv, at „vort Land har Overflødighed af den Slags og andet Vildt“.

Efter Christian den Fjerdes uheldige Deltagelse i Trediveaarskrigen og de tyske Troppers paafølgende Hærgninger af Jylland klages der ogsaa over Ulvenes Tiltagen her. Historikeren Slange skrev** : „Jylland var dette Aar (1630) ilde plaget af Ulve, som efter deres naturlige Sædvane havde følget med Krigen fra Tyskland; thi siden Kong Frederik den Førstes Tid var det rart (d. v. s. sjældent), at Jyderne saa dennem der udi Landet.“

* Kolderup-Rosenvinge: Gamle danske Love, IV, S. 285.

** Slange: Christian den Fjerdes Historie, S. 695.

Under de gentagne Fjendeindfald i det 17. Aarhundrede var det gode Tider for Ulvene. Folk søgte vel hver for sig at gøre Ulvene al den Fortræd, de kunde, men nogen samlet Opræden mod Plagen blev der først Tale om hen mod Slutningen af Aarhundredet.

Gamle Ulvegrave fra den Tid skal endnu hist og her kunne paavises ude i Hederne. Disse Ulvegrave var en 4—5 Alen i Firkant og omtrent ligesaa dybe. Ofte var de forsynede med en spids Pæl i Midten. Graven tildækkedes med Grene og Kviste, og tidt brugte man Lokkemad for at faa Ulvene til at gaa i Fælden. Det fortælles saaledes, at man undertiden bandt en levende Gris ovenpaa Dækket, for at den ved sine Skrig skulde hidlokke Vildet. Naar en Ulv var fanget i Faldgrube eller paa anden Maade, var det fra gammel Tid Skik, at den bragtes til Tingstedet og der hængtes op ligesom de tobenede Tyve. En polsk Mand, der gennemrejsie Jylland i Midten af det 17. Aarhundrede, fortæller, at „i Danmark flaar man ikke Ulvene, men hænger dem i en Jernkæde i Galger eller i Træer, hvor de faar Lov til at hænge, indtil de er raadnede op, og Knoklerne falder ned af sig selv“.

Efter den ulykkelige Krig 1658—60, da store Dele af Jylland laa øde, havde Ulvene formeret sig særlig stærkt, saa det var en almindelig Mening blandt Bønderne, at Polakkerne havde ført Ulvene med sig hertil for at ødelægge Landet, ja enkelte mente endog, at disse ondsksfulde Folk havde klædt sig i Ulveham, saa de som „Varulve“ løb omkring og forskrækkede Folk.

Ulvenes Forekomst i større Skarer maatte paa forskellige Maader præge Livet ude paa Landet. Her blev en Usikkerhed for Liv og Ejendom, som man ikke tidligere havde kendt Mage til. Folk klagede da ogsaa

stærkt derover. Under den strænge Vinter 1673—74 blev Ulvene dristigere end sædvanlig og overfalddt jævnlig Bøndernes Fæhuse.* I det følgende Aar tog Plagen til, og Kongen greb til det Middel 1677 at udnævne en kongelig Ulvejæger i Jylland og Slesvig. Hvis den kongelige Ulvejæger dræbte en Ulv, skulde han som Løn have 2 Skilling af hver Bondegaard i det Herred, hvori Ulven var dræbt, og desuden maatte han selv faa Ulvens Skind.

Den første kongelige Ulvejæger, Johan Teutzer, udrettede vistnok ikke stort. Bedre Held havde Jægermester Gerhard Brochdorff, der i den nordlige Del af Sønderjylland og den sydlige Del af Nørrejylland nedlagde 42 Ulve i Vinteren 1683—84, medens Hans Ahrenfeld i andre Dele af Nørrejylland fangede mindst 24 Ulve.

Endskönt Brochdorff kunde melde til Kongen, at denne store Udryddelse havde haft kendelig Indflydelse paa Ulvenes Mængde, saa klages der dog rundt i Jylland om deres Hærgen. Hjordene maatte vogtes med større Omhyggelighed, ja det var heller ikke helt ufarligt for rejsende at færdes ved Vintertid i lidet beboede Egne. Mundheldet: „Der er Ull i æ Moues“, maa sagtens have sin Oprindelse fra hine Tider, da det gjaldt om at tage sig i Agt, hvis man ikke vilde udsætte sig for Fare.

Den største Skade gjorde Ulvene paa de i Vintertiden løsgaaende Faareflokke, men ogsaa baade Hornkvæg og Heste var meget udsatte for Ødelæggelse. I en Skatteansættelse fra 1681 over Gaarden Skrumsager i Sdr. Bork hedder det, at Gaardens Besætning ofte led Skade af Ulve. Nævnte Aar kom der ogsaa kongeligt Paabud om, at Amtmændene m. fl. skulde tilsige

* Birkerods Dagbøger, S. 150.

Bønderne til Ulvejagt, og 1683 hed det, at den, der ikke efterkom sligt Paabud, skulde straffes med en Rigsorts* Bøde.

I et kongeligt aabent Brev af 26. December 1685 hedder det, at Kongen har bragt i Erfaring, at det var højst fornødent, at Ulvejagten dreves med mere Kraft end forhen, hvorfor det paabydes, at hans Jægermester frit skulde jage efter nævnte Dyr overalt i Jylland med Støtte af Amtmændene, Godsejerne, Bønderne og — Natmandsfolkene.

Medens de kongelige Jægermestere fortsatte deres Virksomhed, antog Kongen desforuden 1685 en udenlandsk Jagtmester, der synes at have været en ren Nimrod, hvis man da kan tro Fortællingerne om, at han paa Slutningen af Aaret fangede 30 gamle Ulve mellem Vejle og Randers.

Det fortælles, at Bønderne ogsaa flere Steder afbrændte større Hede- og Mosestrækninger for derved at drive Ulvene væk fra Byernes Nærhed, men dette Middel kunde ikke hjælpe længe, thi Ulvene strejfer vidt omkring og skulde snart igen finde tilbage til de Steder, hvor de med Held kunde tilfredsstille deres Jagtlyst. Ulvenes Tal tog til, og Paabudene om deres Udryddelse gjordes mere skarpe. Saaledes hedder det i den kgl. Forordning af 23. Juni 1688:

„Paa det at Ulvene, som vores Undersaatters Kvæg og Bæster i vort Land Jylland udi en og anden Maade stor Skade tilføjer, desto bedre kunne blive ødelagte, skal der holdes Ulvejagt, ved hvilke Bønderne skulle møde. Udeblivelse straffes med en halv Rigsdalers Bøde.“

Endvidere hedder det: „Hvo, som kan fange eller

* Rigsorten var 24 Skilling dansk Courant og havde en Værdi af 80 Øre i vore Penge. 5 Rigsort udgjorde 1 Specie.

døde nogen Ulv, skal næste Tingdag efter henbringe den til Herreds- eller Birketinget, hvor Ulvene skal aftages (flaaes), og Raden paa en Plads ved Tinget op-hænges. Bønderne i Birket eller Herredet skulle yde 4 Rdl. for hver gammel Ulv og 1 Rigsdaler for hver ung Ulv, og Jægeren skal selv have Lov til at beholde Bælgen.“

Det var ikke alene i Nørrejyland, at Ulvene forme-rede sig stærkt, ogsaa i Sønderjylland og Holsten klagede man stærkt derover. I Holsten blev der paabudt en almindelig Jagt paa Ulve i hvert Aars December Maaned, naar Frosten var indtraadt.*

Ulvejagterne dreves ogsaa med stor Iver i Nørre-jylland, saa Bønderne ligesom i Valdemar Atterdags Tid klagede over haarde Paalæg. Hvor omfattende disse Jagter har været, kan man se af, at der paa én Gang var tilsagt Mandskab fra ikke færre end 25 Sogne, „en voksen Karl eller Dreng fra hvert Ildsted“. 1695 klagede Bønderne paa Ryttergodset over, at de under-tiden medtoges 8 eller flere Dage paa Ulvejagten. Kongen fastsætter da, at ingen maa „drages længere paa Ulvejagten, end som Bonden kan være anden eller tredie Dag i det længste igen i sit Hus.“**.

Ved de store Klapjagter dræbtes mange Ulve, og ikke faa fangedes af Enkeltmand for at tjene den udlovede Belønning. Følgende Uddrag af gamle Tingbøger her fra Ringkøbing Amt vidner derom. Uddragene, der væsentlig omfatter Tiden fra 1689—1709, er gjorte lej-lighedsvis og afgiver et Vidnesbyrd om, at der dræbtes ikke saa faa Ulve. For nogle af Herrederne savnes Ting-bøgerne for en Del af det omhandlede Tidsrum, hvor-for de her nævnte Udskrifter kun for enkelte Aar og

* Se Historisk Tidsskrift, 4. R., 2. Bd., S. 841 ff.

** Erslev: Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejyland, S. 12.

for enkelte Herreder kan afgive et nogenlunde sikkert Tal paa de til Tingstedet indbragte Ulve.

Uddrag af Hammerum Herreds Tingbøger:

1. Juni 1689. For Retten præsenterede Laurs Christensen i Aamosegaard, Degn til Ørre og Hodsager Sogne, tvende unge Ulve, som straks ved Tinget blev aftagne, og Manden beholdt begge Rade at ophænge paa det forordnede Sted, saa og straks Ligningen gjort, at over alt Herredet en dansk Skilling af hver 4 Tdr. Hartkorn til deres Betaling her i Dag 8 Dage Sognefogderne skal indkræve.

29. Juni 1689. Peder Ibsen i Døvling præsenterede 3 unge Ulve, som han havde fanget i en Ulvegrav paa Døvling Mark i Skarrild Sogn, hvilke straks ved Tinget blev Skindet aftagne og Manden anbefalet Raden paa det forordnede Sted ved Tinget at ophænge.

Der kom imidlertid det Rygte ud, at de tre Ulveunger var „Gengangere“, som der allerede en Gang tidligere et andet Sted var udbetalt Belønning for. Dette ses af Tingbogen, hvor det 20. Juli 1689 indføres:

„Peder Ibsen i Døvling stævnes for Dom og Rettergang angaaende 3 Ulveunger, han for 3 Uger siden indbragte paa Herredstinget. Det er det ganske Herred vitterligt, hvorledes Peder Ibsen i Døvling forleden Lørdag den 29. Juni her til Tinget frembragte, lod krænge og ophænge 3 Ulveunger med Beretning, han dem paa Døvling Mark i en Ulvegrav havde fanget og udgravet og derfor prætenderede her af Herredet efter Forordningen for hver af dem en Rigsdaler; men saasom tværtimod offentlig spargeres overalt og end særdeles i Skarrild og Assing Sogne, hvorledes han sig bemeldte 3 Ulveunger skal have tilforhandlet i et andet Herred udi Koldinghus Amt, hvor menes de allerede tilforn ogsaa havde været tinglyste, saa har jeg mig ikke

turdet understaa bemeldte fordrede 3 Rigsdaler at udlevere.“

Peder Ibsen svarede dertil, at han og hans Søn fandt Ulvene paa Guds og deres egen Mark; men Rettens Kendelse kom dog til at lyde paa, at Herredsmændene fritoges for at erlægge de 3 Rigsdaler, indtil Peder Ibsen havde befriet sig for Rygtet. Dette har naturligvis været en ret vanskelig Sag for Manden, og Tingbogen melder da heller intet om, at han senere gjorde Fordring paa Pengene.

24. Maj 1690. Lavrs Christensen i Aamosegaard, Degn i Ørre og Hodsager, præsenterede to levende Ulveunger, som han havde fanget i Simmelkjærs Kjær i Ørre Sogn, hvilke straks ved Tinget blev Skindet aftagne, og ham befaledes at ophænge Raderne paa det forordnede Sted.

7. Juni 1690. Jep Andersen i Fjilstervang præsenterede 3 Ulveunger, fanget i hans Ulvegrav paa Fjilstervang Hede.

21. Maj 1692. Christen Knudsen i Abildtrup præsenterede for Retten 5 unge Ulve, tagne i Abildtrup Mose østen for Gaarden i en Ulvegrav.

7. Januar 1693 fremvistes paa Tinget en fuldkommen stor, gammel Ulv, som var skudt i Hovedet og i Livet ved et Aadsel ved Gaarden Rottervig i Avlum Sogn. Derfor bevilgedes 4 Rigsdaler.

27. Maj 1693. For Retten præsenteredes 7 Ulveunger, fangede i en Ulvegrav i Døvling. Derfor bevilgedes 7 Rigsdaler.

16. Juni 1694. For Retten fremvistes en gammel Ulv, skudt ved Favrholt i Ikast Sogn.

29. Maj 1696. I Dag fremviste 2 Mænd fra Døvling paa Tingstedet en gammel Ulvebælg. Ulven var fangen for 8 Dage siden i Døvling Mark, men Kroppen kunde

ikke for Stank og Lugt føres til Tinget. Med den gamle Ulv blev fanget 2 Ulveunger.

Af Hjerm-Ginding Herreders Tingbøger:

13. Juni 1690. Jens Madsen i Over Felborg fremviste en ung Ulveskind og berettede selv at have fanget Ulveungen levende.

13. Maj 1692. Jørgen Skytte paa Landting præsenterede for Retten en gammel Ulv, og Niels Madsen i Graasand 6 unge Ulve levende.

24. Marts 1693. I Dag fremviste velb. Ritmester Rantzau til Estvadgaard hans Skytte en stor, gammel Ulv, som han havde skudt.

Fredag den 23. Juni 1693. Svenning Nielsen af Grou* fremviste i Dag her for Retten en Ulveunge, som han haver ihjelslaget og blev ophængt (!).

Fredag den 18. Januar 1695. Iver Christensen af Østerskov i Ryde fremviste i Dag her for Retten en gammel Ulv med Hud og Krop og lovede, saa snart Vejrlig (tillod det), Raden at blive ophængt. (Ulven maa have været stivfrossen, saa den først kunde flaaes, naar Tøvejr indtraf).

25. Januar 1695. Velbaarne Hr. Major Frederich Sehested til Rydhaage lod i Dag fremvise her for Retten en gammel Ulv, som hans Folk og Betjenter havde skudt, og lovede Folkene, saa snart den blev optøet, skulde den blive ophængt ved Tinget efter Loven.

17. Maj 1695. Jens Andersen i Hogager i Borbjerg Sogn oplyste 6 Ulveunger, som han havde fanget i Hogager Hede.

Tingbogen for Hjerm-Ginding Herreder findes ikke for de følgende 9 Aar. I de første Aar efter 1704 er der ingen Ulve indført i den ny Tingbog, saa enten maa Ulvene være omtrent forsvundne paa Egnen i de

* Det nuværende Grove Sogn, hvis Navn 1340 skreves Grouæ.

mellemliggende Aar, eller ogsaa har Tingskriveren ikke indført Sagen i Tingbogen, som det var paalagt ham.

I Skodborg-Vandfuld Herreder fandtes der særlig paa Klosterheden en Del Ulve omkring ved Aaret 1700. Tingbogen fra 1688—1707 er borte; dog kan der ad anden Vej findes nogen Oplysning derfra. Etatsraad Tang paa Vosborg har optegnet en Del om sin Familie, og disse Familieoptegnelser blev efter hans Død offentliggjorte.* Det fortælles deri, at en Købmands-søn, Niels Bjerregaard fra Lemvig, 1698 blev Forpagter paa Gudum Kloster, hvor hans Kvæg i flere Aar led stor Skade af Ulve. En Gang havde Ulvene faaet Faareflokken fra Gudum Kloster drevet langt ud over Heden, og det saa ud til, at de alle skulde blive Rovdyrenes Bytte. Da ilede Niels Bjerregaard, der var en stille, rolig og gudfrygtig Mand, ind i sit Lønkammer for at bede Vorherre om Hjælp; men hans unge, modige Hustru brugte et andet Middel for at frelse Faarene, idet hun uden Betænkning satte sig paa en rask Hest og smurte af Sted ud over Heden, hvor hun med Svøben i Haanden drev Ulvene bort og førte saa Faarene uskadt tilbage til Gaardens Fold. Niels Bjerregaard flyttede siden til Nørre Vinkel i Heldum Sogn, hvor Datteren Martha voksede op. Hun var født 1723 og har fortalt, at i hendes Børnearaar færdedes Ulvene nede under de høje Banker ved Limfjorden, og de var slemme efter Faarene.

Et Par Optegnelser af Skodborg-Vandfuld Herreders Tingbøger kan her nævnes:

Torsdag den 17. Juli 1709. Hederideren ved Gudum Kloster lod paa Tinget fremvise en gammel Ulv, som han udi Gudum Klosters Hede den . . Juli sidstleden havde skudt, begærende derfor hans efter kgl. Forord-

* Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 4. Bd., S. 261.

ning tilkommende Betaling af Herredsmændene at maatte bekomme.

En Maanedes Tid senere er i Tingbogen indført følgende:

Anders Clemendsen, Hederider paa Gudum Kloster, for Retten anmodede om at faa udbetalt de af Herredet indsamlede fire Rigsdaler for den Ulv, han paa Klosterhede nogen Tid forhen havde skudt og her for Retten anvist.

5. Juni 1710. Anders Mortensen Ganteris og Jep Laursen Høgsgaard i Nissum anviste fire unge Ulve eller Unger, som de udi Gudum Klosters Hede forrige Fredag fangede, begærede derfor deres Betaling efter Forordningen af Herredet maatte bekommes.

Paa Grund af de kraftige Forholdsregler, der var taget, svandt Ulvene stærkt, saa man sikkert kan regne, at deres Plagerier i det væsentlige er ophørt omtrent ved Aaret 1720. Vel findes der Ulve i Jylland et Aarhundrede efter, men det er i Reglen kun enkeltvis, de optræder.

Fra 1709 hærgede Kvægpesten i en Aarrække meget slemt her i Landet, saa der var mange Landsbyer, hvor omtrent alt Kvæget bortdøde. De døde Dyr blev ofte liggende paa Marken til Føde for Ulve og Ræve. Men Folk lagde Mærke til, at eftersom Kvægpesten tog til, forsvandt Ulvene mere og mere, og man troede da, at de havde ædt sig en Smitte til, naar de aad de pestdøde Dyr ved Huse og paa Marker. Det er forøvrigt en kendt Sag i andre Lande, hvor der findes Ulve, at der kan komme epidemiske Sygdomme iblandt dem, saa de til Tider kan være helt forsvundne. Det fortælles ogsaa 1742 fra Aarhuseggen, at „Ulvne blev undtagen i Skovene næsten usynlige, og de troedes til dels hendøde af Pest“.

Naar Ulvene forsvandt fra en Egn, troede Folk ofte, at her havde overnaturlige Kræfter været til Stede for at udføre det, Menneskehaand ikke havde kunnet. Om saadanne Fordrivelser af Ulve findes en Mængde Sagn.* Det var særlig kloge Nordmænd, man tiltroede denne Magt til at fordrive de glubende Dyr; men ogsaa enkelte af vore hjemlige kloge Mænd og Koner har paa samme Maade vundet sig Navnkundighed.

Det har dog kun været paa enkelte Egne, man til Tider er bleven Ulvene kvit; thi i en Indberetning fra Viborg Stift 1743 meddeles det fra flere Sogne, at der er Ulve „i stor Overflødighed“, og det vides ogsaa, at midt i Aarhundredet er der afholdt Klapjagter efter Ulve i Viborgeggen.

Det er sikkert nok, at Ulvene kun har optraadt enkeltvis her i Ringkøbing Amt i sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede. P. M. Nødskov, der 1787 skrev „Timgaards og Tim Sogns Beskrivelse“, var godt kendt her paa Eggen, og han nævner det som en Mærkelighed, at Skytten fra Pallesbjerg i Aaret 1750 fældede en Ulv paa Riskjær Ejendom i Tim Sogn.

En ældre Mand, Simon Jensen i No, har fortalt, at i hans Olderfader Mads Simonsens Tid havde Ulvene Tilhold ude i den temmelig store Hjortmose, hvorfra de gjorde Skade rundt omkring.

Mads Simonsen blev Gaardmand i Øster No 1775. Hans Søn Niels Madsen, der var født 1776, har fortalt, at Ulvene i hans Faders Tid jog en Plag i Bløde tæt østen for Gaarden i et Engstykke, som hedder Gaardeng og grænser op til Hjortmose. Plagen sad fast i Mudderet og blev et let Bytte for Ulvene, som aad alt Kød af Kroppen paa den, saa langt de kunde naa det.

* Se E. Tang-Kristensen: Fortællinger om det jyske Almueliv, 1. Bd., S. 99 ff.

I Udkanten af samme Mose røvede Ulvene en Nat et Føl, mens dets Moder stod tøjret ved Siden af og havde gjort Forsøg paa at væрге Føllet, da Jorden var opskrabt rundt omkring i Tøjrslaget.

Her ude fra fortælles ogsaa en tredie Historie: En Kone, der boede ude i et Hus mellem Brændbakke og Lyngsmose, gik en Morgen tidlig hjemme fra, da hun skulde til Torvs i Ringkøbing med nogle Stykker Smør, som hun bar i en Kurv. Bedst som hun gik, mærkede hun, at der var Ulve efter hende. Hun løb da alt, hvad hun kunde, og lidt efter lidt kastede hun et Stykke Smør efter et andet fra sig, hvilket Ulvene standsede ved og aad. Da hun havde ofret det sidste Stykke, naaede hun rædselsslagen ind i den første Menneskebolig derovre i No. Dette skal være foregaaet henimod Slutningen af det 18. Aarhundrede.

I det sidste Bind af „Danske Atlas“, der udkom 1768, skrives saaledes: „Ulve findes somme Tider i Hederne, men i de gode og bebygte Egne nu meget sjælden, siden dette Rovdyr, formedelst satte Belønninger, er blevet stærkt hadet og ødelagt.“

Ved Aaret 1770 fandtes Ulve i Vejen Sogn, og 1779 eller 1780 dræbtes en Ulv, den sidste i Herredet, i Grimstrup Krat ved Varde. I Slutningen af Aarhundredet var der Ulve i Læborg Sogn.* En gammel Mand derfra havde — ifølge Folketingsmand Termansens Meddelelse — fortalt, at en Ulv i hans Barndom tog deres Gaardhund. Det fortaltes ogsaa, at naar Folk her frygtede for at blive forfulgt af Ulve, satte de deres Træsko med Næsen imod den Vej, hvor Ulven ventedes, og løb saa alt hvad de kunde.

I Bladet „Viborg Samler“ for 9. Januar 1804 meddeles, at en Ulv lod sig fornemme ved Viborg Krat, og

*.Dr. O. Nielsen: Malt Herred. S. 85.

den 21. Maj 1804 meddeler samme Blad følgende: „Efter et virksomt Liv, efter en Appetit, der ofte gjorde Indgreb i Ejendomsretten, og efter en Pilegrims-gang af noget over 2 Aar, adskilt fra Familien og ganske blottet for Venner, er da den berygtede Ulv i Viborg Krat gaaet al Kødets Gang. Bonden Niels Agerskov førte denne Tyrans Lig til Viborg i Torsdags, og han er baade den og følgende Dag beset og befølt af nogle hundrede Mennesker, der nu haver endt deres mangehaande Tvivl om dette saa ofte omtalte Dyr. Da „Samleren“s Redaktør har været et af de mange Øjenvidner, er det ham kært at kunne berette dens udvortes Form; thi dens Sindelag er Egnen altfor tydelig bekendt, og Niels Agerskov har blandt andre skadelidte mistet under hans Ophold her i Krattet: 8 Faar og Geder, en Stud i tredje Aar og et Stykke Kød af Laaret af en Ko, der dog blev lægt og lever. I Fjor rev han 2 Køer ihjel paa Viborg Mark, der altid var 50 Rdl. værd, og fra enkelte af Omegnens Beboere har han nu og da ranet baade Ungkvæg, Faar, Svin og dræbt Hunde.“

Særlig ude i Hedeegnene i den østlige Del af Ringkøbing Amt findes mange Sagn om Ulve.* I Hoven Sogn fortælles om Ulve i Slutningen af det 18. Aarhundrede. De havde især deres Tilhold i Paabøl Krat. Ogsaa i Grene kunde Ulvene om Aftenen komme ned til Aaen og tude, saa det var grovt. Fra Sønder Felling Sogn fortælles, at en Ulv en Nat var kravlet op paa et Faarehus, der laa ude i Heden, og der var den falden ned igennem Taget og stod ved Faarene om Morgenen. Ved Faldet havde den faaet en saadan Rædsel, at den ikke havde gjort Faarene nogen Fortræd.

* E. Tang-Kristensen: Jydsk Almueliv, 1. Bd., S. 84 ff.

Omkring 1810 fortælles det ogsaa, at Skytten paa Rydhave blev skambidt af en Ulv, han havde skudt til Skade. Han var besvimet af Blodtab og Udmattelse, og da han kom til sig selv, laa han ved Siden af den døde Ulv. Han havde store Huller i Arme og Ben, og hans Klæder var revne i Pjalter. Han krøb tilbage til Gaarden og fik efter lang Tid Saarene lægt; men han duede aldrig siden, og faa Aar efter døde han.

1811 blev en Ulv dræbt ved Gift en Fjerdingsvej fra Viborg, og Steen Blicher skrev 1836 i Tidsskriftet „Diana“, at det var den sidste Ulv, der dræbtes i Danmark, og at den enten maatte være kommen drivende paa en „Iskollé“ fra Norge eller Sverig eller ogsaa være sluppen løs fra et Menageri.

Som det følgende vil vise, er der senere fanget nogle Ulve i Jylland, og Tanken om, at de skulde være kommen hertil paa Isen, er saa lidt sandsynlig, naar man ved, at der i Begyndelsen af forrige Aarhundrede i Nordtyskland og Holsten fangedes en Mængde Ulve. I Aaret 1819 fældedes saaledes ikke mindre end 1080 Ulve i Preussen, og fra 1800—1809 fældedes der i Pommeren omtrent 80 Ulve om Aaret. I Holsten traf man Ulve indtil 1806, og Strejfdyr fandtes vistnok der som her flere Aar senere.

Da Professor Begtrup 1810 udgav sin Bog om Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, meddeler han deri, at der paa den Tid fandtes Ulve i Skovene ved Mejlgaard, der ligger 2½ Mil nordvest for Grenaa. Hvis denne Meddelelse er rigtig, hvilket der ikke er særlig Grund til at tvivle paa, saa er det mest sandsynligt, at de Ulve, man i de følgende Aar træffer ad Viborgkanten og længere mod Vest, stammer derfra eller — hvad der synes mindre troligt — er strejfede hertil sydfra.

Man har i flere Aar ment, at den sidste Ulv i Jylland blev skudt ved Estvadgaard her i Ringkøbing Amt i Aaret 1813. Fra Estvadgaards store Hedestrækninger er der ikke langt til Viborg Amt, og det ligger da nær at mene, at Ulven, som dræbtes her, er i Slægt med den 1 $\frac{1}{2}$ Aar før ved Viborg dræbte Ulv.

Proprietær Lundsgaard, der fra 1810—1846 ejede Estvadgaard, har om den her dræbte Ulv meddelt følgende:*

„I Aaret 1813 hørte man, at der i Egnen mellem Holstebro og Skive paa adskillige Steder blev taget Faar, Svin og Kalve, og mange mente, at det var en Ulv, som gjorde disse Ulykker, medens andre troede, at det var Ræve. Dyret var saa dristigt, at det endog brød ind i Husene, og dette kunde ske med saa meget større Sikkerhed, fordi Bønderne paa den Tid sjelden havde Skydevaaben, da Jagt var dem forbudt.

Man fik snart Vidnesbyrd nok for, at det nævnte Dyr opholdt sig i Nærheden af Estvadgaard; thi det tog mange Stykker Ungkvæg og Faar, flere Plage og Føl. I Juni 1813 hørte Lundsgaard om Natten en Følhoppe, som var tøjret paa Engen nær ved Gaarden, vrinke meget stærkt, og han fandt, da han straks løb ud til den, Føllet liggende dræbt i Nærheden af Møderen. Han lod Føllet slæbe op til Gaarden og gav sin Skytte Ordre til at vaage for det Tilfælde, at Ulven atter skulde nærme sig det dræbte Dyr. I fem Nætter vaagedes der forgæves; men den sjette Nat — det var imellem den 20. og 21. Juni — kom Ulven, og Skytten var saa heldig ved sit Skud at knuse dens ene Bagben. Han og flere Folk styrtede efter den, da de hørte, den tudede ude i Engen, og det var ikke Forfølgerne vanskeligt at komme den nær, da Saaret hindrede den i at løbe. De gjorde Forsøg paa at faa Ulven fanget

* Erslev: Om de glubende Dyrs Undergang i Nørrejylland, S. 21.

levende; men den rev og bed saa stærkt, at Skytten tilsidst maatte dræbe den med et nyt Skud. Kort Tid efter førtes den dræbte Ulv, der var meget stor og en Han, til Holstebro, hvorunder Estvadgaard hører i retslig Henseende. Belønningen udbetaltes, og Skindet af det dræbte Dyr stilledes op udenfor Raadstuen i Holstebro.

I lang Tid efter denne Tildragelse var Folk der paa Egnen meget rædde, og de vejfarende førte derfor om Natten Ild med sig i Vognen eller raslede med Jernkæder.“

E. Erslev meddeler i sit førnævnte Skrift, at 1814 først paa Aaret saa Skytten paa Hovedgaarden Vognstrup to Ulve, som gnavede af et Aadsel, han havde lagt ud for at skyde Ræve ved. Han skød efter den ene og traf den, saa han med Lethed kunde følge de blodstænkte Spor i Sneen; men han tabte dog Sporet, da det gav Fygevej. Om Foraaret fandt man i en nærliggende Skov Levninger af den ramte Ulv. Den anden Ulv blev ikke senere set der paa Egnen.

Om Ulve, der senere skal være skudt her i Jylland, findes et Par Avismeddelelser, som det dog ikke er lykkedes at faa videre bekræftede ved Eftersyn i Justitsprotokollerne.

„Aarhus Stifts-Tidende“ for 10. Februar 1829 indeholder følgende:

„Vejle, den 7. Februar. Her i Egnen, nemlig i Gadberg Sogn, er i denne Tid bleven skudt en Ulv, der var saa stor som en Bulbider og vejede mellem 8 og 9 Lpd. I ~~Lindberg~~ og Gadberg Sogne havde den bidt flere Hundrede Faar. Den blev nedlagt af Gaardmand Mikkel Peersen af Gadberg.*

* E. Tang-Kristensen meddeler i sine Fortællinger om jydsk Almueliv, 1. Bd., S. 95, at den sidste Ulv i dette Hundrebaar blev dræbt af Mikkel Ulv i Jelling. Formodentlig er det ovennævnte Mikkel Peersen, der ved sin Ulvejagt har vundet sig et Tilnavn.

Baade før og efter skriver Bladene om Vinterens voldsomme Kulde, bl. a. om, hvorledes man kunde spadsere over Øresund. Man maa da nærmest tænke, at den her omtalte Ulv, ligesom den i det følgende nævnte, er kommen hertil paa Isen.

I Vinteren 1841 var Kulden ogsaa meget stræng, og „Aalborg Stiftstidende“ har nævnte Aar den 20. Marts følgende Efterretning:

„Som berettet er virkelig bleven skudt en Ulv her i Egnen, nemlig ved et Udflyttersted fra Hies By* i Nærheden af Albæk Hovedgaard. Bondens Datter kom ind og berettede sin Fader, at der ude ved et Aadsel af et Faar stod et Dyr, som hun aldrig havde set. Manden ladede da sin Bøsse og skød Ulven, som endnu løb et Stykke, hvorpaa den segnede. Skindet skal være solgt i Nibe, hvor Bonden ogsaa skal have hævet 5 Rbd. som Præmie for skadelige Dyrs Udryddelse. En 5 à 6 Faar der paa Egnen havde Ulven bidt.“

Bladet mener, at den her dræbte Ulv er kommen paa et Isstykke fra Norge.

Siden 1841 er der næppe truffet Ulve i vild Tilstand her i Jylland, og faa nølevende Mennesker har haft Anelse om, at der saa nær op mod vor Tid har været vilde, glubende Dyr i Jylland. Derfor har en Redegørelse om dette Forhold maaske nok kunnet læses med nogen Opmærksomhed.

* Hjeds By ligger i Suldrup Sogn, godt to Mil syd for Nibe.

CHRISTEN SØRENSEN LONGBERG ELLER LONGOMONTANUS

EN FREMSTILLING AF HANS LIV OG VIRKSOMHED

Ved P. STORGAARD PEDERSEN

Den navnkundige Astronom og Matematiker *Christen Longberg* eller *Longomontanus*, som hans latiniserede Navn kom til at lyde, er født i Lomborg Sogn ved Lemvig den 4. Oktober 1562. „Lomborg“ eller „Lomberg“ kaldtes han sædvanlig i dansk Tale og Skrift af sin Samtid.

Hans Forældre *Søren Poulsen* og *Maren Christensdatter* var jævne Bønderfolk, og de har næppe nogensinde haft Tanker om, at deres Søn skulde naa at blive en af Danmarks mest kendte og dygtige Mænd.

I hine Tider var det saare vanskeligt for en Bondedreng at komme frem ad Lærdommens Vej; men ogsaa her viste sig Sandheden af det gamle Ord: „Hvor der er Vilje, der er Vej.“ Ved udholdende Flid i Forbindelse med medfødte gode Evner lykkedes det for Christen Sørensen Longberg at naa fremad.

I sin tidlige Barndom var han i nogle Aar til Opfostring hos en Faster. Kort Tid efter at han var kommen hjem, døde hans Fader, og den otteaarige Dreng kom da i Huset hos en Farbroder, *Jens Poulsen*, der lod ham nyde Undervisning hos Stedets Præst og i Lemvig. Det var Drengens Lyst og Glæde at lære noget,

men da han ikke fra sit Hjem kunde vente nogen Støtte, og da Farbroderen heller ikke havde Raad til at lade ham læse videre, raadede denne Drengen til at opgive Læsningen og tage hjem til sin Moder for at hjælpe hende og de andre Søkende med Gaardens Drift.

Hjemme hos dem passede han saa sin Gerning om Sommeren, men om Vinteren fik han Lov til at søge Undervisning hos Præsten. Denne Undervisning gav Drengen større Lyst til at komme videre. Ved Pinsetid 1577 blev han da enig med sig selv om, at han vilde paa en Latinskole, og ligesom forhen *Morten Borup* løb fra Plov og Bondehors for at sætte sig paa Skolebænken, saaledes gav Christen Sørensen sig nu Gud i Vold, og en Dag, da Familien var til Gilde, samlede han sine Klæder og Bøger og vandrede nu den 12 Mil lange Vej til Viborg, hvor det lykkedes ham at blive optagen som Lærling i den latinske Skole.

Her gennemgik han nu en besværlig Skolegang i 11 Aar, men ved utrættelig Flid gjorde han gode Fremskridt og vandt sine Læreres Yndest. Allerede under Skolegangen her viste det sig, at han var en særdeles dygtig Regnemester; men da Skolen saa godt som ingen Vejledning kunde give i matematiske Beregninger, modtog han særskilt Undervisning i Matematik af Studenten *Mads Hvass*, som nylig var vendt hjem fra Højskolen i Wittenberg, der var en af Datidens bedste Lærdomssæder.

Christen Sørensen Longberg var 26 Aar gammel, da han i 1588 lod sig indskrive som Student ved Københavns Universitet. Efter at have studeret her et Aar var han naaet saa vidt, at Professorerne kunde anbefale ham til *Tyge Brahe*, der paa denne Tid søgte en Medhjælper ved sine astronomiske Beregninger.

I lidt over 8 Aar var Longberg nu Tyge Brahes Med-

hjælper og Lærling, og medens han blev knyttet til sin store Læremester med den inderligste Hengivenhed, opnaede han at blive den ypperste af de mange Lærlinge, der søgte til Hveen for at studere. Blandt disse Lærlinge kan her nævnes to andre Vestjyder, der hver for sig var dygtige Mænd. Den ene hed *Christen Hansen* og var fra Ribe. Han blev senere Professor ved Københavns Universitet. Den anden, *Iver Hemmet*, var en Præstesøn fra Hemmet, og døde 1629 som Biskop i Ribe. Tyge Brahe havde et udmærket Greb paa at faa de mange Lærlinge sat i Virksomhed paa forskellig Vis, men ingen havde han mere Tillid til end Christen Longberg.

Om Livet paa Hveen har Longberg givet forskellige Meddelelser, og om sin egen Virksomhed skriver han saaledes: „Paa Hveen tog jeg stadig Del i Urania-Arbejdet, ja forestod det endog for en stor Del.“

Da Tyge Brahe 1597 havde forladt Hveen, indrettede han sig et Observatorium i sin Ejendom i København. I denne Tid søgte Longberg sig løst fra sin Virksomhed, idet han ønskede at gøre en Studierejse til forskellige tyske Universiteter. Han fik 1. Juni 1597 det mest udmærkede Vidnesbyrd af Tyge Brahe for sin lange og tro Tjeneste, og nu gav han sig paa Vej til Udlandet, først til Universitetet i Rostock og siden videre om i Tyskland. Under denne Rejse holdt han stedse Forbindelsen vedlige med sin gamle Læremester, der paa Grund af gentagne Krænkelser havde maattet forlade København og nu i nogen Tid flakkede raadløs og hjælpeløs omkring, indtil den lærde *Henrik Rantzau* tog imod ham og lod ham bo paa sit Slot Wandesburg i Nærheden af Hamborg.

Fra dette Slot skrev Tyge Brahe den 24. Marts 1598 til Christen Sørensen Longberg og bad ham paa det

indstændigste om at komme til sig, da han havde noget at tale med ham om, som var ham meget magtpaa-liggende. Han skrev bl. a.:

„Dersom du ikke har Rejsepenge, saa laan dem hos én eller anden, eller sæt noget i Pant; det skal blive godtgjort af mig, hvad det end er; eller om nogen vil sige god for dig, da skal jeg holde ham skadesløs. Du behøver ikke at frygte for, at jeg skal opholde dig længere, end du selv vil, da jeg selv ikke bliver længe her. Lad mig kun ikke vente dig forgæves; du skal igen finde mig taknemmelig, saa at det ikke skal fortryde dig at have gjort den Rejse for min Skyld.“

Dette Brev viser tydeligt det fortrolige og gode Forhold, hvori Lærer og Lærling stod til hinanden. Longberg naaede imidlertid ikke at komme til Wandenburg, før Tyge Brahe havde forladt Slottet og var paa Rejsen ned til Sachsen; men Brahes Hustru og Døtre var blevne tilbage. Hos dem ventede Longberg en Tid, indtil der kom Brev fra Tyge Brahe, at han agtede at tilbringe Resten af Vinteren i Wittenberg.

Kort Tid efter ledsagede saa Longberg Brahes Familie paa Rejsen til Magdeburg, hvorfra han skrev til Tyge Brahe. Denne skrev atter til ham fra Wittenberg den 31. December 1598, takkede ham for den Opmærksomhed, han havde udvist mod Familien, og bad ham atter komme til sig en Tid. Da han endvidere formodede, at Longberg havde Lyst til at rejse mere omkring til de tyske Universiteter, saa tilbød han, at han vilde paa sin Bekostning rigeligt forsyne ham med Midler dertil. Allerede den 11. Januar 1599 skrev han igen til Longberg og tilbød at skaffe ham en Professorplads enten i Wittenberg eller Prag, hvor der netop var passende Embeder ledige. Longberg tog ikke imod dette gode Tilbud; han har følt større Lyst til at gavne

sit Fædreland med det Arbejde, han havde dygtiggjort sig til at udføre, og dertil vendte han ogsaa efter kort Tids Forløb tilbage. Her var imidlertid ingen passende Plads ledig for ham.

I September Maaned 1599 sendte Tyge Brahe sin Søn og *Claus Mule*, en af sine Medhjælpere, til Danmark for at hente hans store Instrumenter paa Hveen. De havde Brev med til Longberg, hvori han bedes om at være til Hjælp med Indpakningen og derpaa at følge med til Bøhmen for atter at deltage i de astronomiske Arbejder. Longberg fulgte denne Indbydelse og opholdt sig omtrent et Aars Tid hos sin gamle Læremester paa Slottet Benatky, der ligger i Nærheden af Prag. I denne Tid ydede han væsentlig Hjælp ved Udarbejdelsen af Brahes Skrift om Maaneteorierne.

I August 1600 tog Longberg endelig Afsked fra sin gamle Lærer og Ven, der endnu en Gang gav ham et fortrinligt Vidnesbyrd med paa den Rejse, han agtede at gøre til forskellige tyske Universiteter, og for sit Arbejde i Bøhmen modtog han en saa rigelig Godtgørelse, at han derfor kunde rejse et Par Aar. Rejsen gik over Breslau, Danzig, Königsberg og Rostock. I sidstnævnte By tog han Magistergraden.

Da han 1602 kom hjem til Danmark, var der ikke endnu nogen passende Plads ledig for ham, hvorfor han søgte og fik *Rektorembedet ved Viborg Skole*. Viborg By var paa den Tid hærget af en ondartet Pest, og Skolen var næsten helt opløst, hvorfor Longberg efter kort Tids Forløb søgte tilbage til København, hvor den lærde Kansler *Chr. Friis* til Borreby optog ham i sit Hus og støttede ham, indtil der kunde blive et passende Embede ledigt for ham.

Medens han opholdt sig her, kom der Bud til ham fra Universitetet i Wittenberg, hvor man tilbød ham en

Professorplads i Astronomi. Allerede to Gange tidligere havde han modtaget lignende hæderlige Tilbud fra Tyskland, men da han stedse ventede at faa Brug for sine Kræfter i Fædrelandets Tjeneste, modtog han ikke disse Tilbud. Formodentlig har ogsaa hans Velynder Chr. Friis tilskyndet ham til at blive i sit Fædreland; thi 1605 tilbød han Universitetet, at hvis dette vilde oprette en Professorplads for Longberg, vilde han selv lønne ham; men dog kunde han ønske, at Universitetet ogsaa vilde give et Tilskud.

Der blev ogsaa oprettet et Embede til ham som Professor i Matematik, men da kort efter Embedet som pædagogisk Læsemester blev ledigt, maatte Longberg virke i det, indtil Pladsen som Professor i Matematik og Astronomi 1607 blev ledigt. Da kom han endelig paa sin rette Plads.

Allerede 1601 var hans gamle Læremester og Ven Tyge Brahe død, og hans Enke havde købt et Landgods i Bøhmen, hvor hun døde 1604. Med Børnene, som vedblev at leve dernede, og hvoraf ingen kom tilbage til Danmark, stod Longberg i Brevveksling. Saaledes skrev Datteren *Magdalene* til ham et Brev, hvoraf et Par Brudstykker her meddeles:

„Nest Helsen oc Taksigelse, Kiere Mester Christen Lomborg, giffuer jeg Eder venligen tilkiende, at jeg i nest forgangne Sommer haffuer bekommet Eders Skriffuelse, hvorudi I giffuer mig Eders Leylighed tilkiende, at I er nu Professor i Kiøbenhaffn, oc holder Huus for Eder selff, saa er det mig oc saa os alle kiert at høre, at det ganger Eder vel. Huis mig oc mine kiere Sydskendis Vilkor sig belanger her udi fremmede Land, saa ere vi nu med Tiden temmelig vant her i Landet, saa at vi saa got som haffuer forglemt,

huor det staar til i Danmark, oc haffuer vi nu lidet baade Ont oc Got i disse Land, derudi at vi haffue lidt stor Hiertens Bedrøffuelse, at Gud allermectigste har saa snart effter sin guddommelig Villie taget os vore kiere Forældre fra; thi det er nu i det 7de Aar, siden Gud kaldet vor kiere Fader Salig med Gud, oc udi det fierte Aar, siden Gud i Himmelen kaldede vor kiere Moder Salig med i Himmelen, oc ligger de begge begrafne udi een Graff tilsammen udi den fornemste Kirke i den gammel Bye, som kaldes Deinen. Gud i Himmelen unde dem oc alle tro Christne den ævige Glæde oc Opstandelse, oc unde os at findes igien i Guds Rige.“

Efter at hun saa har meddelt, hvordan hver enkelt af hendes Søskende har det, slutter hun saaledes:

„Kiere Mester Christen, jeg vil nu icke lenger opholde Eder paa denne Tid, skriffuer mig nu snart til igien, hvor det stander til i Danmark, oc hvor vores Slect oc Venner lider. Helser Mester *Cort**, jeg har hørt, at han er gift, gifter I eder ocsaa, effterdi I skal haffue en Hustru, som kan holde Huus med Eder. Giører vel oc hilser alle vores gode Venner der i Landet, som spørger noget effter os. Datum Praag 3die Paaskedag, Stylo novo, Anno 1608.

Magdalene Brahe Tygesdatter.
Egen Haand.“

Dette smukke Brev viser ret godt det fortrolige Forhold, hvori Christen Longberg stod til Tyge Brahes Slægt. Det varede heller ikke længe, inden han fulgte det givne Raad med Hensyn til sit Giftermaal, thi

* Cort Aslaksen havde forhen været Tyge Brahes Lærling og var nu Professor i København.

samme Aar ægtede han, selv 45 Aar gammel, den 17-aarige *Dorthe Bertelsdatter*, hvis Fader var Præsten *Bertel Jespersen* i Malmø. Hun var Søster til den navnkundige Theolog og Læge *Caspar Bartholin*.

I de 40 Aar, Longberg var Professor ved Københavns Universitet, opnaaede han en i det hele taget meget anset Stilling. Flere Gange beklædte han Rektorværdigheden. Som han havde været Tyge Brahes mest trofaste Lærling og Medarbejder baade paa Hveen og i Bøhmen, saaledes vedblev han ogsaa herhjemme at fortsætte og udfylde de lagttagelser, han sammen med sin Læremester havde gjort. Til dette Arbejde skaffede han sig, efter at han 1605 havde bosat sig i København, nogle faa gode Instrumenter, og 1610 søgte han Universitetets Støtte til Indretningen af et Observatorium. I Konsistoriets Forhandlinger findes under 21. Juni 1610 derom følgende*:

„Begærede M. Christen Longbjerg, at hannem maatte blive noget bevilliget til at bygge en Speculam til sin astronomiske Brug udi sin tilkommende Residens. Hvor- til blev svaret, at saadant skulde blive hannem bevil- ligt, naar alle Professores kom tilhobe; dersom han og kunde forfærdige det samme med 10 Daler, da skulde Universitetet vel give hannem dem foruden Ma- terialia, som D. Cunradus sagde sig at have dertil.“

Efter dette er det sandsynligt, at Longberg paa denne Tid har faaet sine Instrumenter opstillede i sin Em- bedsbolig.

Han udgav en stor Mængde større og mindre Skrif- ter i sit Fag. Siden 1609 udgav han Almanakker, og den i sin Tid meget omtalte Opgivelse af Aarstallet efter Verdens Skabelse stammer fra ham.

1612 udgav han sin „Cyclometria“, hvori han mente

* H. Rørdam: Københavns Universitets Historie, 3. Bd., S. 367.

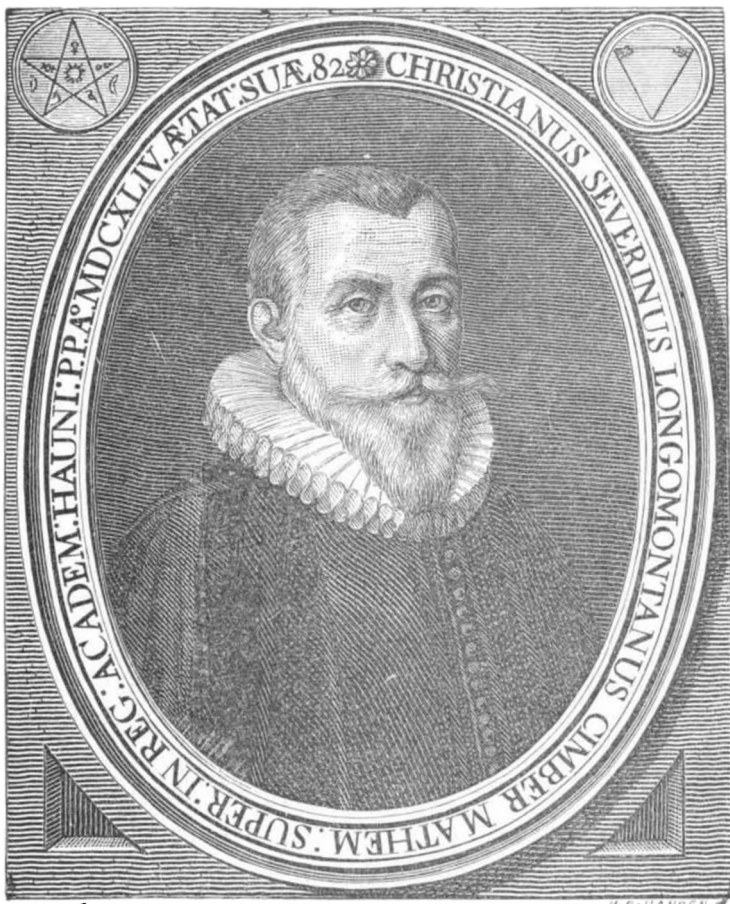
at have løst Problemet om Cirkelens Kvadratur. Ved forskellige Beregninger havde han fundet, at Forholdet mellem Cirkelens Diameter og Omkreds var lig $\frac{78}{43}\sqrt{3}$. Herved vilde Opgaven ganske vist være løst, men da Beviset for disse Tals Rigtighed ikke var strængt matematisk, mødte det ogsaa stærk Modstand hos Matematikere baade i Danmark og Udlandet. Senere skrev han flere Forsvar for Rigtigheden af den fundne Løsning, og endnu i sin høje Alder vedblev han at sysle med dette Spørgsmaal.

I Aaret 1622 udkom Longbergs Hovedværk, en Bog paa Latin om Himmellegemernes Bevægelse. Denne „Astronomia Danica“ (Dansk Stjernelære) vedblev i lange Tider at være den mest brugelige astronomiske Haandbog her i Landet, og den blev siden nytrykt to Gange, i Aarene 1640 og 1663. Om dette Værk skriver Astronomen Bugge:

„Da det var den første og fuldstændigste Lærebygning i Astronomien, som var bygget paa gode Observationer, saa blev den optagen med almindeligt Bifald og var i lang Tid et klassisk Værk i Astronomien, og det saa meget mere, som Tabellerne over Planeterne i Begyndelsen stemmede meget vel overens med Himmelen. I adskillige Stykker har han afvejet fra sin Lærer. I Planetsystemet antog Tyge Brahe nemlig, at Solen, Planeterne og Stjernerne i 24 Timer virkeligen gaa omkring Jorden fra Østen til Vesten; Longomontan antog derimod rigtigere, at den daglige Bevægelse ikkun var apparent*, og at Jorden i 24 Timer drejer sig om sin Aksel.“

Endskønt Longberg altsaa ligesom Tyge Brahe benægtede Jordens Bevægelse omkring Solen, idet han stedse mente, at Jorden var det Midtpunkt, hvorum

* tilsyneladende.

*Ut Principes for Siculus SPHÆRAM atq̄ CYLINDRUM
 Apenni Busto fecerat arte suo:
 Sic Christiane tuo Longomontane Sepulchro
 CIRCULVS inscribi gaudet, et ASTRA simul.
 Scania Tychonem genuit, te Cimbrica tellus,
 Quis, spreto invidia, fama perennis erit.*

Ser. Reg. Maj: sculptor Si: de Pas sculpsit. Anno 1644 J. Binjius.

CHRISTEN SØRENSEN LONGBERG, øverste Professor i Matematik ved det kgl. Københavns Universitet, Aar 1644 i sin Alders 82 Aar.

Det latinske Vers lyder paa Dansk saaledes:]

„Ligesom hin Siculer (Arkimedes født paa Sicilien), Matematikens ypperste, med Kunst havde ladet en Kugle og en Cylinder sætte paa sin Grav, saaledes glæder Cirklen og Stjerneerne sig ved at indskrives paa din Grav Christen Longberg. Skaane var Tyges Fødeland, Jylland dit, og de to Landes Ry vil derved vare evigt, de behøver ikke at bære Nid og Avind til hinanden.“

alle andre Himmellegerer drejede sig, nærmede han sig dog noget mere end sin Mester til den af *Kopernikus* udtænkte Teori, at Jorden tilligemed de andre Planeter bevæger sig omkring Solen. Han erkendte, at Jorden drejede sig om sin Akse (den daglige Bevægelse), og at der ogsaa skete en langsom Forandring i Jordaksens Retning.

Et langt større Udbytte naaede Tyskeren *Johannes Kepler* ved Hjælp af Tyge Brahes udmærkede Observationer, idet han fandt de tre Grundlove for Planeternes Bevægelse, de „Keplerske Love“, hvorved han satte baade sig selv og Tyge Brahe det skønneste og varigste Mindesmærke. Longberg rettede ved flere Lejligheder bitre Bebrejdelser mod Kepler, fordi denne havde brugt de ham af Tyge Brahe overladte Observationer til at opstille et helt nyt System, medens det havde været Tyge Brahes Mening, at de skuldè bruges til Udarbejdelse af det „Tychoniske System“.

Det var et stort Fortrin for den Skole, Tyge Brahe og Longberg havde ledet, at de udledede Teorier altid støttedes paa nøjagtige lagttagelser, men udover dette var de begge Børn af deres Tid, og mange af deres Ideer af mystisk og astrologisk Natur forekommer os nu besynderlige.

Christian den Fjerde byggede i Longbergs Tid Rundetaarn, hvori han lod indrette et Observatorium. I en Bog, der hedder „*Introductio in theatrum astronomicum*“, gav Longberg en Beskrivelse af Rundetaarn og de Instrumenter, som dér skulde opstilles. Blandt disse kan nævnes Tyge Brahes mærkelige Himmelglobus af Træ, der var 3 Alen i Tværmaal og belagt med en Messingplade, hvorpaa 1000 Fiksstjerner Stilling var afbildet; denne Globus var under Trediveaarskrigen ført tilbage til Danmark som Krigsbytte. Af nye Instru-

menter paa Rundetaarn nævner han Kikkerten og nogle af de Fordele, den frembød ved lagttagelsen af Himmellegemerne.

Ved Indretningen af Observatoriet paa Rundetaarn havde Longberg været Kongens Raadgiver, og saa vidt man kan skønne, stod han stedse i Christian den Fjerdes Yndest. Saaledes nød han i mange Aar Indtægterne af et Kanonikat i Lund foruden sin Embedsløn ved Universitetet. Det er ogsaa skrevet om ham, at han, saa vidt han formaaede, „søgte at udsone Kongen med sin elskede Lærers Skygge“.

Ligesom Christen Longberg stedse følte sig særlig knyttet til sit Fædreland saaledes vedblev han til sin Dødsdag at tale det jyske Sprog omtrent uforandret. Det fortælles saaledes om ham, da fremmede Folk efter hans Hustrus Død vilde tage Bestemmelser for ham, at han udbrød: „No vil a raaj, Dorret haar raj far!“

Heller ikke glemte han sin vestjyske Hjemstavn, hvilket han blandt andet viste derved at han ved et Gavebrev af 1. December 1643 skænkede 300 Rdl. til et Legat, hvis Renter skulde uddeles „til en Persohn af Lemvigskole i Judland, som forsendis hid offuer til Kiøbenhaffns Skole at bliffue Studiosus ved Universitetet“. Hvis der ikke fandtes nogen Discipel fra Lemvig Skole i København, skulde Legatet uddeles til en Student fra Lemvigegnen. Stipendiet uddeles af Konsistorium, og Legatstifterens Slægt skulde fortrinsvis nyde godt deraf, naar ellers Vilkaarene var lige. Fandtes der ingen Discipel fra denne Egn, skulde Renterne føjes til Hovedsummen. Dette sidste maa være sket temmelig hyppigt, thi Legatkapitalen er nu omtrent fordoblet.

Longberg vedblev at virke i sit Embede til sin Død 8. Oktober 1747. Han var da 85 Aar. Han blev med

Hæder stedt til Hvile i Frue Kirkes Gravhvælvinger, hvor saa mange Bisper og lærde Mænd hvilede, deriblandt hans Svoger Caspar Bartholin.

Selv om det maaske kan siges, at Videnskaben paa forskellige Omraader var løben fra ham, saa staar det dog som en Kendsgerning, at han i sin lange Levetid udførte et godt, dygtigt Arbejde, og da han kan nævnes blandt Fædrelandets fortjente Mænd, bør hans Minde ej gaa i Glemme, særlig da ikke i hans Fødeegn.

ET BREV FRA AARET 1807

Ved P. STORGAARD PEDERSEN

2. Kvarter i København

Paa Gaarden Nørre Vinkel i Heldum Sogn boede *Niels Bjerregaard* og *Kirsten Mikkelsdatter* omtr. 1724. Dette dygtige Ægtepar havde flere Børn, der artede sig vel og kom i gode Stillinger.

Datteren *Marta Bjerregaard* var født 1723. I sin Ungdom kom hun ud som Lærerinde, og en Tid havde hun en Pigeskole i Holstebro. Hun sluttede sig til Brødremenigheden, hvis Udsendinge i hendes Ungdoms-aar rejste omkring her paa Egnen, hvor de ved deres hjærtevarme og indtrængende Forkyndelse vandt en Del Tilslutning. Hendes Almanak fra 1753 findes endnu paa Nørre Vosborg, hvor hendes Efterkommere senere kom til at bo. I samme Almanak ses, at hun var trolovet med et Medlem af Brødremenigheden, Købmand *Christen Noe* fra Ringkøbing, og at hun samme Aar den 17. August holdt Bryllup med ham paa Nørre Vinkel.

Deres eneste Barn, *Maren Kirstine Noe*, blev født i Ringkøbing den 2. Marts 1755. *Christen Noe* afstod 1761 sin Forretning i Ringkøbing til sin Lærling *Peder Tang* og flyttede til København, hvor han kom til at drive en ret stor Grossererforretning. Den 6. Maj 1774 blev Datteren *Maren Kirstine Noe* gift med Renteskriver i det vestindisk-guineske Kontor *Andreas Ewald Meinert*, som senere blev Renteskriver i Generaltold-

kammeret og mod Aarhundredets Slutning overtog sin Svigerfaders Forretning. Deres Datter *Marie Katrine Meinert* ægtede 1797 Ejeren af Nørre Vosborg *Niels Kiaer Tang*.

Grosserer A. E. Meinert aflagde 1807 et længere Besøg paa Nørre Vosborg, hvorfra han skrev efterfølgende Brev, der i visse Henseende kan have Interesse, baade fordi det netop i Aar er 100 Aar gammelt og fordi det giver Smaatræk af en Tid, der er ikke saa lidt forskellig fra vor.

Vejrliget i Forsommeren 1807 har haft nogen Lighed med det vi har i Aar med Hensyn til Kulden. Det samme gælder de stigende Kornpriser. Brevet er skrevet til Svigersønnen *Johannes Fenger*, en Søn af den 1774 afdøde københavnske Grosserer *Peter Fenger*, der er Stamfader til den senere saa kendte og udbredte fengerske Slægt.

Nørre Vosborg, den 29. Juni 1807.

Kiære Sviger Søn Johannes Fenger.

Jeg takker for Deres Skrivelse af 23. Juni, hvoraf det er mig kiært at erfare, at man i Siælland har det ypperste, frugtbareste Væir med afvejlende Regn og Solskin. Her staar Rugen overmaade godt, men om Vaar Sæden Byg og Havre kan ey siges det samme. Siden vores Ankomst til Nørre Vosborg er der og i sammes Omegn ikkun falden lidet Regn, derimod har en bestandig kold Vestenvind regieret, hvoraf Bygget her og der faar gule Blade, og Havren kan ej trives. Jeg ser, at Havren er stegen i Kiøbenhavn til den umaadelige Priis af 22 à 24 Mark. Dersom man for min Gaard paa Landet* skulde forlange den saa kaldede store

* Gaarden laa i Valby, der paa den Tid var en almindelig Landsby.

Leverance af 3 til 4 Tønder Havre, som gierne fordres, naar Bønderne har opfoeret, og Havren er dyrest, kunde der tages af det, som er indkiøbt til Vestindien, hvilket jeg beder at sige *Nicolai*, for ei at kiøbe Havre saa dyrt, i hvis Sted siden andet kan anskaffes, thi den Priis kan dog ey længe blive ved.

I Deres med Moders og Sødskendes Fornøjelse snart at kunne se *Christian Fenger** for at holde Bryllup med Jomfrue *Henningsen* deeltage vi hiertelig.

Her leve vi herlig og i Glæde. I Fredags Aftes fik vi Indbydelse fra Frue Kammer-Raadinde *Hansen*** i Holstebro til at spise hos hende næste Søndag, som var i Gaar den 28. Juni. Vi tog mod Indbydelsen, og en Dreng blev sendt til Holstebro 2½ Mil med et Brev for at give hende Efterretning derom. I Gaar Kl. 11 begave vi os paa Veien, Fruentimmerne i Kareth og vi andre paa aaben Vogn og kom Kl. 2 til Holstebro. Der fandt vi Byens bedste Famillier, Kammer-Raad og Landvæsens Commissair *Grøn****, Sognepræsten *Grooth* og Kiæreste, Madame *Tranberg* †, Manden var i Viborg Snapsting, en Frue *Jacobi* og Datter, Enke efter Justice Raad og Byfoged *Jacobi*. Vi fandt, som vi forestillede os, i Frue Hansen en meget fornuftig og fin Kone og

* Johannes Fengers Broder Christian Fenger, der 1807 ægtede Else Kirstine Henningsen, blev senere Livlæge hos Frederik VI, hvem han 1814 fulgte som Læge til Wien. Han døde 21. Oktober 1845.

** Fru Mariane Bernsdorff, der 1797 blev Enke efter Kammer-raad Peder Hansen til Landting og Kjærgaardsholm, boede først i det følgende Aarhundrede paa Holstebro Bispegaard, der laa yderst paa Vestersiden af Nørregade.

*** Overretsprokurator Andreas Grøn, f. i Holstebro 1756 og død sammesteds 1818.

† Jørgen Tranbjerg, Byfoged i Holstebro (1800—1811), var gift med Gertrud Kirstine Grøn. Han blev 1824 Ejer af Bækmark i Flynder Sogn.

bleve herlig tracterede, men fandt hende temmelig svagelig.

Kl. 7 tog vi derfra og kom Kl. 10 til Nørre Vosborg, thi Veien er meget tung og sandig.

Om Formiddagen var Veiret behagelig, men om Aftenen blæste som sædvanlig en meget kold Vind fra Nordvest, hvorimod vi maatte beskytte os med Frakke, Cavay, varme Halstørklæder over de andre Klæder.

Det var en lang Vej at rejse for at faa et Maaltid Mad, men vi vare dog alle fornøiede, da Selskabet og Beværtningen behagede os. Vi fik der at vide, som vi ey vidste før, at der den 14. Juni har været et stort Slag i Egnen af Königsberg mellem de franske og Russerne, hvori de første som sædvanlig havde Seiren*. 25,000 Mand bleve paa Pladsen, 30 Generaler døde, 80 Kanoner tagne. Seiren af samme Betydning som ved Marengo, Austerlitz og Auersted.

Ogsaa vilde man der vide, at vores gode Konge var syg og meget syg, hvorom vore Breve fra Kiøbenhavn dog intet tale.

Alle her hilse Dem og Deres Konc hiertelig, og jeg er Deres meget hengivne Svigerfader

A. E. Meinert.

Grosserer A. E. Meinert døde 1809, og den i Brevet omtalte Søn *Nicolai Jonathan M.* styrede Forretningen for Moderen indtil 1821, da han selv overtog den. Han ægtede 1810 sin Søsterdatter *Mette Christine Tang* fra Nørre Vosborg.

* Det her omtalte Slag stod ved Friedland netop Syaarsdagen efter Slaget ved Marengo.

FRA VESTERHAVSKYSTEN 1548

Ved P. SEVERINSEN

I vor Dage er vi med Rette stolte af Vestkystens Redningsvæsen og Redningsmænd. Vi ved tillige, at Vesterhavet har kunnet være ret gavmildt mod dem, der forstod at samle op. I den gamle Skildring paa Vers, som her fremdrages, synes man ikke at kunne gøre andet for de skibbrudne end at begrave dem, og det synes Forfatteren endog er en stor Kærlighedsgerning. Derimod ses det, at det ogsaa da var en ganske god Forretning at „malke den blaa Ko“.

Forfatteren er *Niels Andersen Svansø*, som havde studeret i Wittenberg og saa i Reformationsaarene blev Præst i Varde. Her skal han være bleven „ilde medhandlet af Papisterne“, saa at han en Tid fortrak og blev Lektor i Viborg. Men fra 1540 til sin Død 1555 var han atter Præst i Varde ved St. Nikolaj Kirke. Han har paa latinske Vers skrevet en Danmarks Beskrivelse 1548, hvoraf nogle Stykker er udgivet i Suhms „Nye Samlinger til den danske Historie“ I. Derfra er dette lille Stykke om Vesterhavet oversat.

Forfatteren viser sig deri som en Mand, der i „Poesi“ glemmer sin Kristendom og tumler med lutter græske Gudenavne, saa at der for jævne Folk skal en hel Forklaring til, inden det kan forstaas. Derfor skal det heller ikke tages altfor bogstaveligt, naar han fortæller, at Klitboerne bringer Ofre til Neptunus. Det er sikkert

kun „Poesi“. Der er ikke megen digterisk Flugt og Stemning i min Oversættelse, men jeg maa undskylde mig med, at det er der heller ikke i Originalen.

Her lidt til Forklaring:

Æolus er Blæstens Gud.

Neptunus er Havets Gud, saa at Havets Gaver er „neptuniske“.

Cimbrenne er Jyderne, se Side 4.

Charon er Færgemand over Floden Stygs i Dødsriget hos Grækerne. Han vil ikke have dem med, der ikke er jordede.

Bacchus er Vinens Gud, som fejres med Orgier.

Galla er en Præstinde for Kybele.

Phillis, sagnagtig Kvinde fra Trojanersagnene.

Venus, Forelskelsens Gudinde.

Nerevs, Søn af Neptunus.

Lycoris, Digteren Gallus's Elskede.

Æolus hidser det larmende Hav ved Vindenes Brus, slipper de mægtige Storme af Fængsel fra Skybjergets

Indre,

sender dem ud over Hav; da rejser sig høje de Vover.

Sømanden gribes af Angst, thi det er om Livet at gøre.

Skibene knuses til Vrag ved Søens utrolige Kræfter.

Mændene tumles omkring saa vel som den Ladning,

de førte.

Dog af Søerne bæres de ind og kastes paa Stranden.

Bøndernes Flok forsamler sig da i Natten den sorte, vandrer langs Kysten og gaar omkring paa Sandet det

hvide,

gennemsøger, hvad Bytte det gav; og neptuniske Gaver

fører med Tak de til Hus. De Legemer, Havet har

tumlet,

jordes i Land, thi Cimbrenne viser de Fremmede Hensyn,

at ikke Charon skal jage fra Stygs ujordedes Sjæle.

Ofte de hente fra Strand da bacchiske Gaver fra Kreta,
faar sig nu Vinen fra Rhin saa vel som sød Muskateller.
Glade saa holder de Gilde dermed i Natten den kolde,
holder med Naboer Drik og tømmer forsvarlige Skaaler.
For disse Gaver, de fik, de takker Neptunus og bringer
Ofre til ham, som ogsaa de fejrer med Orgier Bacchus,
syngende, som de har Skik, og som nu de Ord monne
falde.

Nu for Galla, for Phillis saa vel som for Nerevs, Lycoris
synger de op og springer med Glæde og løssluppen
Latter.

Bondeglæder som disse slukker Tidernes Sorger.

ET KLAGEBREV TIL CHRISTIAN II OVER KNUD GYLDENSTJERNE TIL TIM

Ved P. SEVERINSEN

I Aaret 1517 døde Kong Christian den Andens Elskede *Dyveke* pludselig. Man mente, det skyldtes Gift, og Mistanken faldt paa *Torben Oxe* og hans Fætter *Knud Pedersen Gyldenstjerne* til Timgaard. 29. November blev *Torben Oxe* henrettet, men *Knud Gyldenstjerne* slap med Livet. Dog forvistes han fra Hoffet til sin vestjydske Gaard og var i Kongens højeste Unaade.

Dette vidste selvfølgelig Borger og Bonde godt, og Kundskaben om den lidenskabelige Konges Sindsstemning har vel nok været medvirkende til, at nedenstaaende Brev er kommet af Sted. Paa den anden Side er det ret betegnende for den fremfusende og selvraadige Herremand, at han, mens hans Hoved sad saa løst, har vovet en Optræden som den, der berettes om.

Brevskriveren er „en fattig elende Mand“, d. v. s. en fremmed her paa Egnen. Sprogformen vidner ogsaa om, at han næppe er Vestjyde af Fødsel. Men iøvrigt er det betegnende nok, at skønt Brevet er navnløst, beder han saa mindeligt Kongen om ikke at røbe, hvem der har skrevet det.

Der er heller intet Aarstal, men Tiden fremgaar af de Forhold, der hentydes til. Der slaas paa, at *Knud Gyldenstjerne* er i Kongens Unaade. Han har overfaldet en Bonde, som var Fæster under *Blæsbjerg* i

Mejrup Sogn, men som derfor meget godt kan have haft sin Gaard i Nærheden af Tim. Blæsbjerg havde indtil 1518 tilhørt *Niels Clemmentsen* til Avnsbjerg. Men da inddroges hans Gods under Kronen, og *Ejler Bryske*, Befalingsmand paa Lundenæs, havde det i Forlening 1518—20. I denne Tid er det sket.

Knuds største Brøde var selvfølgelig den, at han havde mishandlet ikke een af sine egne men een af Kronens Bønder. Men han og Lensmanden havde jævnet det med hinanden, og saa var der ingen Ret for Bonden paa Tinge. I dette Forhold vil nu den anonyme Brevskriver have Borger- og Bondekongen til at skride ind. Han kunde nok unde de store Herrer en lille Dukkert.

Brevet findes i Rigsarkivet blandt indkomne Breve til Danske Kancelli. For Læseligheds Skyld meddeles det med moderne Retskrivning, dog saaledes, at ejendommelige Ordformer er bevarede. Der skelnes ikke mellem a og aa.

Item, kæreste nadige Herre, maa Eders Nade værdes at vide, at *Oluf Bang* sagde for mig Pinsaften, og haver jeg ogsaa selver forfaret i Sandhed, at den Stund, han var hos Eders Nade *Ejler Bryskes* Ærende, da red *Knud Persen* i Eders Nades fattige Tjeners* Gard, en Bunde, som tjener til Blæsbjerg, opslo Bundens Dorre og ransagde efter Bunden og vilde sla Bunden ihjel. Der Knud Pedersen fornam, at Bunden var ude paa Marken, sa red han ud imod Bunden. Sa fik* han sin Svend sin Hest. Sa sti Knud Pedersen af sin Hest og gik til Bunden og sla hannem med et Spyd sa jammerlig, at Gud maatte forbarme sig derover. Og

* Der staar „tierens“.

** fik d. v. s. overlod.

siden modtes Ejler og Knud Pedersen paa Herredstinget. Da tørte Ejler ikke tale et undt Ord til Knud Pedersen.

Kæreste nadige Herre, dette sade Oluf Bang for mig. Beder jeg Eders Nade for Guds Skyld, at I ikke røbe mig, thi at jeg er her en fattige elende Mand; og vilde jeg gerne vare Eder ad Eders Nades Skade. Faar Knud Pedersen eller Ejler at vide, da lade de mig sla ihjel. Men havde Ejler været Eder Nade saa tro, som hannem hadde burd, og som han sejer, da hadde hannem hørt at vedergøret. Og maatte de age samme Bunde hjem af Marken. Kæreste nadige Herre, havde det været en anden, slig Gerning havde gord, da skulde Ejler vel have braset. Nu giver han sig vel til Freds. Gør for Guds Skyld og flyer Eders fattige Tjenere Skel. Det er Eders Nade et stort Hovmod, som Eders Nade er sket, som det er fat mellum Knud Pedersen og Eders Nade. Det sejer hver Mand i Narre-Jøland.

LIDT OM HADERUP OG SEVEL PRÆSTEEMBEDER

Ved P. KRISTENSEN

HADERUP PRÆSTEEMBEDE

Til Haderup Præst svares aarlig $1\frac{1}{2}$ Td. Rug og $1\frac{1}{2}$ Td. Byg, for at han skal holde Prædiken om Fredagen i Fasten.

I Præste-Indberetningen 1690 nævnes dette Korn. Præsten den Gang, Provst Kristen Jensen, skriver, at der til Embedet svares aarlig $1\frac{1}{2}$ Td. Rug og $1\frac{1}{2}$ Td. Byg fra Koldkur i Resen Sogn, Fjends Herred, Viborg Amt. Han mener, at en adelig Dame fra Bustrup har undt Præsten Kornet for *en Sjælemesse, der ved Reformationen forandredes til Fasteprediken*.^{*} Legatet skulde altsaa være fra Katolicismens Tid.

Andre Steder siges der, at Tønne Juels Enke Ane Katrine Friis til Taarupgaard har givet Kornet fra Koldkur for en Rejseprediken hver Fredag i Fasten. Hun døde 1698. Præsten Kr. Jensen var født i Haderup, hvor hans Fader ogsaa var Præst. Hvad Kr. Jensen indberetter, maa være mest sandsynlig, thi han maa dog vide, om Ane Katrine Friis har givet det.

Hans Eftermand Peder Frederiksen Kragelund vilde Mændene i Koldkur ikke yde Afgiften. Han lod dem

^{*} Lignende Forhold findes ved flere Kirker i Amtet. Kommende Aargange vil muligvis kunne bringe noget derom. Red.

derfor 1713 indstævne for Retten i Holstebro, hvor de vedgik, at de var pligtige til at svare 1½ Td. Rug og 1½ Td. Byg aarlig. Et Dokument, der nu findes i Provinsarkivet, indeholder følgende:

„Fredag 28. April 1713 var Clemen Poulsen og Jens Sørensen af Koldkur for Retten i Holstebro, da Hr. Jens Thøgersen var Herredsfoged, angaaende Betalingen af Korn til Haderup Kirke. De Mænd havde boet i Koldkur i nogle og tyve Aar, de havde leveret deres Skyldkorn, 1½ Td. Rug og 1½ Td. Byg, for en Passionsprædiken hver Fredag i Fasten. De forklarede, at de ogsaa skyldte til Haderup Kirkeværgere at levere 1 Skp. Rug og 1 Skp. Byg.

Læst for Retten i Fjends-Nørlyng Herreder 29. Juni 1760.“

SEVEL PRÆSTEGAARD

Denne har været større end sædvanlig i Vestjylland. Ved Udskiftningen 1797 var Gaarden 12 Td. 1 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartkorn. Før Reformationen var her ingen Præstegaard, thi Præsten for Stubber Kloster og Sevel boede paa Klosteret. Af katolske Præster kendes Niels Christensen 1489 og Morthen Morthensen 1511.

Efter Kronens Skøder købte Iver Kjeldsen Juel Stubber Kloster og Gods 1547, og ved Kongebrev af 12. Jan. 1554 fik han Tilladelse til, at han maatte nedbryde Trandum Kirke, imod at han skulde udlægge en god Præstegaard i Sevel. Kirken blev nedbrudt, men Præstegaarden kom ikke den Gang. Juel har nok ikke haft Lyst til at slippe en af sine Gaarde i Sevel til Præsten. Under 9. Maj 1555 faar han Paalæg derom, men forgæves. I et Reskript af 17. Marts 1570 ses det, at Præsten har boet i Trandum Præstegaard, nu kaldet Kirkegaard, over 1 Mil fra Sevel Kirke.

Iver Juels Enke Mette Munk melder samtidig hermed, at hun har udlagt en Gaard i Sevel til Præsten, men naar han er flyttet til den, kan næppe oplyses. Denne Gaard havde efter Indberetningen 1690 af Hartkorn 5 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Sammesteds fortælles, at samtlige Lodsejere i Stubbergaard havde forundt Præsten i Sevel for hans Gaards Ringheds Skyld en Gaard, kaldet Kærgaards Jord.

I Matrikullen 1688 staar Sevel Præstegaard anført med Hartkorn 5 Td. 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., og ved en anden Gaard i Sevel findes følgende Bemærkning:

„Præstens Annexgaard af Hartkorn 6 Td. 5 Skp. 3 Fdk. — Denne Gaard er af samtlige Stubbergaards Arfvinger perpetueret Præsten for hans Kalds Ringheds Skyld efter deris til hannem udgifne Brev, dateret 6. Oktober 1661, som og i nogle Aar har været brugt under Præstegaarden. Herligheden, som er Arbejdet, er hannem forundt fri, hvorimod hand Vin og Brød til Kirken skalt holde ved liige.“

I det 16. Aarhundrede vilde Stubbergaards Ejer knap unde Præsten en Gaard, men efter 1661 havde han to, der senere er lagt sammen.

Det er altsaa ikke rigtigt, naar Hofmann i sine Fundationer og Gavebreve, V. Tome, Pag. 624, skriver, at Iver Juel har tillagt Præsten i Sevel en Gaard for Vin og Brød. Det er først sket c. 100 Aar efter hans Død, der indtraf 1555.

HISTORISK SAMFUND

FOR RINGKØBING AMT

I Sommeren 1906 enedes en Kreds af historisk interesserede Mænd om at arbejde for at faa dannet et historisk Samfund for Ringkjøbing Amt. Der rettedes da Henvendelse til omtrent 60 Mænd i Amtets forskellige Egne, hvoraf de fleste gav Sagen deres Tilslutning og tilbød at være Medindbydere til det forberedende Møde, der fandt Sted i Ringkjøbing den 25. September 1906.

Til dette Møde havde omtrent 50 af Indbyderne tilige med enkelte andre indfundet sig. Lærer *P. Storgaard Pedersen*, Hee, indledede med et Foredrag om, hvilke Opgaver et historisk Samfund burde tage op. Under den paafølgende Forhandling var der i det hele god Stemning for, at man ogsaa her skulde tage fat paa Sagen, til hvis Fremme der valgtes en foreløbig Styrelse, bestaaende af efternævnte 5 Mænd: Amtmand *H. C. Dons*, Rindumgaard, Lærer *P. Storgaard Pedersen*, Hee, Gaardmand *Poul Poulsen*, Bøvling, Pastor *P. Severinsen*, Tim, og Museumsforstander *J. A. Trøstrup*, Herning.

Af disse blev Amtmand *H. C. Dons* Formand og Lærer *P. Storgaard Pedersen* Sekretær.

I Løbet af den paafølgende Vinter virkede den foreløbige Styrelse for yderligere Tilgang af Medlemmer og udarbejdede Forslag til Vedtægter for Samfundet, der

afholdt sin konstituerende Generalforsamling i Ringkøbing den 11. April 1907. Det kunde da meddeles, at der paa dette Tidspunkt var indmeldt 540 Medlemmer i Samfundet. Det fremsatte Forslag til Vedtægt for „Historisk Samfund“ vedtoges med faa Ændringer, saaledes som det herefter følger.

Ved det derefter foretagne Styrelsesvalg valgtes følgende Mænd: Amtmand *H. C. Dons*, Lærer *P. Storgaard Pedersen*, Pastor *P. Severinsen*, Gaardmand *Poul Poulsen*, Museumsforstander *J. A. Trøstrup*, Maler *Th. Kr. Hansen*, Hoven, Lærer *J. P. Haahr*, Holstebro, Borgmester *J. Finsen*, Ringkøbing, og Pastor *F. Holm*, Sal.

Styrelsen delte Arbejdet mellem sig paa følgende Maade:

Formand: Amtmand *H. C. Dons*.

Næstformand: Borgmester *J. Finsen*.

Sekretær og Kasserer: Lærer *P. Storgaard Pedersen*.

Redaktionsudvalget: Borgmester *J. Finsen*, Lærer *P. Storgaard Pedersen* og Pastor *P. Severinsen*.

Foredragsudvalget: Pastor *F. Holm*, Lærer *J. P. Haahr* og Gaardmand *Poul Poulsen*.

VEDTÆGTER FOR HISTORISK SAMFUND

FOR RINGKØBING AMT

§ 1.

Samfundets Formaal er at vække og udvikle den historiske Sans hos Befolkningen i Amtet, at indsamle Oplysning og udbrede Kundskab om Begivenheder og Personer, der har haft særlig Betydning for denne Del af Landet, og at fremdrage og belyse de Fortidsminder om Landet og dets Befolkning, som her findes.

§ 2.

Formaalet søges fremmet ved Udgivelse af en Aar-bog („Hardsyssels Aar-bog“), indeholdende historiske Efterretninger, ved Afholdelse af historiske Foredrag og Møder til Drøftelse af herhen hørende Emner og ved Indsamling og Bearbejdelse af Oplysninger af historisk Interesse.

Forsaavidt Samfundets Midler tillader det, kan der gives Bidrag til Udgivelse af Fremstillinger af mere almindelig Betydning af Egnens Historie og Undersøgelser af historisk Interesse, ligesom der kan betales et passende Honorar for Afholdelse af Foredrag og lign.

§ 3.

Medlem af Samfundet er enhver, der melder sig til Styrelsen og indbetaler et aarligt Bidrag af 2 Kr. eller mindst 25 Kr. en Gang for alle. Tiden for Aarsbidra-

genes Betaling bestemmes af Styrelsen. Ethvert Medlem modtager uden Betaling et Eksempplar af Samfundets Aarbog. Styrelsen kan træffe Overenskomst med de i lignende Øjemed i andre Amter stiftede Foreninger om Optagelse af Medlemmer af disse i Samfundet og Adgang for Samfundets Medlemmer til at indtræde i nævnte Foreninger imod nedsat Betaling.

§ 4.

Samfundets Styrelse bestaar af 9 Medlemmer, der vælges ved Stemme flerhed paa Aarsmøderne for et Tidsrum af 6 Aar. Hvert andet Aar afgaar 3 Medlemmer, de to første Gange ifølge Lodtrækning, senere efter Tur. Afgaar et Medlem udenfor Tur, vælges paa førstkommende Aarsmøde et nyt Medlem for den til tilbagestaaende Del af den afgaaedes Funktionstid.

Afgaaende Styrelsesmedlemmer kan genvælges.

Styrelsen er ulønnet. Den vælger selv sin Formand og fordeler Arbejdet mellem sine Medlemmer.

§ 5.

Styrelsen aflægger aarlig Regnskab over Samfundets Indtægter og Udgifter, omfattende Tiden fra 1. April til 31. Marts. Regnskabet, der skal være aflagt inden Udgangen af Maj, revideres i Løbet af Juni af tvende paa Aarsmøderne ved Stemme flerhed valgte Revisorer, der skiftevis afgaar ved Aarsmøderne, første Gang ifølge en af Styrelsen foretagen Lodtrækning. Genvalg kan finde Sted.

Et Uddrag af Regnskabet tilligemed Revisorernes Paa-tegning paa dette optages i Aarbogen, der tillige skal indeholde en Fortegnelse over Samfundets Medlemmer og over de Samfundet tilstillede Skrifter og Optegnelser, der opbevares i Samfundets Arkiv.

§ 6.

Udlaan af Samfundets Arkivsager kan ske efter skriftlig Begæring derom til Styrelsen, der kan fordrø Sikkerhedsstillelse for rettidig Tilbagelevering af det udlaaente i ubeskadiget Stand. Styrelsen kan foranstalte Afskrift taget af vigtige Optegnelser.

§ 7.

Hvert Aar i August eller September afholdes et Aarsmøde, paa hvilket foretages Valg af Styrelsesmedlemmer og Revisorer i de afgangendes Sted, afgives Beretning om Samfundets Virksomhed i det forudgaaende Aar, fremlægges Regnskab for det sidste Regnskabsaar og tages Beslutning om dettes Godkendelse, behandles de Sager, der iøvrigt af Styrelsen forelægges.

Forslag og Æmner, der af Medlemmer af Samfundet ønskes fremførte paa Mødet, maa mindst 8 Dage forud anmeldes til Styrelsen.

Ekstraordinære Møder kan sammenkaldes af Styrelsen og skal finde Sted, naar mindst 50 Medlemmer retter skriftlig Forlangende derom til Styrelsen.

Sagerne afgøres ved simpel Stemme flerhed. For at Beslutning om Forandring i Vedtægterne eller om Oplosning af Samfundet kan tages, udkræves dog, at mindst 50 Medlemmer er tilstede, og at af disse mindst $\frac{3}{4}$ stemmer for Forandringen; er et færre Antal Medlemmer mødt paa vedkommende Generalforsamling, indvarsles inden 4 Uger til en ny Generalforsamling, paa hvilken Beslutningen kan tages med fornævnte Majoritet uden Hensyn til de mødendes Antal.

Stemmeberettiget er enhver, der den sidste Maaned har været Medlem af Samfundet.

§ 8.

Styrelsen foranstalter Samfundets Møder bekendtgjorte mindst 14 Dage inden Afholdelsen ved Meddelelser i Dagblade eller paa anden hensigtsmæssig Maade.

Samfundets Møder ledes af en efter Forslag af Styrelsen valgt Dirigent, der tillige tager Bestemmelse om Fremgangsmaaden ved Stemmegivning.

§ 9.

I Tilfælde af Samfundets Opløsning skal dets Arkivsager afgives til et offentligt Arkiv eller Samling, saavidt mulig indenfor Amtets Grænser.

Saaledes vedtagne paa Samfundets Generalforsamling den 11. April 1907.

•

MEDDELELSE FRA REDAKTIONSUDVALGET

Nærværende første Aargang af Aarbogen har maattet tilvejebringes med meget kort Frist. Kun faa Bidrag er komne udefra, hvorfor Redaktionen i høj Grad har maattet rykke ud med, hvad dens Medlemmer selv havde liggende. Naar alt kommer ind i sin normale Gænge, vil formentlig en større Kreds melde sig til Arbejdet og gøre det vægtigere. Redaktionen har i den Henseende allerede flere gode Tilbud.

Til Slutning er vedføjet et udførligt Register, der skulde tjene til, at enhver let kan finde, hvad han særlig søger. Ved at gennemløbe Listen vil man se, at Aarbogen bringer et eller andet gammelt Minde fra de allerfleste Sogne i Amtet. Stundom vil man ved at efterse i Registret ogsaa kunne finde en eller anden Oplysning til det, der omtales i Afhandlingerne.

RETTELSER

S. 40. Ifølge Meddelelse fra Hr. Evald Tang Kristensen findes en tilsvarende Afskrift af Hr. Berthel Agerholms Syner i Ribe Kathedralskoles Bibliothek blandt Indberetninger, som Biskop Bloch i sin Tid afkrævede Præsterne i Ribe Stift.

Mester Lave, som nævnes S. 46, er Bølling Herreds Provst Magister *Lave Jensen Øderup*, der ca. 1600 —ca. 1628 var Sognepræst i *Stavning*.

„Lindberg“ Sogn i Korrespondancen til „Aarhus Stifts-Tidende“ S. 125 er en Fejltagelse for *Lindeballe* Sogn, nu Anneks til Gadbjerg.

FORTEGNELSE

OVER

MEDLEMMER AF „HISTORISK SAMFUND“ FOR RINGKØBING AMT

Livsvarige Medlemmer

Aaberg, Landinspektør, Lemvig
Aggerholm, Bankdirekt., Holstebro
Brejnholt, Propr., Sdr. Vinkel
Mattrup, Kreaturkom., Lemvig
Nielsen, R., Folketgsm., Hammerum
Olufsen, P., Propr., Qvistrup
Petersen, Oscar, Driftsb., Lemvig
Poulsen, Ingeniør, Lemvig

Herning

Andersen, Frederik, Købmand
Andersen, Poul, Hotelejer
Barfod, Marie, Konditorske
Bendixen, Redaktør
Bahnert, Arthur, Ølhandler
Buch Christensen, Købmand
Brix, J., Skomager
Deigaard, Sagfører
Ebbe, R. I., Sagførerfuldmægtig
Elkjær, Andr. J., Gartner
Eriksen, H., Boghandler
Eriksen, N. P., Træhandler
Fenger, Jens, Købmand
Fløe, J. B., Snedker
Gjedding-Thisted, J., Materialhdl.
Gregersen, P., Restauratør

Grimstrup, K. P., Uhrmager
Halle, Carl, Kellner
Handberg, Anna, Detailhandlerske
Hansen, H. P., Konservator
Hansen, H. P., Cigarhandler
Hansen, Marie, Syjomfru
Hansen, Nis M., Kontorist
Hansen, N. K., Købmand
Hansen, Gartner
Hansen, Sander, Tømmerhandler
Harrsen, Harro, Læge
Harrsen, Mary, Frue
Henrichsen, F., Glarmester
Hurupp, Nic., Kontorist
Hvass, Herredsfuldmægtig
Jakobsen, J., Boghandler
Jakobsen, P., Sadelmager
Jedich, J. Th., Snedkermester
Jensen, A. Chr., Foreningsvært
Jensen, Chr., Hotelejer
Jensen, F. V., Cancelliraad
Jensen, Martin, Lærer
Jensen, N., Tømrmester
Jensen, P., Malermester
Jensen, Søren, fhv. Gæstgiver
Junget, J., Isenkræmmer
Kampmann, M., Skomagermester
Kiilerich, J., Realskoleforstander

Kjær, Chr., Sparekassekasserer
 Kjær, H. P., Materialist
 Krog, A., Læge
 Larsen, Chr. F., Redaktør
 Lillelund, J. M. Søe, Gaardejer
 Lund, L., Victualiehandler
 Lynbech, Chr., Købmand
 Madsen, M. L., Herredsfuldmægtig
 Møller Nielsen, Chr., Orgelfabrikant
 Nielsen, Chr. B., Vinhandler
 Nielsen, M., Bogbinder
 Nielsen, N., Politibetjent
 Nygaard, Jens, Købmand
 Ormstrup, Urmager
 Pagh, N., Postkontrahent
 Pallesen, P., Konditor
 Petersen, Carl, Lærer
 Petersen, Hans, Ølhandler
 Poulsen, Chr., Købmand
 Poulsen, J. L., Forretningsbestyrer
 Rasmussen, Alb., Direktør
 Rasmussen, Joh., Isenkræmmer
 Sepstrup, Otto, Købmand
 Siersted, Herredsfoged
 Simonsen, Anna, Detailhandler
 Sindahl, L. P., Bager
 Staunstrup, Lærer
 Søndergaard, J., Skrædermester
 Sørensen, N. Rahbech, Skomager
 Terkelsen, Enevold, Pastor
 Thomsen, J. P., Beklædningshandl.
 Thomsen, N., Snedkermester
 Tolderlund, E., Bankdirektør
 Trøstrup, J. A., Museumsforstander
 Valeur, C. V. J., Sagfører
 Yde, Chr., Bankdirektør

Holstebro

Aggerholm, Frue
 Aggerholm, R., Particulier
 Astrup, C. A., Købmand

Dethlefsen, Læge
 Falbe-Hansen, Branddirektør
 Gimsing, Læge
 Haahr, J. P., Lærer
 Houmøller, J. A., Købmand
 Jensen, Chr., Boghandler
 Jensen, J. R., Postekspedient
 Jørgensen, Borgemester
 Krogh-Jensen, P., Overlærer
 Lillelund, C. C., fhv. Skolebestyrer
 Meinhardt, J. C., Købmand
 Nielsen, Jakob, Skrædermester
 Nielsen, Th., Redaktør
 Rasmussen, Mejeribestyrer
 Schourup, Toldforvalter
 Schou, J., Købmand
 Thomsen, N. P., Bogtrykker
 Wium, A., Kæmner

Lemvig

Andersen, Aksel, Assistent
 Andersen, Læge
 Bernth, Borgemester
 Bjerre, J., Bankdirektør
 Fynbo, Garvermester
 Jensen, A., Kontorist
 Jørgensen, Justitsraad
 Lilholt, Hans, Redaktør
 Poulsen, Lærer
 Schiøttz Christensen, Cancelliraad

Ringkøbing

Andersen, Amtstuebestyrer
 Baden, J. C., Skomager
 Birkedal, Købmand
 Birk, O. C., Læge
 Broe, J. C., Købmand
 Charles, Savværksejer
 Christensen, Chr., Købmand
 Cramer, Cancelliraad
 Dyekjær, Chr., Cand. phil.

- Dyekjær, Enevold, Postfuldmægtig
 Edsberg, Herredsfuld­mægtig
 Fastrup, Redaktør
 Fensbøl, Lærer
 Finsen, Borgmester
 Flint, Lærer
 Fogh-Nielsen, Læge
 Frederiksen, Apotheker
 Frost, A. C., Amtsfuldmægtig
 Glistrup, Ole, Fabrikant
 Grove, Sagfører
 Hansen, F., Fuldmægtig
 Hansen, Gundelach, Fotograf
 Harpøth, J. P., Kasserer
 Holm, Barbara, Bestyrerinde
 Holm, P., Boghandler
 Høy, Jakob, Urmager
 Høy, Jens
 Iisager, A., Købmand
 Jakobsen, Vald., Købmand
 Jensen, A., Bankdirektør
 Jensen, Amtsfuldmægtig
 Jensen, I. A., Købmand
 Jensen, P., Træhandler
 Jensen, P. C., Melhandler
 Jensen, Svend Trøst, Murer
 Jespersen, Joh.
 Junge, P., Købmand
 Kamp, M. P., Sagfører
 Klørboe, cand. jur., Herredsfuldm.
 Klokker, Math., Bager
 Koldborg, Købmand
 Krarup, Janus, Sagfører
 Lange, Vald., Købmand
 Larsen, Laura, Lærerinde, Frk.
 Larsen, P. M., Overlærer
 Lund, J. P., Bager
 Lund, Telegrafbestyrer
 Madsen, H., Kaptajn
 Melchior­sen, Professor
 Mølgaard, Carl, Fabrikant
 Nielsen, Augustinus, Entreprenør
 Nielsen, C., Redaktør
 Nielsen, J. C., Kasserer
 Nielsen, Jørgen H., Købmand
 Nielsen, J. S., Bankdirektør
 Nielsen, Kordegn
 Nordbek, Lærer
 Olesen, G. D., Togbetjent
 Olsen, Maler
 Petersen, Provst
 Rasmussen, A., Bogtrykker
 Rich, H., Maler
 Saabye, Toldforvalter
 Schiønning, H.
 Skikkild, C., Købmand
 Skovgaard, Lærer
 Strandbygård, Øjenlæge
 Strandbygård, Catarine, Frue
 Sørensen, S. C., Dyrlæge
 Sørensen, S., Isenkræmmer
 Tang, P., Købmand
 Tang, Sagfører
 Thomsen, Tandlæge
 Trane-Larsen, Postmester
 Trap, Overbanemester
- Struer**
- Christensen, Thor, Lærer
 Olsen, V., Lærer
 Petersen, Konsulent
- Arnborg pr. Herning**
- Jensen, Ernst, Lærer, Birke­bæk
 Olesen, L., pens. Lærer
- Assing pr. Herning**
- Jensen, Poul Chr., Gaardmand
- Avlum pr. Avlum**
- Andersen, Bertel, Lærer, Varhede
 Beyer, J. C., Stationsforstander

Brix, Jens, Jersild
 Grønbæk, Morten, Gaardm.
 Hansen, Andreas, Maler
 Jensen, Anders Chr., Vesterhuse
 Jensen, J. P., Lærer, Kilde
 Kristensen, J., Lærer, Ljørring
 Nielsen, Askov, Manufakturhldr.
 Nielsen, Steffen, Ljørring
 Taulborg, Chr., Gaardmand

Borbjerg pr. Holstebro

Pedersen, P., Amsraadsmedlem

Bording pr. Silkeborg

Højmark, Lærer, Bodholt

Borris pr. Borris

Christensen, Jeppe, Lærer
 Jensen Kjær, Ole Chr., Gaardm.
 Rabjerg, Chr., Sognefoged

Bølling pr. Skern

Andersen, Laurids
 Bendtsen, Hans, Gartner
 Bendtsen, Viggo B.
 Boye, Hans
 Brinck, Chr.
 Buch, Hans
 Christensen, Chr. Smed
 Dalgaard, Chr., Sognefoged
 Gravesen Sand, Chr.
 Jakobsen, Jens, Gaardmand
 Jessen, Poul
 Kragmose Jepsen, Hans
 Lauridsen, Hans
 Lunde, Hans, Gaardmand
 Madsen, Mads Peter, Gaardmand
 Mortensen, Anders, Gaardmand
 Mulbjerg, Jens Chr., Gaardmand
 Okholm, H., Gaardmand

Bøvling pr. Faare

Aagaard, Søren, Gaardmand
 Agger, Jens, Gaardmand
 Agger, Mads, Gaardm, Kjølhede
 Borup, J. Jørgensen, Friskolelærer
 Busch, E., Læge
 Christensen, Iver, Tømrer
 Ernst, Apoteker
 Hansen, Niels, Maler
 Hansen, Mads, Murer
 Hansen, Th., Mejeribestyrer
 Ilvad, Chr., Gaardmand
 Jensen, Chr., Nytoft
 Jensen, Jens P., Gaardmand
 Jensen, Mads, Møller
 Jespersen, J., Uddeler
 Knudsen, Knud, Smed
 Lauge Bek, Gartner
 Lybecker, A., Købmand
 Lykke, Peder, Gaardmand
 Madsen, Mads, Gaardejer
 Møltoft, Chr., Gaardmand
 Nielsen, A., Skomager
 Nielsen, Jens, Gaardmand
 Nielsen, Stationsforstander
 Nielsen, Valgmenighedspræst
 Ovesen, Chr., Gaardmand
 Petersen, P. O., Direktør
 Poulsen, Poul, Gaardmand
 Qviesgaard, Chr., Tømrer
 Raabjerg, P., Repræsentant
 Skraldhede, Anton, Slagter

Dejbjerg pr. Skern

Bruhn, V., Proprietær
 Mikkelsen, Chr., Grdm., Hedegaard
 Mikkelsen, Lars, Gaardm., Rabjerg
 Mortensen Overgaard, Chr., Grdm.,
 Vognbjerg
 Poller, Ant., Teglværksejer, Alkjærsgig
 Schønau, Joh., Skindbjerg

Dybe pr. Lemvig

Lind, Proprietær, Knudsgaard
 Thybo, Jens, Gaardmand
 Thøgersen, Knud, Husmand

Egvad pr. Tarm

Arntz, Distriktslæge, Tarm
 Debel, Nis, Sognefoged, Tarm
 Madsen, A., Boghandler, Tarm
 Madsen Mygdal, Skolebest., Tarm
 Sørensen, N., Vognmand, Tarm

Ejsing pr. Vinderup

Bjerregaard, N., Gaardmand
 Larsen, Niels, Gjeddal, Gaardmand
 Lund, K., Lærer
 Svenning Pilgaard, Gaardmand
 Søndergaard Jensen, Pastor

Fabjerg pr. Lemvig

Svendsgaard, Søren, Fabjerg

Faster pr. Skern

Andersen, Jens Chr., Gaardmand
 Stensig Jensen, Jens, Sognefoged

Ferring pr. Bonnet

Borup, Frederik, Gaardmand
 Larsen, Lærer

Fjaltring pr. Ramme

Aagaard, Jens, Boelsmand
 Jensen, Niels, Gaardm., Sønderby

Gellerup

Brøndlund, M., Lærer, Birk
 Mikkelsen-Tønning, Lærer, Busk

Gørding pr. Vemb

Nielsen, Berthel
 Susgaard, L. Chr.

Gudum

Touborg-Jensen, Chr., Gaardmand

Hanning pr. Skern

Mortensen, Jens, Grdm., Finderup
 Nielsen, N. M., Mejeribestyrer
 Kongensholm, Jens, Gaardmand
 Tylvad, Niels, Gaardmand

Harboøre

Dahl, J. J., Lærer
 Kyndi, Chr.
 Møllerup, P.
 Pinholt, J. J., Købmand

Heldum pr. Lemvig

Bertelsen, Lærer

Hee

Christensen, J. C., Konsejlspræs. id.
 Christensen, Stationsmester
 Hansen, Hans Olivarius, Murer
 Jensen, J. H., Sognepræst
 Jensen, Johannes, Husmand
 Jeppesen, Niels P., Tømmer
 Kjeldsen, Niels Chr., Gaardmand
 Madsen, M. A., Købmand
 Pedersen, P. Storgaard, Lærer
 Petersen-Bjærge, Th., Lærer

Hemmet

Olesen, Morten, Sognefoged

Hjerm pr. Hjerm St.

Hald, Mejeribestyrer
 Jakobsen, J. P., Lærer
 Ketelsen, Stationsforstander
 Mariendal, A., Gaardmand
 Normann, Chr., Gaardmand

Holmsland

Christensen, Chr. Lodbj., Gaardm.
 Christensen, K. M., Mejeribestyrelser
 Christiansen, Andr., Gaardmand
 Christiansen, N. P., Lærer
 Christiansen, P., Gaardmand
 Fjord, Chr., Gaardm., N. Lyngvig
 Iversen, Milter, Sognefoged, Klegod
 Kjærgaard, Chr., Gaardm., Nysogn
 Ledgaard, Jens, Gaardmand
 Olesen, Jeppe, Lærer
 Siig, Laurids Midtby, H.

Houen pr. Tarm

Christiansen, Søren, Sogneraad-
 formand
 Hansen, Hans Chr., Gaardm., Ørbæk
 Hansen, Th. Chr., Maler
 Holt, M., Skovrider
 Jensen, Mourits, fhv. Købmand
 Johansen, Hans Peder, Grdm., Dyrvig
 Johnsen, Anker, Gaardm., Ørbæk
 Kristensen, K., Forstander
 Møller Eg, J., Hoven Mølle
 Møller, M., Mejeribestyrelser, Ørbæk
 Pagh, Niels, Gaardmand
 Stengaard, H., Afholdsvært
 Østergaard, N. J., Lærer

Hover pr. Ringkøbing

Boutrup, A., Lærer
 Hansen, Hans, Gaardmand, Sig
 Hansen Kjeldgaard, Andreas, Grdm.
 Jensen, Søren, Møller
 Kristensen, Kristen, Gaardmand
 Lauridsen, Chr. H., Gaardmand
 Nielsen, Chr., Statsplantør
 Nygaard, Kristian, Gaardmand

Hove

Pinholt, J. Gr., Lærer

Humlum

Jonassen, Mejeribestyrelser

Husby

Andersen Øe, Knud, Gaardmand
 Nielsen, Pastor

Idum

Aaes, C. C., Lærer

Ikast

Hansen, S., Stationsforstander
 Høeg, F. L., Sognepræst
 Jensen Rode, Anders, Gaardmand
 Østergaard, Niels, Grdm., Suderbæk

Lyne

Christiansen, Lars Th.
 Hansen, Ole, Gaardmand
 Jakobsen, Th., Nørhede
 Madsen, Jens Chr., Sønderdiger
 Pedersen, Bennet, Østergaard
 Ravnkjær, Hans, Østergaard

Lønborg

Andrup, Jens, Sognefoged, Dbgm.
 Bollerup, Laurids, Vostrup,
 Fløe, Palle, Amtsvandinspt., Justitsr.
 Petersen, Lærer
 Stampe, Mejeribestyrelser
 Tranberg, Ernst, Lønborggaard

Madum

Andersen, Kristen, Gdrm., Madumkj.
 Holm, Svend, Sognefoged
 Jensen, Andreas, Snedker
 Jørgensen, Jørgen, Gdrm., Vibholm
 Kjærgaard, Johs., Grdm., Madumkj.
 Lauridsen, Edvard, Gdrm., Opstrup
 Pedersen, Mads, Grdm., Madumkj.
 Poulsgaard, Niels, Grdm., Poulsg.
 Sørensen, Christen, Husm., Degneb.

Frandsen, P., Købmand
 Frost, Postmester
 Ganer, P., Købmand
 Hansen, Andreas, Købmand
 Hansen, Chr. Gade, Købmand
 Jessen, Jens, Tømrer
 Levinsen, V., Læge
 Lunde, Mads, Gaardmand
 Madsen, Kold, Blikkenslager
 Mortensen, N. Chr., Grdm., Smedeg.
 Nielsen, H., Gaardejer, Kærgaard
 Oldager, Th., Gartner
 Olesen, Chr., Kontorist
 Pedersen, P. J., Inspektør
 Petersen, J., Mølleeer
 Poulsen, P., Skræder
 Schytte, Chr., Herredsfuldmægtig
 Stendevad, J. N., Købmand
 Strandbygaard, J., Bogtrykker

Snebjerg

Andersen, Chr. M., Gaardm., Albæk
 Andersen, Ole, Grdm., Havnstrup
 Jensen, Chr., Gaardm., Havnstrup
 Jensen, P. C., Amtsraadsmdl., Studsg.
 Nytoft, Svend, Grdm., Krogsgaard

Staby

Ibsen, Marie L., Lærerinde
 Jeppesen, Højskoleforstander
 Jørgensen, J., Lærer
 Nielsen, Mejeribestyrelser

Stadl

Stamp, Lærer
 Vig, J., Pastor

Stavning pr. Skern

Bjerregaard, Jens, Østerby
 Bjerregaard, Ole, Andrup
 Bojlesen, Knud Chr., Gaardejer

Christensen, A., Købmand
 Clausen-Nielsen, Landpost
 Christiansen, Mads, Grdm., Østerby
 Holk, Chr., Gaardmand, Strandby
 Holm, Laurids, Gaardmand
 Jensen, Hans, Gaardm., Sønderby
 Jensen, J. P., Lærer
 Jensen, K., Mejeribestyrelser
 Krogsgaard, Ch. P., Grdm., Langkær
 Krogsgaard, G., Knudegaard
 Larsen, Jørg. Ch., Grdm., Sønderby
 Madsen, Niels, Bovsø
 Muldbjerg, Jens, Grdm., Haelby
 Nielsen, N. J., Lærer
 Nielsen, Niels M., Grdm., Strandby
 Nielsen, Lars Chr., Grdm., Hedeby
 Nielsen, Chr., Gaardmand, Hedeby
 Nielsen, Niels P., Gaardbest., Haelby
 Nygaard, Anders, Grdm., Strandby
 Ostenfeldt, J. C., Møllebestyrer
 Rahbæk, Chr., Gaardejer
 Sandvad, Pastor
 Thomsen, Th. Ch., Ungk., Høllet
 Toft, Anders, Grdm., Langkær
 Vestergaard, Niels, Grdm., Langkær

Strellev

Jensen, K., Lærer

Sunds

Christensen, H., Købmand
 Jensen, Hans, Bager

Sædding pr. Skern

Bilberg, J., Gaardejer
 Clausager, Gaardejer
 Clausager, Peder, Gaardejer
 Gammelgaard, Markus, Gaardejer
 Gammelgaard, Søren, Gaardejer
 Kirkegaard, Andreas, Gaardejer
 Kirkegaard, J. Barde, Gaardejer

Mejrup

Bjerre, B., Mejeribestyrer, Hornshøj
 Laahr-Madsen, J. P., Lærer

No

Næk, Jakob, Gaardmand
 Ørgensen, J., Mejeribestyrer
 Madsen, M., Lærer

Nørre Nissum

ensen, M. P., Propriet., Kongensg.

Nørre Vium

ensen, Chr., Husmand, Troldhede
 Øvesen, I. P., Folketingsmand

Oddum pr. Tarm

Øskildsen, Chr., Gaardmand
 Nielsen, Hans Chr., Gaardmand
 Nygesen, P. O., Gaardmand

Ramme

Bach, Lærer
 Laursen, Proprietær, Rammegaard
 Pedersen, Lund, Lærer
 Poulsen, Ferdinand, Møller

Rind

Donsig, Peder, Gaardm., Kollund
 Pejerskov, K., Linde
 Pejerskov, Peder, Gaardm., Lund

Rindum

Dons, H. C., Amtmand
 Dons, Amtmandinde
 Øbbesen, Niels, Gaardmand, Isager
 Iarpøth, Iver, Gaardejer
 Jakobsen, Jens, Gaardm., Ingersm.
 Jensen, Jens, Gaardm., Bollerupg.
 Knudsen, Karl, Gaardm., V. Rindum
 Mortensen, Hans, Gaardm., Kærg.

Schaarup, Amtsfuldm., Kærgaard
 Sørensen, O., Lærer
 Thomsen, Iver, Gaardm., Vesterby

Rønbjerg

Korsgaard, Propr., Nørkjær

Sal pr. Vinderup

Bang, Johannes, Købm., Vinderup
 Bech, Lærer, Bjert
 Bjørnkjær, Kr., Gaardmand
 Christensen, N. C., Træhdl., Vinderup
 Gaardhøje, J., Afholdsvært, Vinderup
 Gregersen, Købmand
 Hanghøj, A. S., Lærer
 Hanghøj, Joh., Gaardmand
 Hansen, Læge, Vinderup
 Holm, Sognepræst
 Kristensen, Kr., Grdm., Maarbjerg
 Nielsen, Dyrlæge, Vinderup
 Warmdahl, Lærer, Vinderup

Sevel

Christensen, P., Lærer, Mundbjerg

Sinding

Clausager, J., Gaardmand

Sir

Hansen-Sir, Lærer
 Ville, M., Proprietær, Ballegaard

Skern

Andersen, Hans, Sognefoged
 Andersen, cand. jur., Herredsfuldm.
 Bertelsen, Chr., Lærer
 Christensen, J. Chr., Sparekassebogholder
 Christensen, J., Boghandler
 Christensen, Stationsforstander
 Dal, Niels, Gaardejer
 Ejlersen, Sagfører

Pedersen, M. K., Lærer
 Pedersen, Ole, Gaardejer
 Sørensen, Søren, Gaardejer

· Sønder Birk

Jepsen, Hans, Sognefoged
 Vad, Chr., Gaardm., Obling

Sønder Felding pr. Trolldhede

Pedersen-Hjerk, Assistent

Sønder Lem

Agerskov, Lærer
 Albæk, Jens, Gaardmand, Korsdal
 Brink, Jens Chr.
 Degnbøl, Mads, Gaardmand
 Hindhede, Anton, Gaardmand
 Jepsen, Mejerist, Højmark
 Lambæk, Johannes, Konstruktor
 Lambæk, Mads, Gaardm, Gl. Bjerg
 Lambæk, Søren, Gaardmand
 Sørensen, Pastor
 Toft, Jens, Gaardmand, Degnbøl

Sønder Vium pr. Tarm

Kjærgaard, N., Sognefoged
 Sejrup, Cl., Proprietær, Viumgaard

Tim

Hansen, C., Stationsforstander
 Jensen, Andreas, Postbud
 Madsen, A., Købmand
 Mølgaard, Kr. M., Gaardmand
 Poulsen, L., Lærer
 Severinsen, P., Pastor
 Svendsgaard, P., Gaardmand
 Søgaard, Kr., Fabrikant
 Sørensen, C. V., Mejerist
 Tim Sognebibliotek (Lærer Eskesen)
 Østerby, Jørgen, Gaardmand

Timring

Andersen, Anders, Birkmose

Tjørring

Ottesen, Poul Chr., Gaardmand

Torsted

Kjærgaard, Lærer
 Pedersen, K., Pastor

Trans pr. Ramme

Herring, P., Gaardmand
 Olesen, O., Lærer

Tvis

Dyrmose, Jens, Bager

Ulfborg

Boysen, P., Lærer
 Bro, Niels, Gaardmand
 Burgaard, C., Forpagter, N. Vosborg
 Dauberg, Niels, Gaardmand
 Høgsbro, Gravers, Skærumbro
 Jensen, M., Mejeribestyrer
 Jensen, Politibetjent
 Koldborg, Mads, Købmand
 Larsen, Kr., Gaardm., Vestergaard
 Lystbæk, Poul, Gaardmand
 Meldgaard, P., Gaardmand
 Møller, Mejeribestyrer, Skærum
 Pedersen, Mads, Købmand
 Poulsgaard, Kristine, Poulsgaard
 Revsgaard, Chr., Gaardmand
 Tang, Jeppe, Gaardmand
 Valeur, Enkefru, N. Vosborg
 Villemoes, Niels, Skærum Mølle
 Vodde, Laurids, Gaardmand

Vandborg pr. Bonnet

Brændgaard, Christen, Gaardmand
 Munkgaard, Rasmus, Gaardmand

Vedersø

Larsen, P. C., Lærer
Pedersen, Sognepræst

Vejrum

Buchwald, Bestyrer, Avsumgaard
Jermiin, Stamhusbesidder, Avsum-
gaard
Krogstrup, Mejeribestyrer

Velling

Kelstrup, Sognepræst
Lydersen, Karen, Tranmose

Vem

Bundgaard, Søren, Gaardmand
Christensen, H. C., Bødker
Høgsberg, M., Træhandler
Jensen, K. K., Uhrmager
Jensen, Stationsforstander
Knoth, J. C., Bager
Løve, C., Læge
Mortensen, A. C., Købmand
Mortensen, Jens, Gaardmand
Nielsen, N. C., Slagter
Petersen, Assistent
Rørsgaard, C. P., Købmand

Vildbjerg

Nyholm, Provst

Vinding

Jensen, Sognepræst

Vorgod

Christoffersen, Mejeribest., Videbæk
Djørup, Distriktslæge, Videbæk
Dyrborg, Jens, Sognefog., Herborg
Møller, Chr., Stenhugger
Olesen, Peder, Gårdm., Abildtrup
Pedersen, Niels, Købm., Fjilstervang

Ølby

Møller, Provst

Udenfor Ringkøbing Amt

Axelsen, Axel, Forstander, Krabbs-
holm Højskole
Bennetsen, Fritz, fhv. Lærer, Frede-
rikshaab, Randbøl pr. Vejen
Hansen, Søren, cand. mag., Vejle
Kirk, Direktør, Aarhus
Plesner, Arkit., Forchhammervej 14,
København

**Medlemmer af Ribe Amts
historiske Samfund**

Bjerger, Poul, Lærer, Askov
Lindholm, Poul, Aagaard pr. Kolding
Richter, J., Sognepræst, Vejen

REGISTER

A.

Aadum (Oddum) Sogn, 10
Aale, S., Præst i Sunds, 57
Agerholm, B., Præst i Oddum 10
Agerholm, Chr., Præst i Ringkb. 10
Ahrenfeld, H., Ulvejæger 112
Albæk, Hgd., 126
Allerup, C. C., Provst i Lem 29, 85
Anchersen, M., Biskop i Ribe 89
Avlum Sogn 49, 55, 116
Avnsbjerg, Hgd., 148

B.

Bang, Oluf, Budbringer fra Lundens til Chr. II. 148
Birch, N. J., Degn i Skarrild 54
Bjerregaard, Martha, N. Vinkel 118, 140
Bjerregaard, N., Gudumkloster og N. Vinkel 118, 140
Blicher, S. S. 123
Bluhme, J. B., Hofpræst 82, 90, 96, 108
Blæsbjerg, Hgd., Mejrup Sogn 147
Boesen, Anna Marie, synsk Pige i Ringkøbing 13
Bonsach, G., Præst i Rind 53
Borbjerg Sogn 117
Bork, S., Sogn 112
Borris Sogn 83, 101
Brahe, Magdalene 133
Brahe, Tyge 128
Brejning Sogn 109
Brockdorff, G., Jægermester 112
Bromsgaard, P. L., 69
Brondbjerg, Staby S., 106
Brorson, H. A., Biskop i Ribe 20
Bryske, Ejler, Lensmand paa Lundens 148

Brøndum, N., Præst i Ikast 57
Buch, M. O., Præst i Avlum 56
Bølling Herred 82
Bølling Sogn 31, 32, 83, 97
Børneoffer mod Pest 25
Bøvling Slot 50

C.

Charudes, se Hardere
Christensen, L., Degn i Ørre og Ulvejæger 115, 116
Christensen, P., Degn i Felding 54
Christian VI. 81, 85
Cimbrer 145, se Himbrer
Clemedsøn, L., Degn i Ikast 57
Clemmentsen, Niels, til Avnsbjerg 148
Cyprianus 24, 33

D.

Dejbjerg Sogn 44, 84, 109
Degne, Forordn. 1670, 51. Indtægter 41, 97. Degneembeder 88, 89, 90, 96. Skolehold 44, 49, 56, 57, 81. Undervisningspligt 40. Løbedegne 40 f. Se: Skolevæsen
Dybe-Ramme 55, 62 f.
Dybek, J. N., Præst i Snejbjerg 55
Dybek, N. J., Degn i Snejbjerg 55

E.

Ejsing Sogn (Landting) 117, 142
Emborg, J. J., Præst i Dybe 68
Estvadgaard, Hgd., 117, 124

F.

Fanøe, P., Præst i Hodde 19
Faster Sogn 83, 99
Fattigvæsen af 1708 81. Af 1803 65, 69

Feldborg, Over, Haderup Sogn 117
 Felding, Sønder, Sogn 54, 122
 Fenger, Slægten 141
 Fjaltring Sogn 68
 Fjølstervang 116
 Flynder Sogn 142
 Friis, Berthe, til Lergrav 49, 56
 Friis, Ane Katrine, til Taarupg. 150

G.

Gabell, Stiftamtmand i Ribe 89
 „Gammeltoftkonen“ 38
 Gellerup Sogn 57
 Gadbjerg Sogn 125
 Graversen, P., Degn i Avlum 55
 Gregoril Dag 87
 Grene Sogn 122
 Grimstrup ved Varde 121
 Groth, S., Præst i Holstebro 142
 Grove Sogn, Graasand 117
 Grøn, Overretsprø. i Holstebro 142
 Guldager, Lambert, Præst i Bølling
 og Sædding 31, 32
 Gudumkloster 118, 119, 140
 Gyldenstjerne, Otto (til Iversnæs,
 † 1551?) 24
 Gyldenstjerne, Knud til Timgaard 147

H.

Haderup Sogn (O. Feldborg) 117, 150
 Hammerum Herred 52
 Hanning Sogn 44, 84, 101. Hanning
 Hedegaard 32
 Hansen, J., Præst i Dejbjerg-Han-
 ning 45
 Hansen, P., til Landting og Kær-
 gaardsholm 142
 Harboe, F. C. C., Præst i Dybe 74
 Hardere (Charudes, Harudes) i Jyl-
 land 4, 6, 7; i Gallien 5; i Har-
 zen 8; i Hordeland 8. Navnets
 Betydning 8
 Hardsyssel 3 f
 Harudes, se Hardere
 Haurvig, Chr., klog Mand i Lem 29
 Hee Sogn 50, 109
 Hederider 118, 119
 Heide, M., Præst i Snebjerg 55
 Helsted, J., Præst i Lønborg 12, 19
 Hemmet Sogn 10
 Hemmet, I., Biskop i Ribe 44, 129

Hemmet, I. H., Rektor i Ringkø-
 bing 14
 Herningsholm 56, 57
 Himbrer, Himmerland 4, 5, 6. Se
 Cimbrer
 Hinge Sogn 36
 Hjeds, Suldrup Sogn 126
 Hodde Sogn 19
 Hodsager Sogn 56
 Holstebro 125, 142. Latinskole 49,
 104, 106. Sysselting 3
 Hoven Sogn 122
 Hover Sogn 37, 82, 109
 Hvass, Mads 128
 Højer, Andreas, Generalprokurør 90

I.

Idum Sogn 104
 Ikast Sogn 57, 116

J.

Jacobi, Byfoged i Holstebro 142
 Jelling Sogn 125
 Jensen, Chr., Provst i Haderup 150
 Jens, Degn i Dejbjerg-Hanning 44, 48
 Juel, Fr., til Rekkergaard 44
 Juel, Iver, til Stubbergaard 151
 Juel, Tønne, til Taarupgaard 150

K.

Kabel, G., Præst i Hodde 20
 Kirker, nedrevne 150, Fortov 85, 86,
 Lysepenge 91
 Kirkelige Forhold. Præstens Med-
 hjælpere (Kirketugt) 30, Kamp
 mod Overtro 28, Sjølemesse 150,
 Kamp mellem Katoliker og Luthe-
 ranere 144, Pietismen 79, Officium
 (Indgangssalme) og Halleluja (efter
 Epistelen) i Gudstjenesten 45, Folk
 lader bekendtgøre fra Prædike-
 stolen 48, Fredagsprædiken i Stedet
 for Sjølemesse 150, Børns ord-
 nede Kirkegang 93. Se Degne,
 Præster, Skolevæsen
 Kjeldsen, N., Præst i Dybe 55
 Klosterheden 118
 Koldesye 29, 32
 Kornerup, H. J., Præst i Dybe 72
 Krag, O., til Volbjerg, Lensmand
 paa Bøvling 50

Kragelund, P., Biskop i Ribe 50
 Kragelund, P., Præst i Haderup 150
 Krøger, S., Præst i Ørre 56
 Kvægpesten 119

L.

Landting, Hgd. 117, 142
 Lanng, J., Præst i Dejbjerg 85
 Larsen, J., i Felding Præstegd. 54
 Lasson, M., til S. Vosborg 103
 Lauritzen, A., Degn i Ørre-Hods-
 ager 56
 Lem Sogn, Bølling Hrd. 29, 98
 Lemvig, Latinskolen 138
 Lemvig, H. J., Præst i Hemmet 21
 Linde, Fr., til Pallesbjerg 104
 Lindeballe Sogn 160 (125)
 Longberg, Chr., Astronom 127
 Longomontanus, se Longberg
 Lund, C., Præst i Skarrild 54
 Lund, Chr., Præst i Ølgod 17
 Lundenæs Amt 3, Stamhus 97
 Lundsgaard, Konrad, til Estvadgaard
 124
 Læborg Sogn 121
 Lægevæsen 22 f, Læge i Ringkø-
 bing 1775 23
 Lønborg Sogn 12, Aa 19
 Lønne Sogn 26, 28

M.

Madum Sogn 102
 Mejlgaard, Hgd. 123
 Meinert, A. C., Grosserer 140
 Mejrup Sogn 148
 Meldgaard, P. N., Skoleholder i Fa-
 ster 99
 Mortensdag 87 f
 Munch, S., Præst i S. Felding 54
 Møller, A., Købm. i Ringkøbing 14

N.

Nannest 57
 Natmandsfolk 113
 Nibe 126
 Nielsen, Kjeld, Rektor i Ringkøbing,
 Præst i Ulvborg 49
 Nielsen, Oluf, Løbedegn i Dejbjerg 49
 Nissum, N., Sogn 119
 No Sogn 38, 120
 Noe, Chr., Grosserer 140

Nyboe, V. C., til Krogsdal 54
 Nøvling 35, 37, 57

O.

Overtro, Børneoffer mod Oversvøm-
 melse og mod Pest 25, 26, Cy-
 prianus 24, 33, Midler mod Kolde-
 sygen 29, 32, Fordrivelse af Ulve
 120, Varulve 111, Varsler 10-21,
 Spøgeri ved flyttede Skelstene 20.
 At mane 20

P.

Pallesbjerg, Hgd. 104, 120
 Peders Dag 87
 Pedersen, Elias, Præst i Ølstrup 32
 Pedersen, Daniel, Degn i Dejbjerg-
 Hanning 49
 Pedersen, Mads, paa Brøndbjerg 106
 Pedersen, P., Provst i Stavning 32
 Pest 26
 Polakkerne i Jylland 1658—60 111
 Præster, pietistiske 83, „orthodokse“
 85, Kommunale Hverv 62, Skole-
 tilsyn 94, Præstegaard 151

R.

Raasted Sogn 105
 Ramme Sogn 62 f
 Resen Sogn, Fjends Hrd. 150
 Rind Sogn 53
 Ringkøbing, Latinskole 11, 14, 43, 46,
 49, 50, 52, Lægevæsen 23, Han-
 delsmænd 14, 140, Gespenster 11,
 „De Skalke Ringkøbinge“ 47,
 „Ringkøbings Mand“ 48
 Rosenkrands, O., paa Vallø 24
 Rusk, J., Præst i Lønne 28
 Ryde Sogn 117, Rydhave 123
 Rødhoved, Chr., Præst i Staby 24
 Rødhoved, Peder, lægekynd Præst. 24

S.

Sahle (Zahle?) Student 18
 Sandberg, Ulrik, Lensmand paa
 Lundenæs 26
 Schanderup, J. P., Herredsfoged 30
 Schrøder, J. V., Christian VI.s Lærer
 90
 Schønning, J., Degn i Ulvborg 104
 Schested, Fr., til Rydhave 117

Sevel Sogn 109, 151
 Sinding Sogn 57
 Skarrild Sogn 54, 115, 116
 Skerne Sogn 26, 83, 99, Aa 3
 Skolevæsen. Af 1739 79—108, Undervisningsmaade 92, Af 1814 65, 68, Skolehuse 68, 91, Skole-Legat 49, Skolelærer og Fattiglem 72, se Degne.
 Skram, Anders, til Dejbjerglund 44
 Snebjerg Sogn 26, 55
 Staby Sogn 24, 104, 105, 120
 Stadil Sogn 38, 44
 Stavning Sogn 26, 32, 83, 98 160 (46)
 Steffensen, M., Degn i Sunds 56
 Storm, S., Kousistorialraad, Præst i Stadil-Tim 38
 Strømberg, Anna, til Tviskloster 106, 107
 Stubber Kloster 151
 Suldrup Sogn 126
 Sunds Sogn 56
 Svendstrup, C. S., Præst i Nøvling 57
 Svendstrup, S., Præst i Gellerup 52, 58
 Svansø, N. A., Præst i Varde 144
 Sysler 3
 Sædding Sogn 83
 Sørensen, P., Skolelærer og Fattiglem i Ramme 72

T.

Tams, Chrf., Skoleholder i Stavning 99
 Tang, P., Købmand 140
 Tang, N. K., til N. Vosborg 141
 Tang, A. E. M., Etatsraad, til N. Vosborg 118
 Tastris, Navn paa Jylland 6
 Teutzer, Joh., kgl. Ulvejæger 112
 Thura, L., Biskop 52
 Thøgersen, P., til Herningsholm 56
 Thøgersen, J., Herredsfoged 151

Tim Sogn 38, 102, 120, Timgaard 102, 147
 Trandum Kirke, Sevel Sogn 151
 Tranbjerg, J., Byfoged i Holstebro 147
 Tvis Kloster 106—7
 Tvis Sogn 107

U.

Ugelkær, Ulvborg Sogn 103, 109 „Ulfkær“, se Ugelkær
 Ulvborg Sogn 49, 103, 109, 118, 140, se Vosborg
 Ulve, Ulvejagt 109—126

V.

Varde 144
 Varulve 111
 Valdemar Atterdag 110
 Wedel, P., Præst i Stavning 83
 Vejen Sogn 121
 Velling Sogn 109
 Weiss, Mads, Bondelæge 35
 Weiss, Marie, lægekyndig Kone 38
 Weiss, Simon, Bondelæge 37
 Viborg 122, 123, 128, 132
 Vinding Sogn 106
 Vium, N., Sogn 100
 Vium, S., Sogn 10, 82
 Vognstrup, Hgd. 125
 Volbjerg, Hgd. 50
 Vorgod Sogn 82, 100, Fjeldstervang 116, Abildtrup 116
 Vosborg, N., Hgd. 118, 141
 Vosborg, S., Hgd. 103
 Vrag 144

Ø.

Øderup, L., Provst i Stavning 160 (46)
 Ølstrup Sogn 32, 82, 98
 Ølgod Sogn 17
 Ørre Sogn 35, 56, 115, 116

INDHOLD

	Side
P. Severinsen: Hardsyssel	3
C. Klitgaard: Hr. Bertel Agerholms Syner	10
P. Storgaard Pedersen: Om Fortids Lægevæsen	22
P. Storgaard Pedersen: Fra Løbedegnenes Tid	40
P. Storgaard Pedersen: Degnenes økonomiske Tilstand i Ham- merum Herred for omtrent 200 Aar siden	52
J. Gr. Pinholt: Landlig Fattigforsørgelse 1804	59
Knud Thøgersen: Præsten som kommunal Mand	62
P. Severinsen: Fra Landsbyskolens Barndomstid i Ringkøbing Amt	79
P. Storgaard Pedersen: Meddelelser om Ulves Forekomst i Jylland, særlig i Ringkøbing Amt	109
P. Storgaard Pedersen: Christen Sørensen Longberg	127
P. Storgaard Pedersen: Et Brev fra Aaret 1807.	140
P. Severinsen: Fra Vesterhavskysten 1548	144
P. Severinsen: Et Klagebrev til Christian II over Knud Gylden- stjerne til Tim	147
P. Kristensen: Lidt om Haderup og Sevel Præsteembeder . .	150
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt	153
Vedtægter	155
Meddelse fra Redaktionsudvalget	159
Rettelser	160
Medlemsfortegnelse	161
Register	171

